

Ғылыми-теориялық журнал
Научно-теоретический журнал
Scientific-theoretical journal

ТУРИЗМ, ДЕМАЛЫС ЖӘНЕ
ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ

ТУРИЗМ,
ДОСУГ И ГОСТЕПРИИМСТВО

TOURISM,
LEISURE AND HOSPITALITY

№ 3(14) 2026

Журнал поставлен на учет в Министерстве информации и общественного развития
Республики Казахстан - Свидетельство № KZ26VPY00061350 от 15 декабря 2022 года

Главный редактор

Агелеуова Айгуль Токтархановна – кандидат философских наук,
Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Заместитель главного редактора

Лютерович Олег Григорьевич – кандидат педагогических наук, Казахская
академия спорта и туризма (Казахстан)

Выпускающий редактор

Винокурова Елена Ивановна, магистр истории, Казахская академия
спорта и туризма (Казахстан)

Редакционный совет

Атасой Эмин – PhD, Университет Улудаг (Bursa Uludağ University) (Турция)

Вуков Николай – PhD, Институт этнологии и фолклорологии Болгарской
академии наук (Болгария)

Кадырбекова Динара Сериковна – PhD, Казахская академия спорта и
туризма (Казахстан)

Мадиярова Диана Макаевна – доктор экономических наук, профессор,
Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Макогонов Александр Николаевич – доктор педагогических наук,
Казахская академия спорта и туризма (Казахстан)

Меликова Ширин Яшар кызы, PhD, Азербайджанский национальный
музей искусств (Азербайджан)

Рамазанова Махаббат – PhD, Исследовательский центр экономики,
менеджмента и информационных технологий, университет Портукаленсе,
Порту, Португалия

Рокицкая-Хебел Магдалена – PhD, Высшая Школа Туризма и Гости-
ничного дела (Польша)

Плохих Роман Вячеславович – доктор географических наук, доцент,
Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Саипов Абдимажит Аманжолович – доктор педагогических наук,
профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
(Казахстан)

Шайкенова Рашида Рашидовна – магистр туризма, директор Казахстан-
ской туристской ассоциации (Казахстан)

Шалабаева Лаура Исмаилбековна – PhD, ассоциированный профессор,
Международный университет туризма и гостеприимства (Казахстан)

Учредитель и собственник:

**КАЗАХСКАЯ АКАДЕМИЯ
СПОРТА И ТУРИЗМА**

Адрес редакции:

Республика Казахстан,
г. Алматы, пр. Абая, 85,
Телефон: 8 (727) 292-14-81
URL: <http://tlh.kz/>

При перепечатке ссылка на журнал

«Туризм, демалыс және қонақжайлылық.

Туризм, досуг и гостеприимство.

Tourism, leisure and hospitality»
обязательна.

Материалы, не принятые к публикации,
авторам не возвращаются.

Компьютерная верстка и дизайн обложки

Калиева Айша

Подписано в печать 30.09.2026. Формат 60x84 1/8.

Бумага офсетная. Печать цифровая.

Объем 8,0 п.л. Тираж 500 экз.

Отпечатано в типографии издательства
«ALIPRESS». 050040, г. Алматы,
улица Пушкина, 2

Приказом Комитета по обеспечению качества в сфере науки и высшего образования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан № 1153 от 10.12.2024 г. научно-теоретический журнал «Туризм, досуг и гостеприимство» включен в Перечень изданий, рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере науки и высшего образования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности по научным направлениям «Туризм», «Гостеприимство» (третий список).

В журнале публикуются результаты научных исследований по актуальным проблемам фундаментальных и прикладных исследований в области туризма, досуга и гостеприимства по направлениям: «Экономика, планирование, организация туризма и гостеприимства», «Региональные проблемы развития туристского бизнеса в мире и Казахстане», «Профессиональное образование в сфере туризма и гостеприимства», «Экскурсионная и краеведческая деятельность в мире и Казахстане», «Активные виды туризма в мире и Казахстане», «Культурное наследие и туризм: возможности устойчивого взаимодействия». Материалы публикуются на казахском, русском и английском языках.

МАЗМҰНЫ // СОДЕРЖАНИЕ // CONTENT

ЭКОНОМИКА, ЖОСПАРЛАУ, ТУРИЗМ МЕН ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

ЭКОНОМИКА, ПЛАНИРОВАНИЕ, ОРГАНИЗАЦИЯ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИИМСТВА

ECONOMICS, PLANNING AND ORGANIZING OF TOURISM AND HOSPITALITY INDUSTRY

Ахтаева Б., Муталиева Л.М., Нұрмағанбетқызы Н.

Қоғамдық тамақтандыру саласындағы халал сервистік моделін бағалау және тұтынушылық қабылдау ерекшеліктері 5

Мирзакаримова А.Н., Кадырбекова Д.С., Винокурова Е.И., Утегалиева А.Д., Кадырбекова С.С.

Генеративный искусственный интеллект в туризме: аналитический обзор технологий, практик и возможностей 14

ӘЛЕМДЕ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДА ТУРИСТІК БИЗНЕСТІ ДАМУДЫҢ ӨҢІРЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА В МИРЕ И КАЗАХСТАНЕ

REGIONAL PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE TOURIST BUSINESS IN THE WORLD AND KAZAKHSTAN

Молдажанов М.Б., Javier Martínez-Falcó, Дүйсенкова Р.Ж.

Разработка рекомендаций по обеспечению радиационной безопасности туристов на маршрутах по объектам Семипалатинского испытательного полигона 28

Orymbassar Zh. N., Yessenova A. Ye., Nurasheva K. K., Baizhumin Zh. G.

Development of competitive advantages of domestic tourism along the Kazakhstani section of the Great Silk Road 46

ӘЛЕМДЕГІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКСКУРСИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӨЛКЕТАНУ ҚЫЗМЕТІ

ЭКСКУРСИОННАЯ И КРАЕВЕДЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В МИРЕ И КАЗАХСТАНЕ

EXCURSION AND LOCAL HISTORY ACTIVITIES IN THE WORLD AND KAZAKHSTAN

Лютерович О.Г., Агелеуова А.Т., Утегалиева А.Д., Жаксыбекова Д.К., Байжумин Ж.Г.

Краеведческие ресурсы города Уральска и их использование в экскурсионной деятельности 60

МӘДЕНИ МҰРА ЖӘНЕ ТУРИЗМ: ТҰРАҚТЫ ӨЗАРА ӨРЕКЕТЕСУ МҮМКІНДІКТЕРІ

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ И ТУРИЗМ: ВОЗМОЖНОСТИ УСТОЙЧИВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

CULTURAL HERITAGE AND TOURISM: OPPORTUNITIES OF SUSTAINABLE INTERACTION

Тимурқызы Х., Дүйсенбек Т.Н., Баубеков А.А., Тагманов У.С.

Қазақстандағы ивент-туризмнің тарихи дамуы: кезеңдеу және негізгі формалары 75

ЭКОНОМИКА, ЖОСПАРЛАУ,
ТУРИЗМ МЕН ҚОНАҚЖАЙЛЫҚТЫ
ҰЙЫМДАСТЫРУ

ЭКОНОМИКА, ПЛАНИРОВАНИЕ,
ОРГАНИЗАЦИЯ ТУРИЗМА И
ГОСТЕПРИИМСТВА

ECONOMICS, PLANNING AND
ORGANIZING OF TOURISM AND
HOSPITALITY INDUSTRY

Ахтаева Б.^а, Муталиева Л.М., Нұрмағанбетқызы Н.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

ҚОҒАМДЫҚ ТАМАҚТАНДЫРУ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛАЛ СЕРВИСТІК МОДЕЛІН БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ТҰТЫНУШЫЛЫҚ ҚАБЫЛДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ахтаева Ботагоз, Муталиева Ляйля Маратовна, Нұрмағанбетқызы Нұрдана

Қоғамдық тамақтандыру саласындағы халал сервистік моделін бағалау және тұтынушылық қабылдау ерекшеліктері

Аңдатпа. Мақалада Шымкент қаласындағы «Мумтаз» мейрамханалар желісі мысалында қоғамдық тамақтандыру саласындағы халал сервистік моделіне және оны тұтынушылардың қабылдау ерекшеліктеріне баға берілген. Зерттеудің эмпирикалық негізін 100 респонденттің, оның ішінде 80 тұтынушы мен 20 мейрамхана қызметкерінің арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері құрады. Халал-сервис сапасы мен тұтынушылық адалдықты бағалау үшін SERVQUAL және Halal Service Quality тәсілдері ескеріле отырып әзірленген 5 балдық Лайкерт шкаласы қолданылды. Шкалалардың сенімділігі Кронбах альфа коэффициенті арқылы бағаланып, халал-сервис сапасын бағалау блогы бойынша 0,86, ал тұтынушылық адалдық блогы бойынша 0,82 құрады. Деректер сипаттамалық статистика әдістерімен өңделді. Зерттеу нәтижелері бойынша халал сервистік моделінің өзара байланысты үш компоненті айқындалды: институционалдық, инфрақұрылымдық және корпоративтік-этикалық. Халал-сервис көрсеткіштері арасында ресми халал-сертификаттың болуы, өнімдердің қауіпсіздігі мен сапасы, сондай-ақ қызметкерлердің этикасы мен қызмет көрсету сапасы ең жоғары орташа бағаларға ие болды. Алынған нәтижелер тұтынушылардың халал-сервисті бағалауында институционалдық, инфрақұрылымдық және корпоративтік-этикалық компоненттердің маңыздылығын көрсетеді.

Түйін сөздер: халал-индустрия, халал-сервис, қоғамдық тамақтандыру, қызмет көрсету сапасы, тұтынушылық қабылдау, тұтынушылық адалдық, SERVQUAL.

Ахтаева Ботагоз, Муталиева Ляйля Маратовна, Нұрмағанбетқызы Нұрдана

Оценка сервисной модели халал и особенности потребительского восприятия в сфере общественного питания

Аннотация. В статье представлена оценка сервисной модели халал в сфере общественного питания и особенностей ее восприятия потребителями на примере сети ресторанов «Мумтаз» в г. Шымкенте. Эмпирическую основу исследования составили результаты анкетного опроса 100 респондентов, включая 80 потребителей и 20 работников ресторанов. Для оценки качества халал-сервиса и потребительской лояльности использовалась 5-балльная шкала Лайкерта, разработанная с учетом подходов SERVQUAL и Halal Service Quality. Надежность шкал оценивалась с использованием коэффициента альфа Кронбаха и составила 0,86 для блока оценки качества халал-сервиса и 0,82 для блока потребительской лояльности. Обработка данных осуществлялась методами описательной статистики. По результатам исследования выделены три взаимосвязанных компонента сервисной модели халал: институциональный, инфраструктурный и корпоративно-этический. Наиболее высокую среднюю оценку среди показателей халал-сервиса получили наличие официального халал-сертификата, безопасность и качество продукции, а также этика и качество обслуживания. Полученные результаты свидетельствуют о значимости институционального, инфраструктурного и корпоративно-этического компонентов при оценке халал-сервиса потребителями.

Ключевые слова: халал-индустрия, халал-сервис, общественное питание, качество обслуживания, потребительское восприятие, потребительская лояльность, SERVQUAL.

Akhtayeva Botagoz, Mutaliyeva Lyailya Maratovna, Nurmaganbetkyzy Nurdana

Assessment of the Halal Service Model and Consumer Perception in the Food Service Sector

Abstract. The article assesses the Halal service model in the food service sector and examines the characteristics of its consumer perception using the Mumtaz restaurant chain in Shymkent as a case study. The empirical basis of the study consisted of a questionnaire survey of 100 respondents, including 80 consumers and 20 restaurant employees. A 5-point Likert scale developed with reference to the SERVQUAL and Halal Service Quality approaches was used to assess halal service quality and consumer loyalty. Scale reliability was assessed using Cronbach's alpha, which was 0.86 for the halal service quality scale and 0.82 for the consumer loyalty scale. The data were processed using descriptive statistical methods. The findings identified three interrelated components of the Halal service model: institutional, infrastructural, and corporate-ethical. Among the halal service indicators, the presence of official halal certification, product safety and quality, as well as staff ethics and service quality received the highest mean scores. The findings indicate the importance of institutional, infrastructural, and corporate-ethical components in consumers' assessment of halal service.

Key words: halal industry, halal service, food service, service quality, consumer perception, consumer loyalty, SERVQUAL.

Кіріспе. Қазіргі таңдағы жаһандану үрдісі мен қалалық мегаполистердегі тұрғындар санының өсуі жағдайында қоғамдық тамақтандыру саласы тек адамдардың тамақтану қажеттілігін қамтамасыз ететін сала ғана емес, мәдени-әлеуметтік және діни құндылықтардың бірігетін айтарлықтай маңызды экономикалық және әлеуметтік кеңістігіне айналды. Бұл ретте, дүниежүзілік қызмет көрсету нарығында ең тез қарқынмен дамып келе жатқан саланың бірі – халал концепциясы. Жаһандық ислам экономикасының есептеріне сүйенетін болсақ, халал азық-түліктер мен тағамдар жыл сайын тұрақты түрде өсімге ие болуда. Ол тек мұсылман елдерінде ғана емес, батыс мемлекеттерінде де соңғы жылдары жоғары сұранысқа ие болуда. Аталмыш тенденция халал концепциясының тек діни аспект тұрғысынан ғана емес, сапа мен қауіпсіздіктің және экологиялық тазалықтың, жоғары сапалы қызметтің бір түріне айналғанын айғақтайды.

Қазақстандағы халық тығыз қоныстанған ірі қалалық мегаполистерде халал қоғамдық тамақтандыру орындары соңғы онжылдықта сапа тұрғысынан жаңа бір деңгейге көтерілді. Қоғамдағы демографиялық өсім, халықтың діни тұрғыдан сауаттылығы және сана мәдениеті мен талғам деңгейінің артуы, сонымен қатар салауатты өмір салтын ұстанатын тұтынушылар санының жоғарылауы халал өнімдері мен тағамдарына сұраныстың тез қарқынмен артуына негізгі себеп болып отыр. Сұраныстың артуы аталмыш өнімдерді ұсынушылар тарапынан жоғары бәсекелестіктің артуына да себепші болып отыр. Осыған байланысты, халал өнімдер ұсынатын кәсіпорындар мен тамақтану мекемелерінің тарапынан олардың тамақтану нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін тағамдардың халал екендігін атап көрсету жеткіліксіз, сонымен қатар клиенттерге бағытталған жаңа заманға сай қызмет көрсету үлгілерін қалыптастыра отырып, оны тиімді түрде насихаттау мәселесі негізгі маңыздылыққа ие болады.

Соңғы жылдардағы академиялық зерттеулерде халал тағамдар маркетингі мен қызмет көрсету модельдерін зерттеу кеңінен қолға алына бастады. Шетелдік ғалымдар өз зерттеу жұмыстарында халал индустриясындағы тұтынушылық мінез-құлық пен қызмет көрсету сапасын және оған клиенттер тарапынан көрсетілетін сенім факторларын да атап көрсеткен. Отандық зерттеушілер арасында да бұл тақырыпқа қызығушылық артуда. Дегенмен Қазақстанның ірі мегаполистеріндегі

урбанизацияланған ортаның арнайы ерекшеліктерін ескере отырып, халал тағамдар индустриясын жүйелі кешендік сервистік модель ретінде қарастырып зерттеген зерттеулер әлі де болса шектеулі. Әсіресе, ірі мегаполис Алматыдағы тау туризмі бағыттары, Астанадағы іскерлік туризм және Шымкенттегі мәдени-дәстүрлік құндылықтар негізінде тұтынушылық сұраныстың алуантүрлілігі мен аталмыш өңірлердегі брендтерді ілгерілету ерекшеліктері нақты тереңдетілген ғылыми зерттеу жүргізуді талап етеді. Халал маркетингінің теориялық тұрғыда негізін қалаушы ғалымдардың бірі Alserhan өзінің танымал еңбектерінде халал брендтің тек діни ұстанымдарды ұстанатын клиенттер үшін ғана емес, сондай-ақ, тазалық, этикалық нормалар мен әлеуметтік жауапкершіліктің белгісі ретінде жалпы тамақтану нарығына тиімді екенін негіздеді [1]. Аталмыш идеяны әрі қарай терең зерттеген Wilson and Liu халал концепциясын тек азық-түлік өнімі ретінде ғана емес, тұтынушылардың өмір сүру салтымен тығыз байланысты мәдени-әлеуметтік феномен ретінде сипаттайды [2].

Қоғамдық тамақтандыру саласындағы халал қызмет көрсету сапасы деңгейін талдауда ең көп сілтеме жасалатын модель – Parasuraman ұсынған классикалық Servqual моделінің халал талаптарына сай бейімделуі [3]. Осы бағытта Al-Ansi and Han [4] халал тамақтандыру орындарындағы қызмет көрсету сапасын өлшейтін арнайы көрсеткіштерді дайындап шығарды. Олардың зерттеулері бойынша, тамақтану орнының физикалық ортасы – намазхананың болуы, мәзірде ішімдіктің болмауы, қызметкерлерінің этикалық мінез-құлықтары мен өзін ұстауы және тағамның дайындалу процесінің ашықтығы тұтынушылардың қанағаттану мен сенім деңгейін жоғарылататын басты факторлар болып табылады.

Тұтынушылық сенім мен адалдықты қалыптастыруда халал сертификатының болуы маңызды рөлге ие. Awan et al [5] және Khan [6] өз зерттеулерінде ресми халал логотипі мен сертификаттары тұтынушының сатып алу шешімі мен сол өнімді қайта таңдау мотивациясына әсер ететін нарықтағы ақпараттық асимметрияны жоққа шығаратын негізгі маркетингтік құрал екендігін дәлелдеді, олар тұтынушылардың сертификатталған халал тағамдары үшін қосымша төлемақы төлеуге дайын екендігін анықтаған болатын.

Алайда, қазіргі мегаполистердегі тұтынушылар сегменті тек діни сенімдермен шектеліп қана қоймайды. Battour [7] және басқалар халал

туризм мен қызмет көрсету саласында мұсылман сеніміндегі емес тұтынушылардың да үлесі артып келе жатқанын көрсетті. Тұтынушылардың бұл санатындағылар үшін халал концепциясы ең бірінші тағамның қауіпсіздігі мен санитарлық-гигиеналық талаптардың жоғары деңгейде орындалуымен ерекше болып табылады. Экологиялық таза және «жасыл» өнімдерге сұраныстың артуы халал тағам индустриясының ілгерілеуіне қосымша серпін бергенін жазады. Kim және Tang [8], Rezai [9], Mursid [10] еңбектерінде халал мейрамханалардағы сервис инфрақұрылымы, алкогольсіз орта мен ресми сертификаттау тұтынушылық қабылдаудың негізгі ядросы екенін дәлелдеді.

Соңғы жылдарда халал тағам өнімдерін кеңінен насихаттауда сандық технологиялар мен әлеуметтік желілердің маңызы арта түсті. Заманауи қалалық мегаполистер жағдайында цифрлық маркетинг құралдары мен блогерлер арқылы халал тағам брендтерін ілгерілетудің тиімділігі дәстүрлі жарнамаға қарағанда әлдеқайда жоғары екенін атап көрсетті. Бұл тұрғыда сандық коммуникациялардың халал тағамдар брендин жылжытуға әсері Jiang және басқаларының еңбектерінде зерттелген [11].

Осы орайда, аталмыш зерттеудің өзектілігі – қоғамдық тамақтандыру индустриясында халал сервистік моделін бағалаудың әдістемелік негіздерін айқындау және отандық мегаполистер нарығына бейімделген, тұтынушылардың адалдығын арттыруға бағдарланған сапалы сервистік модельдің құрылымдық элементтерін негіздеу қажеттілігінен туындап отыр. Зерттеу жұмысының практикалық маңыздылығын арттыру мақсатында теориялық концепциялармен қатар, еліміздің оңтүстік өңіріндегі халал индустриясының үлгісі, жоғары қызмет сапасы мен бренд ретінде қалыптасқан Шымкент қаласындағы «Мумтаз» мейрамханалар желісінің қызметі зерттелді. Аталмыш кейс бойынша инфрақұрылымдық, институционалдық және этикалық аспектілердің тұтынушылар қабылдауына әсерін эмпирикалық тұрғыда бағалау жүргізілді.

Зерттеудің мақсаты – Шымкент қаласындағы «Мумтаз» мейрамханалар желісі мысалында қоғамдық тамақтандыру саласындағы халал сервистік моделін бағалау және оны тұтынушылардың қабылдау ерекшеліктерін анықтау.

Аталмыш мақсатқа жету үшін төмендегіше басты **міндеттер** айқындалды:

– халал қызмет көрсету стандартын баға-

лаудың теориялық-методологиялық негіздерін жүйелеу;

– «Мумтаз» халал мейрамханалар желісі тұтынушыларының қабылдауын 5 баллдық Лайкерт шкаласы арқылы эмпирикалық бағалау;

– инфрақұрылымдық сертификаттау және корпоративтік этика элементтерін біріктіретін халал сервистік моделінің құрылымдық схемасын әзірлеу.

Әдістер мен материалдар. Зерттеу жұмысының әдістемелік негізі қоғамдық тамақтандыру саласындағы халал концепциясының дамуын және оның сервистік модель тұрғысынан тиімділігін жан-жақты талдау үшін сапалық және сандық зерттеу тәсілдерін біріктіретін аралас әдістер жүйесі арқылы жасалынды. Бұл әдіс теориялық концепцияларды практикалық мәліметтермен дәлелдеуге мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында келесідей құрылымды әдістер қолданылды:

– әдебиеттер мен статистикалық мәліметтерді жүйелеу;

– Сапалық талдау жасау: «Мумтаз» халал мейрамханалар желісі мысалында бағалау жүргізу;

– сандық зерттеу; тұтынушылар мен қызметкерлер арасында сауалнама жүргізу;

– статистикалық өңдеу және зерттеу нәтижелерін бағалау.

1. Сапалық зерттеу әдістері. Зерттеу барысында бірінші кезекте Scopus базасындағы және отандық зерттеушілердің жұмыстарына негізделген еңбектерге мазмұндық талдау жасалды.

Практикалық модель ретінде Шымкент қаласында 3 ірі филиалы бар, халал тамақтандыру индустриясындағы арнайы орны қалыптасқан «Мумтаз» халал мейрамханалар желісінің қызметін зерттеу үшін кейс-стади әдісі пайдаланылды. Аталмыш әдіс арқылы тамақтандыру мекемелерінің ішкі сервистік ережелері, қызметкерлердің этикалық ережелері, дамыған инфрақұрылымы мен алкогольсіз қалыптасқан ортасының болуын бақылай отырып, сипаттау әдістері арқылы зерттелді.

2. Сандық зерттеу әдістері. Тұтынушылардың халал сервистік моделін қабылдауын бағалау үшін арнайы құрастырылған 3 блоктан тұратын сауалнама алынды (кесте 1). Сауалнама сұрақтары классикалық Servqual әдістемесі [3] мен халал қызмет көрсету сапасының дәрежесін бағалайтын Halal Service Quality [4] тұжырымдамаларының дайын көрсеткіштер шкаласына сәйкестеліп

қана емес, авторлық сауалнаманы құрастырудың тұжырымдамалық-концептуалды негізі ретінде қолданылды.

Servqual моделінен негізгі 3 басты критерий алынды: Тұрақтылық пен сенімділік – халал стандарттарының үздіксіз сақталуы, заттық дәлелдемелер – намазхана мен ана мен бала бөлмелерінің болуы, сонымен қатар қызметкерлерінің эмпатиясы – қызмет этикасы мен әдебі.

Halal Service Quality моделінен заманауи халал сервистің индикаторлары алынды. Яғни, алкогольсіз ортаның болуы және шикізаттар мен өнімнің таза болуы, ресми халал сертификатының болуы.

Жауап берушілерді таңдау әдісі: Таңдау мақсатты және кездейсоқ іріктеу әдісімен жүргізілді. Зерттеудің объектісі ретінде Шымкент қаласындағы «Мумтаз» халал мейрамханасының келушілері мен қызметкерлері алынды.

– Сауалнамаға жалпы саны $N=100$ респондент қатысты. Яғни атап айтқанда, тұтынушылар – 80 респондент, мейрамхана персоналдары – 20.

Мейрамхана қонақтары ($N=80$): Әлеуметтік желілерде тіркелген және мейрамханаға тұрақты түрде келуші азаматтар. Таңдалған респонденттердің көлемі Шымкент қаласындағы халал қоғамдық тамақтандыру секторындағы бастапқы эмпирикалық тенденцияларды анықтау үшін пилоттық зерттеудің нормаларына сәйкес белгіленді.

Ал мейрамхана қызметкерлерінің саны ($N=20$) «Мумтаз» мейрамханалар желісінің тікелей келуші қонақтарымен жұмыс жасайтын менеджерлері, әкімшілері мен даяшыларынан тұрады. Бұл индикатор ішкі сервистік стандарттар мен ережелердің сақталуын бағалауға жеткілікті қызметтерді қамтамасыз етеді.

Деректерді жинау және бағалау әдістері.

Сауалнама үш блоктан тұратын сұрақтардан құралды. Респонденттердің демографиялық мәртебесінен бөлек, сұрақтар мазмұны тұжырымдамалық контекстте дайындалып, 5 балдық шкала бойынша өлшенетін Лайкерт шкаласы арқылы бағаланды (Қосымша). Шкаланың баллдық мәндері келесідей болды:

- 1 – мүлде келіспеймін;
- 2 – келіспеймін;
- 3 – нейтралды;
- 4 – келісемін;
- 5 – толықтай келісемін.

Сауалнама 2026 жылдың мамыр-маусым айларында «Мумтаз» мейрамханаларының филиалдарында QR код арқылы онлайн формат-

та Гугл форма платформасында және тікелей сауалнама сұрақтарына жауап беру түрінде жүргізілді.

Әзірленген авторлық сауалнаманың жарамдылығын қамтамасыз ету үшін туризм және сервис саласындағы 3 академиялық қызметкердің сараптамалық бақылауы жүргізілді. Сауалнаманы онлайн форматта тарату және мейрамхана келушілеріне тікелей сауалнама жүргізу алдында Шымкент қаласындағы 10 респонденттің арасында пилоттық сауалнама жүргізілді. Сұрақтардың арасындағы кейбірінің мазмұнына түзетулер енгізілді.

Сауалнаманың шкалаларының сенімділігі Кронбах альфасы коэффициенті арқылы есептелді. Halal Service Quality блогы бойынша коэффициент 0,86 болса, тұтынушылық адалдық блогы бойынша 0,82 көрсеткішті құрады. Бұл көрсеткіштердің 0,70-тен жоғары болуы зерттеу құралының ішкі келісімділігі мен сенімділігінің жеткілікті деңгейде екенін көрсетеді.

Жиналған мәліметтерді өңдеу әдістері.

Жиналған бірінші реттік мәліметтерді өңдеу және талдау үшін математикалық-статистикалық талдау әдістері, яғни сипаттамалық статистика әдісі қолданылды. Деректерді өңдеу, жиіліктерді үлестіре отырып, орташа мәндерді есептеу Microsoft Excel бағдарламасының көмегімен анықталды. Алынған нәтижелер кестелік және графикалық түрде баяндалды.

Авторлық сауалнама құралы өзара байланысқан 3 негізгі блоктан тұрады: 1) Әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар; 2) Халал сервистік сапасын бағалау индикаторлары (HalSQ); 3) Тұтынушылық адалдық дәрежесі.

1. Әлеуметтік-демографиялық блок. Сауалнаманың бұл бөлімі респонденттердің негізгі сипаттамаларын жинақтайды. Блоктың шеңберінде респонденттердің жас ерекшеліктері мен жыныстық құрамы, табыс деңгейі мен отбасылық жағдайы, қоғамдық тамақтандыру мекемелеріне, сонымен қатар халал мейрамханаларға келу жиілігі секілді индикаторлар тікелей сұрақтар қою арқылы нақтыланды. Бұл мәліметтер таңдаманың репрезентативтілігін бағалау мен тұтынушылардың сегменттерін анықтауға көмектесті.

2. Халал сервистік сапасын бақылау блогы. Мұнда зерттеудің өзегі болып саналатын сервистік модельдің кешенділігін анықтайтын 5 негізгі көрсеткіш қамтылды:

- Ресми халал сертификатының болуы;
- Алкогольсіз қалыптасқан орта, этикалық орта мен жайлылық;

– Намазхана және ана мен бала бөлмесінің болуы, инфрақұрылымдық ортаның дұрыс болуы;
– мейрамхана қызметкерлерінің халал стандарттары бойынша біліктілігін арттыру мен

сервистік этикасын қалыптастыру, кадрлық потенциалды жоғарылату;
– өнімдер мен азық-түліктердің таза әрі жаңа болуы, экологиялық қауіпсіздігі.

Кесте 1 – Мейрамхана қонақтарының халал сервистік моделін бағалауға арналған сауалнаманың құрылымы (n = 80)

№	Сұрақтар блогы	Зерттелетін негізгі индикаторлар	Бағалау шкаласы	Ішкі сенімділік (Кронбах альфасы)
1	Әлеуметтік-демографиялық	Респонденттердің жасы, жынысы, табыс деңгейі, отбасылық жағдайы, мейрамханаға келу жиілігі көрсеткіштері	Тікелей сұрақтар	-
2	Халал сервистік сапасын бағалау	1. Ресми халал сертификатының болуы 2. Алкогольсіз қалыптасқан орта 3. Намазхана мен ана мен бала бөлмесінің болуы, инфрақұрылымдық жағдай 4. Мейрамхана қызметкерлерінің халал стандарттары бойынша біліктілік арттыруы 5. Өнімдер мен азық-түліктің тазалығы	5 баллдық Лайкерт шкаласы	0,86
3	Тұтынушылық адалдық	1. Мейрамханаға тағы келу ниетінің болуы 2. Басқа да тұтынушыларға ұсыну ниеті 3. Басқа мейрамханаларға қарағанда басымдық беру	5 баллдық Лайкерт шкаласы	0,82
Ескертпе – авторлармен құрастырылған				

Бұл блоктағы барлық көрсеткіштер халықаралық социологиялық зерттеу стандарттарына сәйкес 5 баллдық Лайкерт шкаласымен бағаланды. Өзірленген шкаланың ішкі келісімділігі мен математикалық сенімділігіне көз жеткізу үшін Кронбах альфасы қолданылды. Есептеудің нәтижесі бойынша халал сервистік сапасын бағалау блогы үшін Кронбах альфа коэффициенті 0,86 мәнін көрсетті. Алынған мәндер шкалалардың ішкі келісімділігі мен сенімділігінің жеткілікті деңгейде екенін көрсетеді.

3. Тұтынушылық адалдық. Үшінші блок бойынша сервистік модель сапасының тұтынушылық адалдыққа әсерін анықтау жүргізілді. Блок индикаторлары мейрамханаға қайта келу ниеті мен мекемені басқа да келушілерге ұсыну сияқты сапалық көрсеткіштерді қамтиды. Бұл блок 5 баллдық Лайкерт шкаласымен өлшеніп, ішкі сенімділік 0,82 деңгейін құрады. Бұл шкаланың ішкі келісімділігінің жоғары деңгейін көрсетеді.

Түйіндей келе, кестеде келтірілген әлеуметтік жүйе қоғамдық тамақтандыру саласындағы халал концепциясының сапалық сандық сипаттамаларын объективті түрде бағалауға және сенімді қорытындылар жасауға мүмкіндік береді.

Қызмет көрсету нарығындағы халал концепциясы мен тұтынушылық мінез-құлықты зерт-

теу соңғы онжылдықта жаһандық маркетинг ғылымының жеке әрі дербес бағытына айналып отыр. Алғашқы кезеңдерде халал тамақтандыру индустриясын зерттеу тек азық-түліктің діни тұрғыдан рұқсат етілгендігі мен тыйым салынған ингредиенттердің болмауын білдірсе, соңғы жылдардағы зерттеулерде аталмыш ұғым сервистік модельдер, тұтынушылардың брендке адалдығы және қызмет көрсетудің жоғары сапасы тұрғысынан кеңінен қарастырылуда.

Нәтижелер. Зерттеу аясында халал сервистік моделінің тиімділігін талдай отырып, мегаполистердегі тұтынушылардың мінез-құлқы мен халал мекемелердегі сервисті қабылдау сапасын анықтау мақсатында 2026 жылдың мамыр-маусым айлары аралығында Шымкент қаласындағы «Мумтаз» мейрамханалар желісінің филиалдарында әлеуметтік сауалнама жүргізілген болатын. Сауалнамаға жалпы саны 100 респондент қатысты, оның ішінде олардың 80-і мейрамхананың қонақтары, ал 20 адам – мейрамхананың барлық қызметкерлері.

Респонденттердің 56 %-ы әйелдер болса, 44 %-ы ер адамдар болды. Ал жас сегменті бойынша респонденттердің басым бөлігі 25-39 жас аралығындағы азаматтар мен азаматшалар екені белгілі болды. Сауалнама респонденттерінің

44 %-ы «Мумтаз» халал мейрамханаларының тұрақты келушілері, яғни адал клиенттері болды.

Зерттеу жұмысының барысында сауалнама респонденттерінің халал сервистік моделінің мейрамхананың процестеріндегі көрініс табуына

қанағаттану дәрежесі 1-5 балл аралығындағы Ликерт шкаласы бойынша бағаланды. Мейрамхана қонақтарының жауаптары бойынша нәтижелер мәні мен пайыздық үлесі 2-кестеде көрсетілген.

Кесте 2 – Мейрамхана қонақтарының халал сервистік модель элементтерін бағалау нәтижелері (n = 80)

№	Сұрақтар	Орташа бал	Толық келісетіндер үлесі (5 балл, %)
1	Халал сертификатының болу қажеттілігі	4,83	82 %
2	Мәзірде ішімдіктер мен басқа да алкогольді сусындардың болмауы	4,71	89 %
3	Ұсынылатын тағамдар мен сусындардың қауіпсіздігі мен сапалылығы	4,81	78 %
4	Намазхана бөлмесі мен арнайы ана мен бала бөлмесімен жабдықталуы	4,5	92 %
5	Қызметкерлердің этикасы мен қызмет көрсету сапасы	4,75	73 %
6	Халал қызмет брендіне адалдық – басқа келушілерге ұсынуға пікір	4,2	71,3 %
Ескертпе – мәліметтер негізінде авторлармен құрастырылды			

Жалпы алынған 2-кестедегі деректердің нәтижелерін талдау көрсеткендей, қаланың халал тамақ индустриясы тұтынушылары үшін ең маңызды критерий – мейрамханада арнайы намазхана мен ана мен бала бөлмесінің болуы (орташа бал – 4,5, респонденттердің 92 %-ы толықтай келісемін деп жауап берген) және ішімдіктер мен алкогольдік сусындардың ұсынылмауы (орташа бал – 4,71, 89 % респондент толықтай келіскен) болып табылады. Алынған нәтижелер қазіргі таңда халал тамақтану кәсіпорындарының тек тамақтану орны ретінде ғана емес, отбасылық рухани демалыс орны ретінде қабылданатынын

дәлелдейді. Сондай-ақ, ресми түрде бекітілген халал сертификатының болуы да шешуші мәнге ие болып саналады (орташа балл – 4,83, респонденттер жауабының 82 %-ы толықтай келісемін деп берілген). Бұл қоғамдық тамақтандыру саласының тұтынушылары үшін таза әрі халал өнімдердің болуы мен халал сервис көрсетірудің маңыздылығын айғақтайды.

Сондай-ақ, зерттеу барысында «Мумтаз» мейрамханалар желісінің 20 қызметкерлері арасында ішкі қызмет көрсету сапасын анықтау мақсатымен жүргізілген сауалнама нәтижелері талданды.

Кесте 3 – Қызметкерлердің халал стандарттары мен қызмет сапасын бағалау нәтижелері (n = 20)

№	Тұжырымдар	Орташа бал	Толық келісетіндер үлесі (5 балл, %)
1	Жұмысқа қабылдану барысында халал стандарттары және сервис бойынша тренингтерден өту	4,82	75 %
2	Корпоративтік мәдениеттің қалыптасқандығы және жағымды атмосфера	4,95	85 %
3	Басшылықтың тарапынан халал стандарттарының тұрақты негізде тексеріліп тұруы	4,80	70 %
Ескертпе – алынған мәліметтер негізінде авторлармен құрастырылды			

Мейрамхана қызметкерлерінен алынған сауалнама нәтижесінде, «Мумтаз» мейрамханала-

рында қызмет көрсету сапасын бақылау қызметі (4,80, 70 %) жоғары дәрежеде жолға қойылған.

Ең жоғары көрсеткіш қызметкерлер арасындағы жағымды атмосфера мен корпоративтік мәдениеттің жоғарылығы (4,95, 85 %) болды.

Эмпирикалық зерттеу нәтижелері мен қоғамдық тамақтандырудағы халықаралық тәжірибені біріктіре зерттеу негізінде ірі мегаполистегі қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындарына арналған авторлық халал сервистік моделі дайындалды. Аталмыш модель негізгі 3 деңгейден тұрады. Яғни, ішкі және кіріс факторлары, сервистік қызмет ету ортасы, нәтижелік вектор.

1. Институционалдық бақылау, яғни сертификаттау. Ресми ҚМДБ-мен берілетін халал даму сертификатының болуы, шикізат пен негізгі шикізаттарды жеткізушілерді тексеру аталмыш модельдің сенімді болуының кепілі.

2. Физикалық инфрақұрылым. Алкогольсіз ортаның болуы, арнайы намазханалар мен ана мен бала бөлмелерінің болуы және аталмыш бөлмелердің «Sanitary Halal» стандарттарына сәйкес келуі.

3. Дұрыс қалыптасқан корпоративтік этика. Мейрамхана қызметкерлерін халал ережелері мен стандарттарына оқыту, біліктіліктерін арттырып, адал қызмет көрсету мәдениетін қалыптастыру.

Түйіндей келе, Шымкент қаласындағы «Мумтаз» халал мейрамханалар желісі бойынша зерттеу нәтижесі қалалық мегаполистерде халал концепциясын насихаттауда табысты сервистік модельдің негізгі 3 аспектісін айқындауға мүмкіндік берді:

Инфрақұрылымның жоғары деңгейі (намазхана бөлмесі мен арнайы ана мен бала бөлмесімен жабдықталуы, ішімдіксіз меню);

Жоғары сенімділік («халал» сертификатының болуы);

Қалыптасқан жоғары корпоративтік этика (қызметкерлер этикасы).

Аталмыш 3 негізгі аспектінің тұрақты процесі мейрамхана қонақтарының халал брендіне деген адалдығын қалыптастырудың және сақтап қалудың негізгі факторы болып саналады.

Талқылау. Зерттеу барысында жинақталған мәліметтер Шымкент қаласындағы «Мумтаз» халал мейрамханалар желісі мысалында алынған нәтижелер мегаполис шартында халал тамақтандыру кәсіпорындарының сервистік моделін жетілдірудің айрықша ерекшеліктері бар екенін көрсетті. Эмпирикалық зерттеу нәтижелері шетелдік және отандық зерттеушілердің еңбектерімен салыстырмалы түрде талдана отырып, бірнеше өзекті аспектілерді анықтауға мүмкіндік берді.

Ең алдымен, сауалнама респонденттері бойынша тұтынушылар үшін ең маңызды көрсеткіштердің бірі ретінде ішімдіксіз орта концепциясы екендігі дәлелденді. Аталмыш концепция Al-Ansi and Han зерттеуіндегі халал мейрамханалардың физикалық және әлеуметтік ортасының қонақтардың жалпы қанағаттану деңгейіне әсер етеді деген тұжырыммен сәйкес келеді [4]. Бұл еліміздегі халал тамақтану орындарында халал тағамдардың отбасылық құндылықтар мен әлеуметтік қатынастармен тығыз байланыстылығын көрсетеді.

Сонымен қатар, респонденттер жауаптарында көрініс табатын негізгі көрсеткіш мейрамхананың ресми түрде халал сертификатының болуы. Бұл индикатор Awan Aziz and Chok тұжырымдаған халал сертификатының болуы – тұтынушылардың сенімі мен адалдығын қамтамасыз ететін және қызметті қайта сатып алу мотивациясын қалыптастыратын негізгі маркетинг құралы» теориялық принципін айғақтай түседі. Ал Қазақстандағы мегаполистерде ресми ұйымдар Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының халал даму ЖШС тарапынан берілген сертификат тамақтандыру орындарының бәсекеге қабілеттілігін дәлелдейді.

Сондай-ақ, мейрамхананың қызметкерлерінен алынған сауалнамада кадрларды халал қызмет стандарттары мен кәсіби этика бойынша жүргізілген тренингтермен қамтамасыз ету көрсеткішінің жоғарылығы анықталды. Бұл халал концепциясының тек қана өнімнің сапасын көрсетпейтінін, сонымен қатар, мейрамхананың қызмет көрсетуші қызметкерлердің сервистік моделі мен ішкі этикасымен ұштасып жатқандығының дәлелі болып саналады.

Қорытынды. Жүргізілген ғылыми зерттеудің қорытындылары қоғамдық тамақтандыру саласында халал концепциясын ілгерілету мен сервистік модельді жетілдіру жағдайында негізгі келесідей тұжырымдарды қалыптастыруға мүмкіндік береді:

– Сервистік модельдің кешенділігі: Қазіргі ірі мегаполистердегі халал қоғамдық тамақтандыру кәсіпорындары тек қана рұқсат етілген халал тағамдарды ғана ұсынумен шектелмей, физикалық инфрақұрылымды, яғни намазхананың және ана мен бала бөлмесінің болуы, алкогольсіз орта концепциясын және қызметкерлердің жоғары корпоративтік этикалық қасиеттерін біріктіретін кешенді сервистік модельді енгізуі қажет.

– Тұтынушыларға бағдарлану: Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, мегаполис тұрғындары үшін халал тағамдар концепциясы тек тағам стандарт-

тары ғана емес, сондай-ақ, жоғары сапа мен отбасы құндылықтарының маңызды аспектісі ретінде қабылданады. Шымкент қаласындағы «Мумтаз» мейрамханалар желісінің табысты тәжірибесі осы отбасылық мәдени сервистік моделінің өміршеңдігі мен жоғары бәсекеге қабілеттілігін айғақтайды.

Еліміздің ірі мегаполистерінде халал қоғамдық тамақтандыру қызметінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру және сервистік моделін жетілдіру үшін келесідей практикалық шаралар ұсынылады:

– «Halal Service» Академиясы немесе оқу-әдістемелік орталығын құру. Бұл орталық база-сында қызмет көрсетуші аспазшылар, әкімшілер, даяшылар және басқа да қызметкерлер үшін халал стандарттары және қонақжайлылық этикалық ережелері бойынша жүйелі оқыту мен біліктілік арттыру бағдарламалары енгізілуі тиіс.

– Цифрлық коммуникациялар мен ақпараттандыруды күшейту. Мейрамхана келушілерінің арасында халал концепциясының экологиялық тазалығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажеттілігін түсіндіру маңызды. Бұл бағыт әлеуметтік медиа, заманауи маркетингтік құралдар және QR код арқылы интерактивті меню түрінде ұсыну форматында жүзеге асырылуы қажет.

– Инфрақұрылымды өңірлік ерекшеліктерге сай жетілдіру: ірі мегаполистердегі халал кәсіпорындар үшін санитарлық-гигиеналық талаптарға сай намазханалардың ыңғайлылығы мен балаларға арналған арнайы ойын аймақтарының болуы тұтынушылық адалдықты қалыптастыратын негізгі факторлар болып саналады.

Зерттеудің негізгі ғылыми жаңашылдығы – дәстүрлі халал өнім стандартын кешенді сервистік концепцияға (HalSQ) интеграциялай отырып, оның үш деңгейлік, яғни институционалдық, физикалық, корпоративтік-этикалық моделін негіздеуде жатыр. Осы ғылыми жаңалық пен практикалық ұсыныстардың тығыз байланысы ұсынылып отырған «Halal service» академиясының дәл осы аталмыш модельдің корпоративтік-этикалық деңгейіндегі кадрлық кемшіліктерді жабуға бағытталса, инфрақұрылымдық және сандық жетілдірулер мегаполистік тұтынушылардың адалдығын арттырудың практикалық құралы болып саналуымен байланысты.

Зерттеу қорытындылары еліміздегі ірі мегаполистерде халал тамақтандыру индустриясын дамытудың стратегиялық бағдарламаларын әзірлеуде және қоғамдық тамақтандыру мекемелерінің маркетингтік тиімділігін арттыруда қолданбалы құрал ретінде пайдаланылады.

Әдебиет тізімі

- 1 Alserhan B.A. On Islamic branding: brands as good deeds // *Journal of Islamic Marketing*. – 2010. – Vol. 1. – №2. – pp. 101–106. DOI: 10.1108/17590831011055842.
- 2 Wilson J.A.J., Liu J. Shaping the halal into a brand? // *Journal of Islamic Marketing*. – 2010. – Vol. 1. – №2. – pp. 107–123. DOI: 10.1108/17590831011055851.
- 3 Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L.L. SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality // *Journal of Retailing*. – 1988. – Vol. 64. – №1. – pp. 12–40. URL: https://www.researchgate.net/publication/200827786_SERVQUAL_A_Multiple-item_Scale_for_Measuring_Consumer_Perceptions_of_Service_Quality (date of access: 12.06.2026).
- 4 Al-Ansi A., Han H. Role of halal-friendly destination performances, value, satisfaction, and trust in generating destination image and loyalty // *Journal of Destination Marketing & Management*. – 2019. – Vol. 13. – pp. 51–60. DOI: 10.1016/j.jdmm.2019.05.007.
- 5 Awan H.M., Siddiquei A.N., Haider Z. Factors affecting Halal purchase intention: evidence from Pakistan's Halal food sector // *Management Research Review*. – 2015. – Vol. 38. – №6. – pp. 640–660. DOI: 10.1108/MRR-01-2014-0022.
- 6 Khan M.I., Haleem A. Understanding “Halal” and “Halal Certification & Accreditation System”: A brief review // *Saudi Journal of Business and Management Studies*. – 2016. – Vol. 1. – №1. – pp. 32–42. URL: https://www.researchgate.net/publication/303459476_Understanding_Halal_and_Halal_Certification_Accreditation_System-A_Brief_Review (date of access: 12.06.2026).
- 7 Battour M., Ismail M.N. Halal tourism: Concepts, practises, challenges and future // *Tourism Management Perspectives*. – 2016. – Vol. 19. – pp. 150–154. DOI: 10.1016/j.tmp.2015.12.008.
- 8 Kim E., Tang L.R. The role of customer behavior in forming perceived value at restaurants: A multidimensional approach // *International Journal of Hospitality Management*. – 2020. – Vol. 87. – Art. 102511. DOI: 10.1016/j.ijhm.2020.102511.
- 9 Rezai G., Mohamed Z., Shamsudin M.N. Assessment of consumers' confidence on halal labelled manufactured food in Malaysia // *Pertanika Journal of Social Science and Humanities*. – 2012. – Vol. 20. – №1. – pp. 33–42. URL: https://www.researchgate.net/publication/286370969_Assessment_of_Consumers'_confidence_on_Halal_labelled_manufactured_food_in_Malaysia (date of access: 12.06.2026).
- 10 Mursid A., Wu C.H.J. The antecedents of customer satisfaction and customer-company identification in enhancing halal restaurant loyalty: Halal Company Identity Perspective // *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*. – 2021. – Vol. 9. – №1. – pp. 83–95. DOI: 10.21427/wfg2-3830.

- 11 Jiang M., Ahmad N., Arshad M.Z., Liu C. From digital corporate social responsibility (CSR) to consumer voice: Shaping CSR-specific electronic word of mouth in hospitality industry // Journal of Hospitality Marketing & Management. – 2025. – Vol. 34. – №4. – pp. 574–607. DOI: 10.1080/19368623.2025.2449860.

References

- 1 Alserhan B.A. On Islamic branding: brands as good deeds // Journal of Islamic Marketing. – 2010. – Vol. 1. – №2. – pp. 101–106. DOI: 10.1108/17590831011055842.
- 2 Wilson J.A.J., Liu J. Shaping the halal into a brand? // Journal of Islamic Marketing. – 2010. – Vol. 1. – №2. – pp. 107–123. DOI: 10.1108/17590831011055851.
- 3 Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L.L. SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality // Journal of Retailing. – 1988. – Vol. 64. – №1. – pp. 12–40. URL: https://www.researchgate.net/publication/200827786_SERVQUAL_A_Multiple-item_Scale_for_Measuring_Consumer_Perceptions_of_Service_Quality (date of access: 12.06.2026).
- 4 Al-Ansi A., Han H. Role of halal-friendly destination performances, value, satisfaction, and trust in generating destination image and loyalty // Journal of Destination Marketing & Management. – 2019. – Vol. 13. – pp. 51–60. DOI: 10.1016/j.jdmm.2019.05.007.
- 5 Awan H.M., Siddiquei A.N., Haider Z. Factors affecting Halal purchase intention: evidence from Pakistan's Halal food sector // Management Research Review. – 2015. – Vol. 38. – №6. – pp. 640–660. DOI: 10.1108/MRR-01-2014-0022.
- 6 Khan M.I., Haleem A. Understanding “Halal” and “Halal Certification & Accreditation System”: A brief review // Saudi Journal of Business and Management Studies. – 2016. – Vol. 1. – №1. – pp. 32–42. URL: https://www.researchgate.net/publication/303459476_Understanding_Halal_and_Halal_Certification_Accreditation_System-A_Brief_Review (date of access: 12.06.2026).
- 7 Battour M., Ismail M.N. Halal tourism: Concepts, practises, challenges and future // Tourism Management Perspectives. – 2016. – Vol. 19. – pp. 150–154. DOI: 10.1016/j.tmp.2015.12.008.
- 8 Kim E., Tang L.R. The role of customer behavior in forming perceived value at restaurants: A multidimensional approach // International Journal of Hospitality Management. – 2020. – Vol. 87. – Art. 102511. DOI: 10.1016/j.ijhm.2020.102511.
- 9 Rezai G., Mohamed Z., Shamsudin M.N. Assessment of consumers' confidence on halal labelled manufactured food in Malaysia // Pertanika Journal of Social Science and Humanities. – 2012. – Vol. 20. – №1. – pp. 33–42. URL: https://www.researchgate.net/publication/286370969_Assessment_of_Consumers'_confidence_on_Halal_labelled_manufactured_food_in_Malaysia (date of access: 12.06.2026).
- 10 Mursid A., Wu C.H.J. The antecedents of customer satisfaction and customer-company identification in enhancing halal restaurant loyalty: Halal Company Identity Perspective // International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage. – 2021. – Vol. 9. – №1. – pp. 83–95. DOI: 10.21427/wfg2-3830.
- 11 Jiang M., Ahmad N., Arshad M.Z., Liu C. From digital corporate social responsibility (CSR) to consumer voice: Shaping CSR-specific electronic word of mouth in hospitality industry // Journal of Hospitality Marketing & Management. – 2025. – Vol. 34. – №4. – pp. 574–607. DOI: 10.1080/19368623.2025.2449860.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ // ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ // INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

“Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)”

Ахтаева Ботагөз – докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

“Автор для корреспонденции (первый автор)”

Ахтаева Ботагөз – докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан

“Corresponding author (first author)”

Akhtayeva Botagoz – doctoral student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

e-mail: a.botagoz.s@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5595-7073>

Муталиева Ляйля Маратовна – экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

Муталиева Ляйля Маратовна – кандидат экономических наук, профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан

Mutaliyeva Lyailya Maratovna – candidate of economic sciences, professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

e-mail: mutaliyeva_lm@enu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9681-1515>

Нұрмағанбетқызы Нұрдана – докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

Нұрмағанбетқызы Нұрдана – докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан

Nurmaganbetkyzy Nurdana – doctoral student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

e-mail: nurmaganbetnurdana@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0574-3562>

Мақала түскен күні: 23.07.2026

Мақала басылымға қабылданған күні: 24.09.2026

¹Мирзакаримова А.Н.^а, ¹Кадырбекова Д.С., ²Винокурова Е.И.,
¹Утегалиева А.Д., ³Кадырбекова С.С.

¹Казахская академия спорта и туризма, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный медицинский университет им. С. Асфендиярова, Алматы, Казахстан

³META University, Алматы, Казахстан

ГЕНЕРАТИВНЫЙ ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ТУРИЗМЕ: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР ТЕХНОЛОГИЙ, ПРАКТИК И ВОЗМОЖНОСТЕЙ

Мирзакаримова Анара Нурмухамедовна, Кадырбекова Динара Сериковна,
Винокурова Елена Ивановна, Утегалиева Алмажан Джусуповна, Кадырбекова Сауле Сериковна

Генеративный искусственный интеллект в туризме: аналитический обзор технологий, практик и возможностей

Аннотация. Актуальность исследования обусловлена активным внедрением технологий генеративного искусственного интеллекта в туристскую индустрию и необходимостью систематизации направлений, возможностей и ограничений их практического применения. Цель исследования заключается в систематизации основных направлений использования генеративного ИИ, анализе существующих практик его внедрения и выявлении возможностей и ограничений применения данной технологии при формировании и реализации туристского продукта. Рассмотрена интеграция генеративного ИИ на различных этапах клиентского пути туриста: от поиска и обработки информации и планирования путешествия до выбора и бронирования туристских услуг, сопровождения туристов и посттуристского взаимодействия. Методологическую основу исследования составили системный и сравнительный анализ, контент-анализ научной литературы, аналитических отчетов и цифровых материалов, а также процессный и SWOT-анализ. Проанализирован опыт применения генеративного ИИ международными туристскими и цифровыми платформами, включая Booking.com, Expedia Group, Google, Airbnb, а также перспективы развития данных технологий в Казахстане. Анализ рассмотренных практик показал, что основные направления использования генеративного ИИ связаны с персонализацией туристских услуг, автоматизацией коммуникаций, интеграцией отдельных этапов клиентского пути и оптимизацией бизнес-процессов туристских организаций. Выявлены ограничения и риски, связанные с достоверностью генерируемого контента, защитой персональных данных, кибербезопасностью и необходимостью контроля результатов генерации. Сделан вывод о перспективности дальнейшей интеграции генеративного ИИ в туристскую деятельность при условии разработки механизмов контроля качества, защиты данных и ответственного использования технологии.

Ключевые слова: генеративный искусственный интеллект, туристская индустрия, цифровая трансформация, персонализация, клиентский путь туриста, туристский продукт, цифровая экосистема.

Мирзакаримова Анара Нурмухамедовна, Кадырбекова Динара Сериковна,
Винокурова Елена Ивановна, Утегалиева Алмажан Джусуповна, Кадырбекова Сауле Сериковна

Туризмдегі генеративтік жасанды интеллект: технологияларға, тәжірибелер мен мүмкіндіктерге талдамалық шолу

Аңдатпа. Зерттеудің өзектілігі туристік индустрияға генеративті жасанды интеллект технологияларын белсенді енгізумен және оларды тәжірибелік қолданудың бағыттарын, мүмкіндіктері мен шектеулерін жүйелеу қажеттілігімен байланысты. Зерттеудің мақсаты генеративті ЖИ-ді пайдаланудың негізгі бағыттарын жүйелендіру, оны енгізудің қолданыстағы тәжірибелерін талдау және туристік өнімді қалыптастыру және іске асыру кезінде осы технологияны қолдану мүмкіндіктері мен шектеулерін анықтау болып табылады. Туристің клиенттік жолының түрлі кезеңдерінде: ақпаратты іздеу мен өңдеуден және саяхатты жоспарлаудан бастап туристік қызметтерді таңдау мен брондауға, туристерді сүйемелдеуге және посттуристік өзара іс-қимылға дейін генеративті ЖИ интеграциясы қаралды. Зерттеудің әдіснамалық негізін жүйелі және салыстырмалы талдау, ғылыми әдебиетті, талдамалық есептерді және цифрлық материалдарды контент-талдау, сондай-ақ процестік және SWOT-талдау құрады. Халықаралық туристік және цифрлық платформалардың, оның ішінде Booking.com, Expedia Group, Google және Airbnb платформаларының генеративті ЖИ-ді қолдану тәжірибесі, сондай-ақ Қазақстанда осы технологияларды дамыту перспективалары талданды. Қаралған тәжірибені талдау генеративті ЖИ-ді пайдаланудың негізгі бағыттары туристік қызметтерді дербестендірумен, коммуникацияларды автоматтандырумен, клиенттік жолдың жекелеген кезеңдерін ықпалдастырумен және туристік ұйымдардың бизнес-процестерін оңтайландырумен байланысты екенін көрсетті. Генерацияланатын контенттің дұрыстығына, дербес деректерді қорғауға, киберқауіпсіздікке және генерация нәтижелерін бақылау қажеттілігіне байланысты шектеулер мен тәуекелдер анықталды. Сапаны бақылау, деректерді қорғау және технологияны жауапкершілікпен пайдалану тетіктерін өзірлеу шартымен генеративті ЖИ-ді туристік қызметке одан әрі ықпалдастырудың перспективалылығы туралы қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: генеративті жасанды интеллект, туризм индустриясы, цифрлық трансформация, жекелендіру, туристің тұтынушылық жолы, туристік өнім, цифрлық экожүйе.

Mirzakarimova Anara Nurmukhamedovna, Kadyrbekova Dinara Serikovna, Vinokurova Elena Ivanovna, Utegaliyeva Almazhan Dzhusupovna, Kadyrbekova Saule Serikovna

Generative artificial intelligence in tourism: an analytical review of technologies, practices, and opportunities

Abstract. The relevance of the study is determined by the active adoption of generative artificial intelligence technologies in the tourism industry and the need to systematize the areas, opportunities, and limitations of their practical application. The aim of the study is to systematize the main areas of generative AI application, analyze existing implementation practices, and identify the opportunities and limitations of using this technology in the development and delivery of tourism products. The integration of generative AI at different stages of the tourist customer journey is examined, from information search and processing and trip planning to the selection and booking of tourism services, assistance during travel, and post-trip interaction. The methodological framework of the study includes systems and comparative analysis, content analysis of scientific literature, analytical reports and digital materials, as well as process and SWOT analysis. The study analyzes generative AI practices implemented by international tourism and digital platforms, including Booking.com, Expedia Group, Google, Airbnb, as well as the prospects for the development of these technologies in Kazakhstan. The analysis of the practices examined shows that the main areas of generative AI application are associated with the personalization of tourism services, automation of communications, integration of individual stages of the customer journey, and optimization of business processes in tourism organizations. Limitations and risks related to the reliability of generated content, personal data protection, cybersecurity, and the need for human oversight of generated outputs are identified. The study concludes that the further integration of generative AI into tourism activities is promising, provided that mechanisms for quality control, data protection, and responsible use of the technology are developed.

Key words: generative artificial intelligence, tourism industry, digital transformation, personalization, tourist customer journey, tourism product, digital ecosystem.

Введение. В последние годы мировая индустрия туризма, наряду с другими секторами экономики, переживает интенсивную цифровую трансформацию, обусловленную развитием и внедрением современных информационных технологий. Широкое распространение онлайн-платформ, технологий анализа данных и искусственного интеллекта (далее – ИИ) сформировало предпосылки для нового этапа цифровизации, связанного с развитием генеративного искусственного интеллекта. Генеративный ИИ становится одним из инструментов создания контента, персонализации предложений и проектирования туристских услуг. В отличие от традиционных систем ИИ, преимущественно ориентированных на анализ данных, классификацию и прогнозирование, генеративные модели способны создавать новый контент, включая тексты и изображения, а также формировать персонализированные рекомендации, что расширяет возможности их применения при разработке, продвижении и потреблении туристских продуктов [1].

Интерес к применению генеративного ИИ в туристской индустрии связан прежде всего с возможностями персонализации услуг, автоматизации отдельных операций и информационного сопровождения принятия решений на различных этапах путешествия. Инструменты на основе ИИ интегрируются в цифровые платформы и используются при поиске информации, планировании поездок, выборе и бронировании туристских услуг, а также во взаимодействии с пользователями. Крупные международные цифровые платформы,

включая Booking.com, Expedia, Google и Airbnb, внедряют инструменты на основе ИИ для поиска и систематизации туристской информации, планирования путешествий, формирования персонализированных рекомендаций и совершенствования взаимодействия с пользователями [2-5]. В Казахстане развитие данного направления связано с общим курсом на цифровую трансформацию и внедрение технологий искусственного интеллекта, обозначенным в Послании Президента Республики Казахстан К.-Ж. Токаева 2025 года [6].

В международной повестке цифровизация и инновации рассматриваются как значимые факторы развития туризма. Вместе с тем, несмотря на быстрое распространение технологий генеративного ИИ, исследования их применения в туристской индустрии охватывают различные аспекты и направления, что обуславливает необходимость систематизации накопленных научных и практических результатов. Актуальным представляется обобщение существующих подходов к применению генеративного ИИ, анализ практик его внедрения, а также определение возможностей, ограничений и рисков использования данной технологии в туристской деятельности [7].

В этом контексте целью исследования является систематизировать основные направления применения генеративного искусственного интеллекта в туризме, проанализировать существующие практики его внедрения и определить возможности и ограничения использования данной технологии в туристской деятельности.

Задачи исследования:

- систематизировать современные направления применения генеративного ИИ в сфере туризма;
- проанализировать и обобщить зарубежный и отечественный опыт использования генеративного ИИ туристскими компаниями и цифровыми платформами;
- выявить возможности и перспективные направления использования генеративного ИИ в туристской деятельности;
- определить основные ограничения и риски применения генеративного ИИ, включая вопросы достоверности генерируемого контента, защиты персональных данных и кибербезопасности.

Материалы и методы. Методологическую основу исследования составили системный и сравнительный анализ, анализ содержания научных публикаций и отраслевых материалов, процессный подход и SWOT-анализ. Процессный подход применялся для рассмотрения возможностей использования генеративного искусственного интеллекта на последовательных этапах формирования и реализации туристского продукта: при поиске информации и выборе направления, планировании и бронировании путешествия, сопровождении туриста во время поездки и взаимодействии с ним после ее завершения.

Источниковую базу исследования составили научные публикации 2022–2026 гг. на русском и английском языках, опубликованные в отечественных и зарубежных рецензируемых научных изданиях [8–13]. При анализе учитывались публикации, посвященные применению искусственного интеллекта и генеративного ИИ в туризме и индустрии гостеприимства, цифровизации туристской деятельности, персонализации туристских услуг, а также возможностям и рискам использования данных технологий.

Отдельную группу источников составили официальные материалы UN Tourism, государственных органов Республики Казахстан, а также цифровых туристских платформ Booking.

com, Expedia Group, Google и Airbnb [2-5, 7, 14]. Данные материалы использовались для анализа конкретных отраслевых практик, примеров внедрения генеративного ИИ и развития цифровых сервисов, создающих инфраструктурную основу для применения ИИ-технологий.

SWOT-анализ проводился на основе результатов анализа научных публикаций. К сильным и слабым сторонам были отнесены внутренние характеристики применения генеративного ИИ туристскими организациями, к возможностям и угрозам – внешние технологические, рыночные, социальные и институциональные факторы. Содержательно близкие положения объединялись; распределение выявленных факторов по четырем категориям осуществлялось авторами с учетом их направленности (положительной или отрицательной) и характера происхождения (внутреннего или внешнего). Экспертная оценка факторов не проводилась, в связи с чем SWOT-матрица представляет собой качественную аналитическую систематизацию результатов, представленных в изученных источниках.

Результаты. Генеративный искусственный интеллект представляет собой класс систем искусственного интеллекта, способных создавать новый контент – тексты, изображения и комбинированные медиаматериалы – на основе пользовательских запросов (промтов) [8].

В туристской индустрии технологии искусственного интеллекта находят применение в различных процессах – от поиска и обработки информации до персонализации туристских предложений и взаимодействия с потребителями. Развитие генеративного ИИ расширяет возможности таких систем за счет создания контента и формирования персонализированных рекомендаций. Для определения характера происходящих изменений целесообразно сопоставить возможности генеративного ИИ с ранее применявшимися цифровыми технологиями в туристской сфере (таблица 1).

Таблица 1 – Процессы трансформации туристских технологий (составлено авторами на основе источника [8]).

Функциональная область	Традиционные технологии	Генеративные технологии	Ключевые эффекты трансформации
Поиск информации	Поисковые системы на основе ключевых слов	Запросы на естественном языке и ИИ-ассистенты	Более интуитивное и человекоподобное взаимодействие
Планирование поездки	Заранее заданные маршруты и ручное планирование	Генерация персонализированных маршрутов с помощью ИИ	Глубокая персонализация

Создание контента	Ручная подготовка описаний и маркетинговых материалов	Автоматическая генерация текстов, программ и предложений	Масштабируемость и повышение эффективности
Рекомендательные системы	Фильтрация на основе пользовательских данных	Контекстно-ориентированные генеративные рекомендации	Динамическая адаптация предложений
Обслуживание потребителей	Чат-боты со скриптами	Разговорный ИИ с контекстными ответами	Улучшение пользовательского опыта
Маркетинг	Традиционные фото и видео	Генерация изображений и виртуальных сред	Повышение визуальной привлекательности
Принятие решений	Аналитика на основе прошлых данных	Генерация прогнозов и сценариев	Проактивное управление на основе данных

Данные таблицы 1 свидетельствуют о расширении функциональных возможностей цифровых технологий, применяемых в туристской индустрии. В отличие от традиционных систем, функционирующих преимущественно на основе заданных алгоритмов и правил, генеративный ИИ позволяет создавать новый контент, поддерживать диалоговое взаимодействие с пользователем и формировать персонализированные рекомендации. При этом развитие генеративного ИИ целесообразно рассматривать не как совокупность отдельных технологических решений, а в контексте его интеграции в различные процессы туристской деятельности.

Практика зарубежных компаний демонстрирует различные направления применения генеративного ИИ в туризме. Так, цифровая туристская платформа Booking.com в 2023 году представила AI Trip Planner, разработанный с использованием больших языковых моделей. Сервис позволяет пользователям взаимодействовать с системой на естественном языке, получать рекомендации по направлениям, объектам размещения и достопримечательностям, а также использовать их при планировании путешествия [2].

Компания Expedia Group развивает инструменты генеративного ИИ для информационного сопровождения путешественников. Разработанный компанией помощник Romie предназначен для поддержки планирования поездки с учетом предпочтений пользователя, включая подбор вариантов размещения и маршрутов, а также корректировку отдельных элементов поездки при изменении ее условий. Кроме того, Expedia интегрировала возможности ChatGPT в свои цифровые сервисы для поиска и планирования путешествий с использованием запросов на естественном языке [3].

Технологии ИИ применяются также в туристском маркетинге. В рамках кампании Fake

Brit Till You Make It национальная туристская организация Великобритании использовала инструменты искусственного интеллекта для работы с голосовым контентом и региональными акцентами, демонстрируя возможности применения ИИ в интерактивных маркетинговых коммуникациях с потенциальными туристами [15].

Анализ рассмотренных в исследовании отечественных практик показывает, что применение генеративного ИИ непосредственно в туристской деятельности Казахстана пока представлено отдельными решениями и инициативами. Вместе с тем развивается цифровая инфраструктура и расширяется использование цифровых сервисов, создающих условия для дальнейшего внедрения ИИ-технологий в туристскую деятельность. Одним из примеров является сотрудничество АО «НК Kazakh Tourism» и «Яндекс Казахстан», в рамках которого в Яндекс Картах были размещены тематические подборки туристских объектов с возможностью построения маршрутов до выбранных локаций [14].

Отдельным примером является казахстанский стартап Seruen AI, созданный в 2024 году и использующий инструменты генеративного ИИ для подбора культурных и досуговых мероприятий с учетом интересов пользователя. Чат-бот анализирует пользовательские запросы и формирует персонализированные рекомендации по выбору мероприятий и вариантов досуга. Несмотря на преимущественную ориентацию проекта на городской досуг, данный кейс демонстрирует возможности применения генеративного ИИ для персонализации информационно-рекомендательных сервисов, потенциально востребованных и в туристской сфере [16].

Рассмотренные примеры показывают, что генеративный ИИ применяется на различных этапах взаимодействия с потребителем: при поиске информации, планировании путешествия,

формировании рекомендаций, создании контента и информационном сопровождении. Это позволяет рассматривать его не только с позиции отдельных функциональных решений, но и с точки зрения интеграции в последовательные этапы формирования и реализации туристско-

го продукта. В связи с этим далее используется процессный подход, позволяющий проследить применение технологий генеративного ИИ на различных этапах клиентского пути туриста. На рисунке 1 представлена интеграция генеративного ИИ в основные этапы данного процесса.

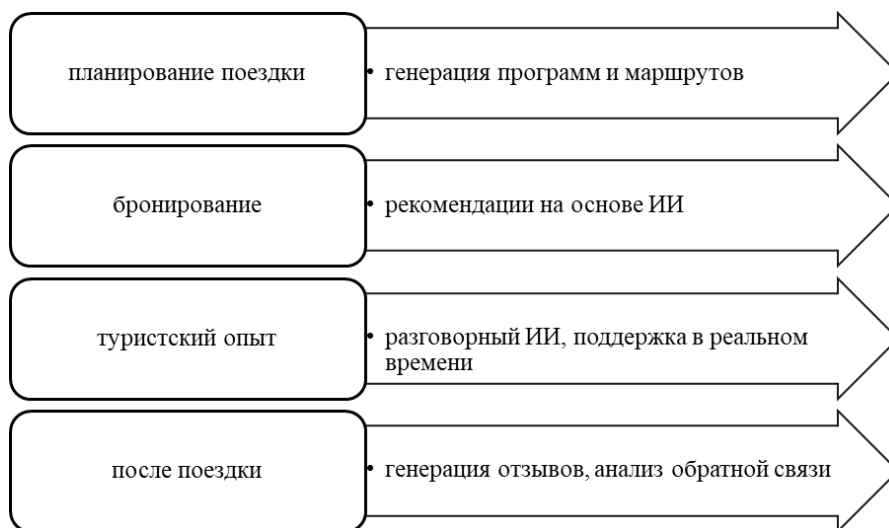

Рисунок 1 – Интеграция генеративного ИИ в процесс формирования и реализации туристского продукта (составлено авторами на основе результатов исследования)

Как показано на рисунке 1, возможности применения генеративного ИИ охватывают последовательные этапы клиентского пути туриста. В отличие от отдельных цифровых решений, ориентированных на выполнение конкретных функций, генеративный ИИ может использоваться при поиске информации, планировании, бронировании, сопровождении во время путешествия и постпоездочном взаимодействии. Одной из особенностей такой интеграции является возможность учитывать информацию, предоставленную пользователем на предыдущих этапах, и использовать ее для формирования последующих персонализированных рекомендаций.

Применение генеративного ИИ создает возможности для формирования более гибкого туристского продукта, адаптируемого с учетом индивидуальных потребностей пользователя. При планировании путешествия система может учитывать бюджет, интересы, сроки поездки и другие заданные параметры, предлагая соответствующие варианты туристских услуг. При изменении исходных условий, например, дат поездки или бюджета, рекомендации могут быть скорректированы с учетом новых параметров [8, 10-11].

Возможности генеративного ИИ могут использоваться на разных этапах организации путешествия. На этапе планирования система способна предлагать направления с учетом интересов и бюджета пользователя, формировать варианты маршрута, предоставлять информацию об объектах размещения, транспортных услугах, экскурсиях, ресторанах и других составляющих путешествия. Во время поездки инструменты разговорного ИИ могут использоваться для информационной поддержки, навигации, перевода и корректировки маршрута при изменении планов. После завершения путешествия генеративный ИИ может применяться для создания и анализа пользовательского контента, включая отзывы и обобщение впечатлений, которые впоследствии могут учитываться при формировании персонализированных рекомендаций. Таким образом, использование генеративного ИИ создает предпосылки для перехода от стандартизированного набора туристских услуг к более гибкому туристскому продукту, способному адаптироваться к изменяющимся потребностям пользователя на различных этапах путешествия [8, 10-11].

На этапе подготовки и бронирования генеративный ИИ может также использоваться для обработки и сопоставления информации о доступных туристских услугах. В частности, система может сравнивать варианты размещения по стоимости, местоположению, условиям проживания, отзывам пользователей и предлагаемым услугам, а также систематизировать информацию о транспортных услугах, экскурсиях и других элементах путешествия. Представление значительного объема информации в структурированной и адаптированной к запросу пользователя форме способно сократить время поиска и упростить процесс выбора. При этом окончательное решение о приобретении конкретной туристской услуги остается за пользователем.

Интеграция инструментов генеративного ИИ на различных этапах клиентского пути создает возможности для формирования более связанной, адаптивной и ориентированной на пользователя цифровой туристской среды [8, 10-11].

Практика ведущих международных цифровых туристских платформ свидетельствует о расширении сферы применения генеративного ИИ в туристских сервисах. Данные технологии используются прежде всего для персонализации взаимодействия с пользователями, информационной поддержки при планировании путешествий и автоматизации отдельных операций. Примеры применения генеративного ИИ на цифровых туристских платформах представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Примеры использования генеративного ИИ туристскими платформами

Платформа	ИИ-инструмент	Функция	Влияние на туристские услуги
Booking.com	AI Trip Planner (ИИ-планировщик путешествий)	Генерация персонализированных маршрутов на основе запросов	Упрощение принятия решений
Expedia	Разговорный ИИ-ассистент Romie	Интеграция поиска, планирования и бронирования в едином интерфейсе	Повышение вовлеченности пользователей
Google	AI Overviews, Gemini	Формирование персонализированных рекомендаций и маршрутов путешествия	Поддержка поиска информации и планирования поездки
Airbnb	Инструменты на основе ИИ	Обобщение отзывов, сравнение объектов размещения и информационная поддержка пользователей	Упрощение выбора объекта размещения и взаимодействия с платформой
Примечание: составлено авторами на основе официальных материалов цифровых платформ [2-5]			

В таблице 2 представлены примеры применения генеративного искусственного интеллекта ведущими цифровыми платформами туристской индустрии. Одним из современных направлений является интеграция инструментов генеративного ИИ непосредственно в пользовательские интерфейсы, что расширяет возможности диалогового взаимодействия с цифровыми сервисами и персонализации предоставляемой информации.

Анализ рассмотренных примеров позволяет выделить три основных направления применения генеративного ИИ:

1) персонализация – формирование рекомендаций и предложений с учетом запросов, интересов и предпочтений конкретного пользователя;

2) интеграция отдельных этапов клиентского пути – объединение поиска информации, планирования путешествия, формирования рекомендаций и выбора туристских услуг в рамках цифрового взаимодействия с пользователем;

3) автоматизация отдельных операций – использование генеративного ИИ для создания контента, обработки пользовательских запросов и коммуникации с клиентами.

Рассматриваемые цифровые платформы различаются как по своей специализации, так и по направлениям интеграции инструментов искусственного интеллекта. Booking.com [2] развивает AI Trip Planner, ориентированный на диалоговое планирование путешествий и формирование

рекомендаций по направлениям и объектам размещения. Expedia Group [3] внедряет инструменты генеративного ИИ в процессы поиска и планирования путешествий, в том числе для взаимодействия с пользователями на естественном языке. Сервисы Google [4], включая Gemini, расширяют возможности поиска туристской информации, формирования рекомендаций и планирования маршрутов с учетом заданных пользователем параметров. Airbnb [5] также развивает инструменты искусственного интеллекта в рамках цифрового взаимодействия с пользователями и управления контентом.

В совокупности рассмотренные практики свидетельствуют о расширении функциональ-

ной роли генеративного ИИ в цифровых туристских сервисах: от выполнения отдельных информационных и коммуникационных задач к поддержке нескольких взаимосвязанных этапов клиентского пути. При этом характер и степень интеграции генеративного ИИ различаются в зависимости от специализации платформы и предоставляемых ею услуг.

Наряду с возможностями применения генеративного ИИ его внедрение связано с рядом ограничений и рисков, способных влиять на надежность цифровых сервисов и качество взаимодействия с пользователями. Основные группы таких рисков представлены на рисунке 2.

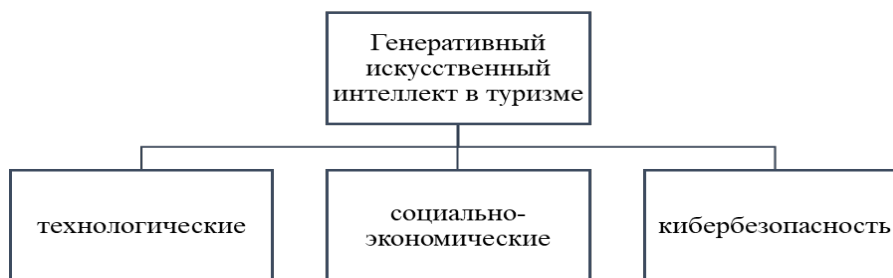

Рисунок 2 – Основные риски использования генеративного ИИ в туризме (составлено авторами на основе [10-13])

Внедрение генеративного искусственного интеллекта в туристскую индустрию наряду с расширением возможностей цифровых сервисов сопровождается рядом ограничений и рисков. Анализ научных публикаций позволяет выделить среди наиболее значимых проблем защиту персональных данных и кибербезопасность, риск генерации недостоверной или неточной информации, а также недостаточную прозрачность алгоритмов и механизмов персонализации [10-13].

Защита персональных данных приобретает особое значение в туристской сфере, поскольку при поиске и бронировании услуг пользователи предоставляют контактную, платежную и иную персональную информацию. Использование таких данных в цифровых системах повышает требования к обеспечению их конфиденциальности, безопасному хранению и контролю доступа [10, 12-13].

Другим существенным ограничением является риск формирования генеративными моделями неточной, неполной или недостоверной информации. Для туриста подобные ошибки

могут иметь практические последствия при выборе маршрута, объекта размещения, транспортных услуг и других элементов путешествия. В связи с этим результаты, формируемые генеративным ИИ, требуют дополнительной проверки, особенно в случаях, когда информация непосредственно влияет на организацию и безопасность поездки [10-13].

Отдельная группа рисков связана с ограниченной прозрачностью механизмов персонализации. Пользователь не всегда располагает достаточной информацией о том, какие данные и критерии используются системой при формировании рекомендаций. Это может затруднять оценку причин, по которым предлагаются конкретные варианты туристских услуг, и повышает значимость прозрачности цифровых рекомендательных механизмов и сохранения возможности самостоятельного выбора пользователем [10-11, 13].

Таким образом, применение генеративного ИИ способно повысить скорость и удобство поиска туристской информации, персонализировать взаимодействие с пользователями и

автоматизировать отдельные процессы, однако реализация этих преимуществ зависит от качества исходных данных, надежности генерируемого контента, механизмов человеческого контроля и уровня защиты информации [10-13]. В целях снижения рисков, связанных с обработкой персональных данных, целесообразно применять минимизацию объема собираемой информации, разграничение прав доступа, шифрование данных, установление сроков их хранения, регулярный аудит кибербезопасности и получение информированного согласия пользователей [17].

Обсуждение. Результаты проведенного анализа показывают, что влияние генеративного искусственного интеллекта на туристскую индустрию не ограничивается автоматизацией отдельных операций. Генеративный ИИ может выступать инструментом интеграции различных этапов клиентского пути, включая поиск информации, планирование, бронирование, сопровождение туриста и постпоездочное взаимодействие. Такая интеграция создает предпосылки для перехода от стандартизированного туристского продукта к более гибкому предложению, способному адаптироваться с учетом бюджета, интересов, состава путешественников и изменения условий поездки. Полученные результаты согласуются с выводами Н. Li и соавторов [8], отмечающих трансформационный потенциал генеративного ИИ и расширение направлений его применения в туристской индустрии.

Одним из основных результатов исследования является определение персонализации как одного из ключевых направлений применения генеративного ИИ. Рассмотренные практики Booking.com, Expedia, Google и Airbnb показывают расширение роли цифровых платформ от предоставления и систематизации информации к формированию персонализированных рекомендаций и поддержке принятия решений пользователем. Вместе с тем усиление роли алгоритмов в отборе и ранжировании вариантов может создавать риски ограничения самостоятельного выбора и снижения прозрачности рекомендаций. Поэтому персонализацию целесообразно рассматривать как инструмент поддержки принятия решения туристом, а не как замену его самостоятельного выбора. Такой подход соответствует выводам исследований, указывающих наряду с преимуществами генеративного ИИ на необходимость учитывать вопросы доверия, прозрачности и человеческого контроля [10-13].

Выявленные в исследовании преимущества генеративного ИИ, связанные с автоматизацией рутинных операций, повышением операционной эффективности и интеграцией туристских сервисов, в целом согласуются с результатами зарубежных исследований [10-11]. Вместе с тем реализация этих преимуществ зависит от качества исходных данных, состояния цифровой инфраструктуры и компетенций работников. Внедрение генеративного ИИ не исключает участия специалиста, но может изменять содержание выполняемых им функций: от преимущественно повторяющихся операций к проверке генерируемой информации, настройке цифровых решений, управлению клиентским опытом и контролю качества. В связи с этим влияние генеративного ИИ на занятость в туристской индустрии следует рассматривать не только с позиции возможной автоматизации отдельных рабочих функций, но и как фактор трансформации профессиональных ролей и требований к компетенциям работников [10-11, 18].

Проведенный анализ позволяет выделить ряд условий, определяющих возможности эффективного применения генеративного ИИ в туристской индустрии. К ним относятся развитая цифровая инфраструктура, наличие достоверных и актуальных данных, соответствующие цифровые компетенции работников, а также механизмы контроля качества генерируемой информации. Особое значение имеет качество исходных данных, поскольку от их полноты, актуальности и достоверности непосредственно зависит релевантность формируемых системой рекомендаций. Для Казахстана данные условия приобретают дополнительное значение с учетом выявленных в исследованиях инфраструктурных и организационных барьеров цифровизации туристской отрасли [9].

Наряду с выявленными преимуществами применение генеративного ИИ сопровождается технологическими, организационными, социальными и этическими рисками. К наиболее существенным относятся риски нарушения конфиденциальности персональных данных и кибербезопасности, генерации недостоверной или неполной информации, недостаточной прозрачности ИИ-систем и зависимости результатов их работы от качества исходных данных [10-13]. Для комплексной систематизации выявленных преимуществ, ограничений, возможностей и угроз применения генеративного ИИ в туристской деятельности проведен SWOT-анализ (таблица 3).

Таблица 3 – SWOT-анализ применения генеративного искусственного интеллекта в туристской деятельности

Сильные стороны	Слабые стороны
- высокий уровень персонализации - автоматизация рутинных процессов - повышение операционной эффективности - интеграция туристских услуг	- зависимость от качества данных - риск генерации неточной или недостоверной информации - ограниченная прозрачность ИИ-систем - высокие требования к технологической инфраструктуре
Возможности	Угрозы
- развитие интеллектуальных туристских экосистем - развитие туристских сервисов на основе ИИ - расширение доступности готовых ИИ-решений для туристских организаций - расширение функциональных возможностей цифровых туристских платформ	- риски для конфиденциальности и кибербезопасности - трансформация занятости и профессиональных функций - цифровое неравенство - правовая и этическая неопределенность
Примечание: составлено авторами по результатам анализа научных публикаций [8-13, 18]	

Результаты SWOT-анализа показывают двойственный характер внедрения генеративного ИИ в туристскую деятельность. С одной стороны, персонализация туристских услуг, автоматизация рутинных операций, повышение операционной эффективности и интеграция цифровых сервисов создают возможности для совершенствования взаимодействия с туристами и оптимизации бизнес-процессов. С другой стороны, реализация этих преимуществ зависит от качества исходных данных, технологической инфраструктуры и прозрачности используемых ИИ-систем и сопровождается рисками, связанными с конфиденциальностью, кибербезопасностью, цифровым неравенством, изменением профессиональных функций работников, а также правовой и этической неопределенностью [10-13].

Особого внимания требует взаимосвязь персонализации и защиты данных. Расширение возможностей индивидуализации туристских предложений предполагает использование большего объема информации о предпочтениях и поведении пользователя, что одновременно повышает требования к конфиденциальности, прозрачности механизмов формирования рекомендаций и безопасности хранения данных. Как отмечают Y.K. Dwivedi и соавторы [10], практическое использование генеративного ИИ в туризме и гостеприимстве связано не только с новыми возможностями, но и с этическими, правовыми и организационными проблемами. Следовательно, преимущества генеративного ИИ во многом зависят от наличия механизмов человеческого контроля и ответственного управления данными.

Возможности внедрения генеративного ИИ могут различаться в зависимости от масштаба организации и имеющихся у нее технологических, финансовых и кадровых ресурсов. Крупные компании располагают значительными массивами пользовательских данных, финансовыми ресурсами и развитой технологической инфраструктурой, что расширяет их возможности разработки и внедрения персонализированных цифровых решений. Вместе с тем доступность готовых облачных ИИ-инструментов может снижать отдельные технологические барьеры для малого и среднего бизнеса, позволяя автоматизировать коммуникацию с клиентами, создание контента и обработку запросов без разработки собственных информационных систем. Таким образом, генеративный ИИ способен одновременно усиливать технологические преимущества крупных платформ и расширять возможности цифровизации малых туристских предприятий. Характер данного влияния будет зависеть от стоимости и доступности технологий, цифровых компетенций работников и возможностей интеграции ИИ-инструментов в существующие бизнес-процессы [18].

Рассмотренные в исследовании отечественные практики позволяют охарактеризовать внедрение генеративного ИИ в туристскую деятельность Казахстана как находящееся на начальном этапе. Рассмотренные в исследовании проекты свидетельствуют о развитии цифровых сервисов и отдельных инструментов персонализированного информирования, однако пока не позволяют говорить о формировании единой интеллектуальной туристской экосистемы, охватывающей все этапы клиентского пути. К числу существен-

ных ограничений относятся инфраструктурные, информационные и организационные барьеры цифровизации туристской отрасли, включая вопросы качества и доступности данных и обеспеченности соответствующими цифровыми компетенциями. Это согласуется с результатами исследования B.S. Shilibekova и R.V. Plokhikh [9], в котором выявлены инфраструктурные и организационные барьеры цифровизации туризма в Казахстане. В связи с этим одним из перспективных направлений может стать формирование национальных и региональных массивов верифицированных туристских данных, пригодных для использования при разработке специализированных ИИ-сервисов.

Практическое значение полученных результатов заключается в определении условий ответственного внедрения генеративного ИИ в деятельность туристских организаций. К ним относятся проверка генерируемого контента, минимизация объема собираемых персональных данных, разграничение прав доступа, получение информированного согласия пользователей, регулярный аудит кибербезопасности и сохранение возможности участия специалиста в ситуациях, требующих проверки информации или принятия нестандартного решения [17]. При таком подходе генеративный ИИ выступает прежде всего инструментом поддержки деятельности туриста и специалиста, а не полностью автономной заменой профессиональной деятельности.

Исследование имеет ряд ограничений. Анализ основан на научных публикациях и открытых материалах цифровых платформ, что не позволяет оценить внутренние показатели эффективности применяемых ими ИИ-систем. SWOT-анализ носит качественный характер и не сопровождался отдельной экспертной оценкой факторов. Кроме того, высокая динамика развития технологий генеративного ИИ обуславливает быстрое изменение отдельных инструментов и практик их применения. В дальнейших исследованиях целесообразно дополнить аналитический обзор эмпирическими данными, включая опросы туристов и представителей туристских организаций Казахстана, экспертную оценку факторов SWOT-матрицы и сравнительный анализ эффективности традиционных и генеративных рекомендательных систем.

Заключение. Проведенное исследование позволило систематизировать основные направления применения генеративного искусственного интеллекта в туристской индустрии и

определить возможности и ограничения его использования на различных этапах клиентского пути туриста. Установлено, что наиболее значимыми направлениями являются персонализация туристских услуг, формирование рекомендаций и маршрутов, создание контента, автоматизация коммуникации с пользователями и интеграция отдельных этапов планирования и организации путешествия.

Анализ зарубежных и отечественных практик показывает, что развитие генеративного ИИ связано с постепенным расширением его функций: от решения отдельных информационных и коммуникационных задач к поддержке нескольких взаимосвязанных этапов клиентского пути. Рассмотренные практики Booking.com, Expedia, Google и Airbnb демонстрируют использование генеративного ИИ при поиске информации, планировании путешествий, формировании персонализированных рекомендаций и взаимодействии с пользователями. В Казахстане применение подобных технологий находится преимущественно на начальном этапе и представлено отдельными цифровыми решениями и инициативами, что свидетельствует о наличии потенциала для их дальнейшей интеграции в туристскую деятельность.

Результаты исследования показывают, что преимущества генеративного ИИ связаны прежде всего с возможностями персонализации туристских услуг, автоматизации отдельных операций, повышения операционной эффективности и совершенствования взаимодействия с пользователями. Вместе с тем реализация этих возможностей зависит от качества и актуальности исходных данных, уровня развития цифровой инфраструктуры и компетенций работников. К основным ограничениям и рискам относятся генерация неточной или недостоверной информации, нарушение конфиденциальности персональных данных, угрозы кибербезопасности и недостаточная прозрачность механизмов формирования рекомендаций.

Проведенный SWOT-анализ выявил двойственный характер внедрения генеративного ИИ: расширение возможностей персонализации и автоматизации сопровождается возникновением новых требований и рисков, связанных с защитой данных, прозрачностью ИИ-систем и трансформацией профессиональных функций. В частности, расширение персонализации повышает требования к защите пользовательских данных, а автоматизация отдельных операций сопровождается изменением профессиональных

функций и требований к компетенциям работников. В этих условиях эффективное применение генеративного ИИ предполагает сочетание технологических возможностей с механизмами проверки генерируемой информации, защиты данных и человеческого контроля.

Практическая значимость исследования заключается в систематизации условий ответственного внедрения генеративного ИИ в туристскую деятельность. Полученные результаты могут использоваться туристскими организаци-

ями при выборе направлений интеграции ИИ-инструментов в процессы обслуживания клиентов, планирования путешествий, создания контента и персонализации туристских услуг. Для Казахстана перспективными направлениями являются развитие проверенных массивов туристских данных, повышение цифровых компетенций работников и создание специализированных ИИ-сервисов с учетом особенностей национального и регионального туристского продукта.

Список литературы

- 1 Carvalho I., Ivanov S. ChatGPT for tourism: applications, benefits and risks // *Tourism Review*. – 2024. – Vol. 79. – №2. – pp. 290-303. DOI: 10.1108/TR-02-2023-0088.
- 2 Booking.com Launches New AI Trip Planner to Enhance Travel Planning Experience. – URL: <https://news.booking.com/bookingcom-launches-new-ai-trip-planner-to-enhance-travel-planning-experience/> (accessed: 05.08.2026).
- 3 Put Your Trip on Autopilot: Expedia Group Introduces New Innovations at EXPLORE to Take the Stress out of Travel and Enhance Partner Experience // Expedia Group. – URL: <https://ir.expediagroup.com/news-and-events/news/news-details/2024/Put-Your-Trip-on-Autopilot-Expedia-Group-Introduces-New-Innovations-at-EXPLORE-to-Take-the-Stress-out-of-Travel-and-Enhance-Partner-Experience/default.aspx> (accessed: 05.08.2026).
- 4 Google tips for travel planning: AI Overviews, Maps updates and more // Google. – 2025. – URL: <https://blog.google/products-and-platforms/products/search/summer-travel-tips-ai-overviews-hotel-price-tracking/> (accessed: 02.08.2026).
- 5 Now there's even more to Airbnb // Airbnb. – 2026. – URL: <https://www.airbnb.com/resources/hosting-homes/a/now-theres-even-more-to-airbnb-763> (accessed: 02.08.2026).
- 6 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию» // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. – URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145> (дата обращения: 14.05.2026).
- 7 Digital Transformation // UN Tourism. – URL: <https://www.untourism.int/digital-transformation> (accessed: 19.05.2026).
- 8 Li H., Xi J., Hsu C.H.C., Yu B.X.B., Zheng X. Generative artificial intelligence in tourism management: An integrative review and roadmap for future research // *Tourism Management*. – 2025. – Vol. 110. – Art. 105179. DOI: 10.1016/j.tourman.2025.105179.
- 9 Shilibekova B.S., Plokhikh R.V. Assessing readiness and breaking barriers to tourism digitalization: a case study of Kazakhstan // *Economic Series of the Bulletin of L.N. Gumilyov ENU*. – 2025. – №2. – pp. 365–385. DOI: 10.32523/2789-4320-2025-2-365-385.
- 10 Dwivedi Y.K., Pandey N., Currie W., Micu A. Leveraging ChatGPT and other generative artificial intelligence (AI)-based applications in the hospitality and tourism industry: practices, challenges and research agenda // *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. – 2024. – Vol. 36. – №1. – pp. 1–12. DOI: 10.1108/IJCHM-05-2023-0686.
- 11 Dogru T., Line N., Mody M. et al. Generative Artificial Intelligence in the Hospitality and Tourism Industry: Developing a Framework for Future Research // *Journal of Hospitality & Tourism Research*. – 2025. – Vol. 49. – №2. – pp. 235–253. DOI: 10.1177/10963480231188663.
- 12 Zhang M., Yi F., Gursoy D. The effects of generative artificial intelligence on consumers in hospitality and tourism: A systematic review and future research directions // *International Journal of Hospitality Management*. – 2026. – Vol. 133. – Art. 104452. DOI: 10.1016/j.ijhm.2025.104452.
- 13 Fouad A.M., Salem I.E., Fathy E.A. Generative AI insights in tourism and hospitality: A comprehensive review and strategic research roadmap // *Tourism and Hospitality Research*. – 2026. – Vol. 26. – №2. – pp. 339–358. DOI: 10.1177/14673584241293125.
- 14 Kazakh Tourism и Яндекс Казахстан объявили о долгосрочном партнёрстве в сфере туризма // Единая платформа интернет-ресурсов государственных органов. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/tsm/press/news/details/695235?lang=ru> (дата обращения: 05.08.2026).
- 15 VisitBritain: Fake Brit Till You Make It // The Shorty Awards. – URL: <https://shortyawards.com/16th/visitbritain-fake-brit-till-you-make-it> (дата обращения: 05.08.2026).
- 16 В Казахстане появился умный чат-бот по подбору развлечений. Рассказываем, как он работает // Digital Business. – URL: <https://digitalbusiness.kz/2024-10-28/v-kazahstane-poyavilsya-umniy-chat-bot-po-podboru-razvlecheniy-rasskazivaem-kak-on-rabotaet/> (дата обращения: 05.08.2026).
- 17 Михайлов М.Д. Кибербезопасность в туризме: угрозы и меры защиты данных туристов / XIV Междунар. науч.-практич. конф. студентов и аспирантов «Теория и практика управления: ответы на вызовы цифровой экономики»: мат. – М., 2023. – С. 431-434.
- 18 Rajaram K., Tinguely P.N. Generative artificial intelligence in small and medium enterprises: Navigating its promises and challenges // *Business Horizons*. – 2024. – Vol. 67. – №5. – pp. 629-648. DOI: 10.1016/j.bushor.2024.05.008.

References

- 1 Carvalho I., Ivanov S. ChatGPT for tourism: applications, benefits and risks // *Tourism Review*. – 2024. – Vol. 79. – №2. – pp. 290-303. DOI: 10.1108/TR-02-2023-0088.
- 2 Booking.com Launches New AI Trip Planner to Enhance Travel Planning Experience. – URL: <https://news.booking.com/bookingcom-launches-new-ai-trip-planner-to-enhance-travel-planning-experience/> (accessed: 05.08.2026).
- 3 Put Your Trip on Autopilot: Expedia Group Introduces New Innovations at EXPLORE to Take the Stress out of Travel and Enhance Partner Experience // Expedia Group. – URL: <https://ir.expediagroup.com/news-and-events/news/news-details/2024/Put-Your-Trip-on-Autopilot-Expedia-Group-Introduces-New-Innovations-at-EXPLORE-to-Take-the-Stress-out-of-Travel-and-Enhance-Partner-Experience/default.aspx> (accessed: 05.08.2026).
- 4 Google tips for travel planning: AI Overviews, Maps updates and more // Google. – 2025. – URL: <https://blog.google/products-and-platforms/products/search/summer-travel-tips-ai-overviews-hotel-price-tracking/> (accessed: 02.08.2026).
- 5 Now there's even more to Airbnb // Airbnb. – 2026. – URL: <https://www.airbnb.com/resources/hosting-homes/a/now-theres-even-more-to-airbnb-763> (accessed: 02.08.2026).
- 6 Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana «Kazahstan v jepohu iskusstvennogo intellekta: aktual'nye zadachi i ih resheniya cherez cifrovuyu transformaciju» // Oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan. – URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciju-885145> (data obrashhenija: 14.05.2026).
- 7 Digital Transformation // UN Tourism. – URL: <https://www.untourism.int/digital-transformation> (accessed: 19.05.2026).
- 8 Li H., Xi J., Hsu C.H.C., Yu B.X.B., Zheng X. Generative artificial intelligence in tourism management: An integrative review and roadmap for future research // *Tourism Management*. – 2025. – Vol. 110. – Art. 105179. DOI: 10.1016/j.tourman.2025.105179.
- 9 Shilibekova B.S., Plokhikh R.V. Assessing readiness and breaking barriers to tourism digitalization: a case study of Kazakhstan // *Economic Series of the Bulletin of L.N. Gumilyov ENU*. – 2025. – №2. – pp. 365–385. DOI: 10.32523/2789-4320-2025-2-365-385.
- 10 Dwivedi Y.K., Pandey N., Currie W., Micu A. Leveraging ChatGPT and other generative artificial intelligence (AI)-based applications in the hospitality and tourism industry: practices, challenges and research agenda // *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. – 2024. – Vol. 36. – №1. – pp. 1–12. DOI: 10.1108/IJCHM-05-2023-0686.
- 11 Dogru T., Line N., Mody M. et al. Generative Artificial Intelligence in the Hospitality and Tourism Industry: Developing a Framework for Future Research // *Journal of Hospitality & Tourism Research*. – 2025. – Vol. 49. – №2. – pp. 235–253. DOI: 10.1177/10963480231188663.
- 12 Zhang M., Yi F., Gursay D. The effects of generative artificial intelligence on consumers in hospitality and tourism: A systematic review and future research directions // *International Journal of Hospitality Management*. – 2026. – Vol. 133. – Art. 104452. DOI: 10.1016/j.ijhm.2025.104452.
- 13 Fouad A.M., Salem I.E., Fathy E.A. Generative AI insights in tourism and hospitality: A comprehensive review and strategic research roadmap // *Tourism and Hospitality Research*. – 2026. – Vol. 26. – №2. – pp. 339–358. DOI: 10.1177/14673584241293125.
- 14 Kazakh Tourism i Jandeks Kazahstan ob#javili o dolgosrochnom partnjorstve v sfere turizma // Edinaja platforma internet-resursov gosudarstvennyh organov. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/tsm/press/news/details/695235?lang=ru> (data obrashhenija: 05.08.2026).
- 15 VisitBritain: Fake Brit Till You Make It // The Shorty Awards. – URL: <https://shortyawards.com/16th/visitbritain-fake-brit-till-you-make-it> (data obrashhenija: 05.08.2026).
- 16 V Kazahstane pojavilsja umnyj chat-bot po podboru razvlechenij. Rasskazyvaem, kak on rabotaet // Digital Business. – URL: <https://digitalbusiness.kz/2024-10-28/v-kazahstane-poyavilsya-umnyj-chat-bot-po-podboru-razvlecheniy-rasskazivaem-kak-on-rabotaet/> (data obrashhenija: 05.08.2026).
- 17 Mihajlov M.D. Kiberbezopasnost' v turizme: ugrozy i mery zashhity dannyh turistov / XIV Mezhdunar. nauch.-praktich. konf. studentov i aspirantov «Teorija i praktika upravlenija: otvety na vyzovy cifrovoj jekonomiki»: mat. – M., 2023. – S. 431-434.
- 18 Rajaram K., Tinguely P.N. Generative artificial intelligence in small and medium enterprises: Navigating its promises and challenges // *Business Horizons*. – 2024. – Vol. 67. – №5. – pp. 629-648. DOI: 10.1016/j.bushor.2024.05.008.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ // ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ // INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

^a Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)

Мирзакаримова Анара Нурмухамедовна – докторант, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

^a Автор для корреспонденции (первый автор)

Мирзакаримова Анара Нурмухамедовна – докторант, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

^a Corresponding author (first author)

Mirzakarimova Anara Nurmukhamedovna – PhD student, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: anara.korganova01@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2472-0528>

Кадырбекова Динара Сериковна – PhD, қауымдастырылған профессор м.а., Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Кадырбекова Динара Сериковна – PhD, и.о. ассоциированного профессора, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

Kadyrbekova Dinara Serikovna – PhD, acting associate professor, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: 6537275@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8641-253X>

Винокурова Елена Ивановна – тарих магистрі, С. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медициналық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Винокурова Елена Ивановна – магистр истории, Казахский национальный медицинский университет им. С. Асфендиярова, г. Алматы, Казахстан

Vinokurova Elena Ivanovna – Master of History, Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: vinokur_historik@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3875-5084>

Утегалиева Алмажан Джусуповна – тарих ғылымдарының кандидаты, Ғылыми-зерттеу туризм институтының бас ғылыми қызметкері, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Утегалиева Алмажан Джусуповна – кандидат исторических наук, главный научный сотрудник Научно-исследовательского института туризма, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

Utegalieva Almazhan Dzhusupovna – candidate of historical sciences, chief researcher at the Research Institute of Tourism, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: almazhan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3003-9646>

Кадырбекова Сауле Сериковна – менеджмент магистрі, Креативті экономика және құқық мектебі, META University, Алматы қ., Қазақстан

Кадырбекова Сауле Сериковна – магистр менеджмента, Школа креативной экономики и права, META University, г. Алматы, Казахстан

Kadyrbekova Saule Serikovna – Master of Management, School of Creative Economics and Law, META University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: 3261414@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5873-0959>

Дата поступления статьи: 18.08.2026
Дата принятия к публикации: 30.09.2026

ӘЛЕМДЕ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДА
ТУРИСТІК БИЗНЕСІ ДАМУДЫҢ
ӨҢІРЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА
В МИРЕ И КАЗАХСТАНЕ

REGIONAL PROBLEMS OF
DEVELOPMENT OF THE TOURIST
BUSINESS IN THE WORLD AND
KAZAKHSTAN

¹Молдажанов М.Б.^a, ²Javier Martínez-Falcó,^b ³Дүйскенова Р.Ж.^c

¹Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

²Университет Аликанте, г. Аликанте, Королевство Испания

³Алматинский технологический университет, г. Алматы, Республика Казахстан

РАЗРАБОТКА РЕКОМЕНДАЦИЙ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ РАДИАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТУРИСТОВ НА МАРШРУТАХ ПО ОБЪЕКТАМ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ИСПЫТАТЕЛЬНОГО ПОЛИГОНА

Молдажанов Марат Бетимбаевич, Javier Martínez-Falcó, Дүйскенова Райгүл Жеңісқызы

Разработка рекомендаций по обеспечению радиационной безопасности туристов на маршрутах по объектам Семипалатинского испытательного полигона

Аннотация. В статье территория Семипалатинского испытательного полигона (СИП) рассматривается как перспективная площадка для развития ядерного туризма, при этом существующая практика посещения отдельных объектов требует обеспечения радиационной безопасности туристов. Цель исследования – определить туристский потенциал объектов СИП и разработать рекомендации по обеспечению радиационной безопасности туристов с учетом результатов радиоэкологических исследований Национального ядерного центра Республики Казахстан. Исследование основано на анализе и систематизации данных комплексного радиоэкологического обследования СИП, результатах полевых экспедиций 2025–2026 годов и оценке существующих туристских маршрутов. На основе радиоэкологических данных территория СИП сегментирована по степени радиационной безопасности, а зона, представляющая радиационную опасность, дополнительно дифференцирована по показателям удельной активности ^{137}Cs , ^{90}Sr , ^{241}Am и $^{239+240}\text{Pu}$. По результатам экспедиций определена туристская привлекательность объектов полигона и выявлена востребованность существующих маршрутов, отдельные из которых проходят по территории, требующей соблюдения мер радиационной безопасности. Определены четыре основные меры радиационной защиты туристов: использование средств индивидуальной защиты, соблюдение правил защиты дыхательных путей и приема пищи и воды, индивидуальный дозиметрический контроль и сопровождение специалистом по дозиметрии. На их основе разработаны рекомендации, объединенные в трехэтапную модель безопасности: подготовка к маршруту, прохождение маршрута и его завершение. Научная новизна исследования заключается в разработке организационной модели радиационной безопасности, адаптированной к кратковременному туристскому посещению объектов СИП.

Ключевые слова: ядерный туризм, Семипалатинский испытательный полигон, радиационная безопасность, туристский потенциал, сегментирование территории, дозиметрический контроль, модель радиационной безопасности туриста.

Молдажанов Марат Бетимбаевич, Javier Martínez-Falcó, Дүйскенова Райгүл Жеңісқызы

Семей сынақ полигонының нысандары бойынша маршруттардағы туристердің радиациялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша ұсынымдарды әзірлеу

Аңдатпа. Мақалада Семей сынақ полигонының (ССП) аумағы ядролық туризмді дамыту үшін мүмкіндіктер алаңы ретінде қарастырылады, бұл ретте жекелеген нысандарды аралап көрудің қалыптасқан тәжірибесі туристердің радиациялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуді талап етеді. Зерттеудің мақсаты – ССП нысандарының туристік әлеуетін анықтау және Қазақстан Республикасы Ұлтық ядролық орталығының радиоэкологиялық зерттеулерінің нәтижелерін ескере отырып, туристердің радиациялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша ұсынымдар әзірлеу. Зерттеу ССП аумағын кешенді радиоэкологиялық зерттеу деректерін талдау мен жүйелеуге, 2025–2026 жылдардағы далалық экспедициялардың нәтижелеріне және қолданыстағы туристік маршруттарды бағалауға негізделген. Радиоэкологиялық деректер негізінде ССП аумағы радиациялық қауіпсіздік деңгейі бойынша сегменттелді, ал радиациялық қауіп төндіретін аймақ ^{137}Cs , ^{90}Sr , ^{241}Am және $^{239+240}\text{Pu}$ үлестік белсенділігінің көрсеткіштері бойынша қосымша сараланды. Экспедициялар нәтижесінде полигон нысандарының туристік тартымдылығы анықталып, қолданыстағы маршруттарға сұраныс бар екені айқындалды, олардың кейбірі радиациялық қауіпсіздік шараларын сақтауды талап ететін аумақтар арқылы өтеді. Туристерді радиациялық қорғаудың төрт негізгі шарасы айқындалды: жеке қорғаныш құралдарын пайдалану, тыныс алу жолдарын қорғау және тамақ пен суды тұтыну ережелерін сақтау, жеке дозиметриялық бақылау және дозиметрия маманының сүйемелдеуі. Олардың негізінде үш кезеңді қауіпсіздік моделіне біріктірілген ұсынымдар әзірленді: маршрутқа дайындық, маршруттан өту және маршрутты аяқтау. Зерттеудің ғылыми жаңалығы ССП нысандарына қысқа мерзімді туристік сапарларға бейімделген радиациялық қауіпсіздіктің ұйымдастырушылық моделін әзірлеуде.

Түйін сөздер: ядролық туризм, Семей сынақ полигоны, радиациялық қауіпсіздік, туристік әлеует, аумақты сегменттеу, дозиметриялық бақылау, туристің радиациялық қауіпсіздік моделі.

Moldazhanov Marat Betimbaevich, Javier Martínez-Falcó, Duiskenova Raigul Zheniskyzy

Development of recommendations for ensuring radiation safety of tourists on routes across the sites of the Semipalatinsk Test Site

Abstract. The article examines the Semipalatinsk Test Site (STS) as a promising area for the development of nuclear tourism, while current practices of visiting individual sites require appropriate measures to ensure tourists' radiation safety. The study aims to assess the tourism potential of STS sites and to develop recommendations for ensuring tourists' radiation safety, taking into account the results of radioecological studies conducted by the National Nuclear Center of the Republic of Kazakhstan. The study is based on the analysis and systematization of data from the comprehensive radioecological survey of the STS, the results of field expeditions conducted in 2025–2026, and an assessment of existing tourist routes. Based on radioecological data, the STS territory was segmented according to the level of radiation safety, while the radiation-hazardous zone was further differentiated according to the specific activity levels of ^{137}Cs , ^{90}Sr , ^{241}Am , and $^{239+240}\text{Pu}$. The expeditions identified the tourism attractiveness of the test site and demonstrated demand for existing routes, some of which pass through areas where radiation safety measures are required. Four key measures for tourists' radiation protection were identified: the use of personal protective equipment, respiratory protection and compliance with food and water consumption rules, individual dosimetric monitoring, and accompaniment by a dosimetry specialist. Based on these measures, recommendations were developed and integrated into a three-stage safety model comprising route preparation, route passage, and route completion. The scientific novelty of the study lies in the development of an organizational radiation safety model adapted to short-term tourist visits to STS sites.

Key words: nuclear tourism, Semipalatinsk Test Site, radiation safety, tourism potential, territory segmentation, dosimetric monitoring, tourist radiation safety model.

Введение. После закрытия в 1991 году территория Семипалатинского испытательного полигона (далее – СИП) стала уникальной площадкой для организации научных исследований в области радиоэкологии и реализации проектов по направлению мирного использования атомной энергии. В ранее проведенных исследованиях обосновано, что посещение СИП в познавательных, образовательных и научно-исследовательских целях, а также для удовлетворения экзистенциальных потребностей может рассматриваться как ядерный туризм [1]. Предпосылки для организации и развития ядерного туризма дополнительно связаны с формированием правового режима использования отдельных участков бывшего полигона, признанных безопасными по результатам комплексного радиоэкологического обследования СИП и переданных в хозяйственное использование в соответствии с Законом РК «О Семипалатинской зоне ядерной безопасности» [2, 3].

Вместе с тем дальнейшее развитие ядерного туризма на территории СИП требует определения локаций, обладающих туристской привлекательностью, оценки радиоактивного загрязнения исследуемых объектов для целей туризма и разработки необходимых мер по обеспечению радиационной безопасности. Следовательно, при формировании туристских маршрутов необходимо учитывать не только привлекательность туристских объектов, но и допустимые условия пребывания и требования по обеспечению радиационной безопасности.

Актуальность исследования обусловлена интересом к посещению объектов СИП со стороны отечественных и иностранных туристов,

а также экономическим потенциалом ядерного туризма в структуре туристской деятельности Казахстана [4]. При этом существующая практика посещения таких объектов полигона как «Атомное озеро» (официальное название река Шаган) нуждается в переходе от стихийного (неформального) посещения к организованной, контролируемой и безопасной туристской деятельности [5]. Такой переход предполагает разработку научно обоснованных маршрутов, сегментирование СИП по степени безопасности их посещения, внедрение процедур допуска к туристским объектам и соблюдение актуальных требований радиационной безопасности [6]. Указанные положения являются важными условиями формирования конкурентоспособного туристского продукта в сегменте ядерного туризма.

Объектом исследования выступает территория СИП. Предметом исследования являются условия и перспективы использования территории СИП для целей развития ядерного туризма.

Целью исследования является определение туристского потенциала объектов СИП на основе экспедиционных исследований, а также разработка рекомендаций по обеспечению радиационной безопасности туристов на маршрутах по территории СИП с учетом результатов радиоэкологических исследований Национального ядерного центра Республики Казахстан (НЯЦ РК).

Задачи исследования:

1. Проанализировать результаты комплексного радиоэкологического обследования СИП, проведенного НЯЦ РК, и сегментировать территорию полигона по степени радиационной безопасности для туристского посещения.

2. Провести экспедиционные исследования объектов СИП и определить их туристский потенциал.

3. Определить необходимые меры радиационной защиты и на их основе разработать рекомендации по обеспечению радиационной безопасности туристов на маршрутах по территории СИП.

Материалы и методы. Информационную базу исследования составили две группы источников.

Первую группу составляют массивы данных об уровнях загрязнения различными радионуклидами по почвенному покрову, сформированные из научных изданий, в том числе опубликованных коллективом НЯЦ РК. Информация об имеющихся уровнях радиоактивного загрязнения на территории СИП имеет актуальный характер, так как публикации коллектива НЯЦ РК основаны на собственных радиоэкологических исследованиях, которые были завершены в 2021 году и отражают достоверную характеристику всей территории СИП.

Вторую группу составляют материалы полевой экспедиции и личные исследования авторов в рамках грантового финансирования. Экспедиции проводились в два этапа, где первый этап был проведен 26–28 августа 2025 года с целью определения текущей ситуации в сфере туризма на СИП, второй этап – в период с 1 по 10 мая 2026 года, в ходе которого авторы изучили туристский потенциал объектов СИП, разработали проекты новых туристских маршрутов, а также проанализировали представленные на рынке предложения тура на «Атомное озеро» туристских организаций городов Семей, Астаны и Караганды (Palma Tur, Nomadic Travel Kazakhstan, Silk Road Adventures, SG Travel, Welcome.kz).

Для решения первой задачи применён метод анализа и систематизации научных публикаций и иных источников. Изучены монографические издания НЯЦ РК (2016, 2021 гг.), научные статьи сотрудников НЯЦ РК в журналах, индексируемых Scopus и Web of Science и журналах, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере науки и высшего образования Республики Казахстан, а также официальные материалы комплексного экологического обследования территории, опубликованные НЯЦ РК. Период охвата публикаций ограничен 2021–2025 годами в целях обеспечения актуальности формируемого массива данных, исключение составляет трехтомная монография НЯЦ РК 2016 года под общей редакцией Назарбаева Н.А., включённая

в перечень как базовый источник данных о радиационном состоянии территории СИП и перспективах использования её земель в народном хозяйстве. На основе систематизации публикаций сформирован массив радиоэкологических данных об имеющихся уровнях радиоактивного загрязнения почвенного покрова техногенными радионуклидами (Цезий-¹³⁷Cs, Стронций-⁹⁰Sr, Америций-²⁴¹Am, Плутоний-²³⁹⁺²⁴⁰Pu) по всей обследованной территории полигона, а также проведено сегментирование территории СИП по степени радиационной безопасности для туристского посещения с применением порогового критерия годовой эффективной дозы облучения человека (0,3 мЗв/год), установленного Гигиеническими нормативами к обеспечению радиационной безопасности Республики Казахстан [7].

Для решения второй задачи использован экспедиционный метод. В ходе экспедиций проведено визуальное обследование объектов территории СИП, зафиксированы их географические координаты и выполнено фотодокументирование. Дополнительно проведен сравнительный анализ коммерческих предложений действующих туристских операторов по турам в город Курчатов и на «Атомное озеро», позволивший охарактеризовать существующее туристское предложение и обосновать целесообразность разработки новых маршрутов.

Для определения аттрактивности исследуемых маршрутов использованы результаты эмпирического исследования факторов спроса, полученные авторами ранее [4, 6]. Выборка социологического опроса составила 948 респондентов из 6 стран; качественная верификация осуществлялась методом экспертных структурированных интервью с участием 10 профильных экспертов (исследователей в области радиоэкологии, представителей институтов стратегических исследований, специалистов индустрии гостеприимства и органов местного управления). Личные беседы с посетителями Экспозиционного зала НЯЦ РК в ходе полевого этапа 2025–2026 гг. носили характер качественного пилотажного зондажа и использовались для предварительного выявления познавательных и экзистенциальных мотивов посещения объектов атомного наследия.

Для решения третьей задачи применён формально-логический метод, предполагающий последовательное определение мер по обеспечению радиационной безопасности туристов и разработку на их основе рекомендаций по обеспечению радиационной безопасности туристов

на маршрутах по территории СИП. Исходными данными для определения мер по обеспечению радиационной безопасности послужили массив данных о текущей радиоэкологической ситуации на СИП, результаты сегментирования территории полигона по степени радиационной безопасности и экспедиционная оценка туристского потенциала обследованных объектов.

Внутреннее единство исследования обеспечивается за счёт логической согласованности материалов, методов, результатов с поставленными целью и задачами. Научная новизна исследования заключается в разработке организационной модели радиационной безопасности, адаптированной к кратковременному туристскому посещению объектов СИП и объединяющей меры радиационной защиты, дозиметрический контроль и последовательность действий на этапах подготовки, прохождения и завершения маршрута. Достоверность обеспечена за счёт использования воспроизводимых данных комплексного радиоэкологического обследования и апробированных методов анализа. Практическая ценность обусловлена разработкой прикладных рекомендаций и проектов туристских маршрутов по объектам СИП.

Результаты. Формирование систематизированного массива радиоэкологических данных об имеющихся уровнях радиоактивного загрязнения почвенного покрова техногенными радионуклидами проводилось на базе Отдела информационного обеспечения Института радиационной безопасности и экологии (ИРБЭ) НЯЦ РК [8]. В результате была составлена справка об анализе результатов радиоэкологических исследований НЯЦ РК об имеющихся уровнях радиоактивного загрязнения на территории СИП, размещенная в качестве препринта в международном репозитории Zenodo [9]. По состоянию на 10 августа 2026 года запись просмотрена 94 раза, из них 51 раз материал был загружен пользователями для проведения научных исследований [9].

Так, в основу массива радиоэкологических данных вошли четыре монографии, изданные сотрудниками НЯЦ РК и размещённые в открытом доступе на официальном сайте организации.

Первая монография авторов Э.Г. Батырбекова, А.О. Айдарханова, В.А. Витюка, Н.В. Ларионовой, М.А. Умарова представляет сводные результаты комплексного радиоэкологического обследования территории СИП по всем испытательным площадкам, завершённого в 2021 году [10]. Монография содержит систематизированные данные об уровнях загрязнения

почвы, воды, растительности и воздуха искусственными радионуклидами (Цезий- ^{137}Cs , Стронций- ^{90}Sr , Плутоний- $^{239+240}\text{Pu}$, Америций- ^{241}Am , Тритий- ^3H), а также картографические материалы по радиационной обстановке на каждой площадке.

Трёхтомная монография авторов Н.А. Назарбаева, В.С. Школьника, Э.Г. Батырбекова, С.А. Березина, С.Н. Лукашенко, М.К. Скакова фиксирует результаты масштабных работ по приведению СИП в безопасное состояние, включая данные о радиационном состоянии отдельных испытательных площадок, итоги рекультивационных мероприятий и оценки остаточного загрязнения. Несмотря на год издания, трёхтомник сохраняет значимость как источник исходных базовых данных, необходимых для сравнительного анализа динамики радиационной обстановки на территории СИП [11-13].

В информационную базу исследования также вошли научные публикации, представленные в журналах, индексируемых в Scopus и Web of Science, а также в изданиях, рекомендованных КОКНВО РК [14-19].

Наряду с монографическими изданиями и научными статьями в состав массива данных включены официальные аналитические материалы НЯЦ РК, опубликованные на платформе «Национальная база данных систем оценки и предотвращения рисков РК» [3].

Результаты сегментирования территории СИП по степени радиационной безопасности для туристского посещения.

Нормативным критерием радиоэкологической безопасности пребывания человека на территории СИП является годовая эффективная доза облучения от техногенных источников ионизирующего излучения, не превышающая 0,3 мЗв/год [7].

По результатам комплексного радиоэкологического обследования полигона [3, 10] земельные участки СИП были разделены на две зоны (рисунок 1):

1) участки, представляющие радиационную опасность для населения, - годовая эффективная доза облучения человека от техногенных радионуклидов, образовавшихся в результате испытаний ядерного оружия, превышает 0,3 мЗв/год;

2) участки, не представляющие радиационной опасности для населения, - годовая эффективная доза облучения человека от техногенных радионуклидов, образовавшихся в результате испытаний ядерного оружия, составляет менее 0,3 мЗв/год.

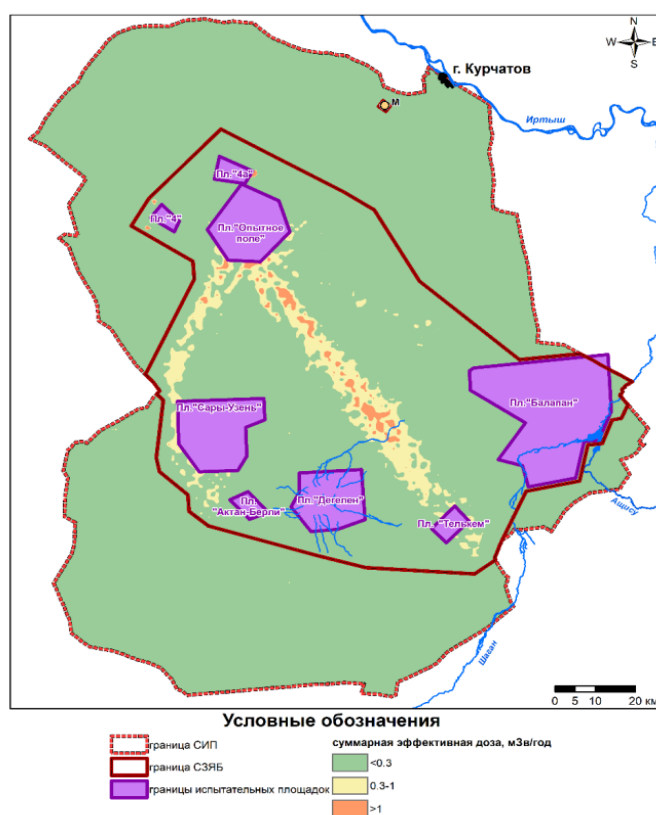
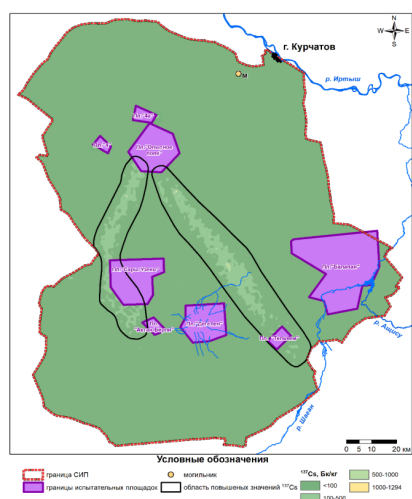

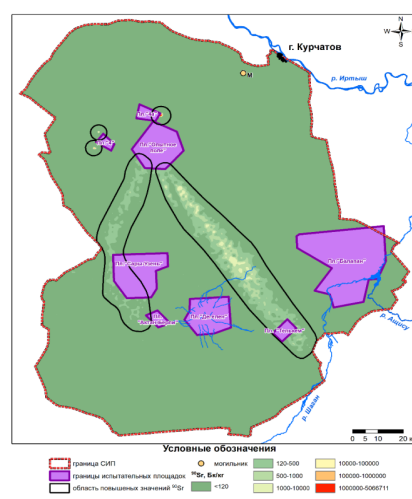
Рисунок 1 – Территория СИП в разрезе двух сегментов по значению годовой эффективной дозы на человека [3, 9-10]

Однако представленное на рисунке 1 деление территории СИП не дает полной информации о пространственном распределении участков с различными уровнями содержания отдельных техногенных радионуклидов. По этой причине следует определить сегменты с активностью других техногенных радионуклидов.

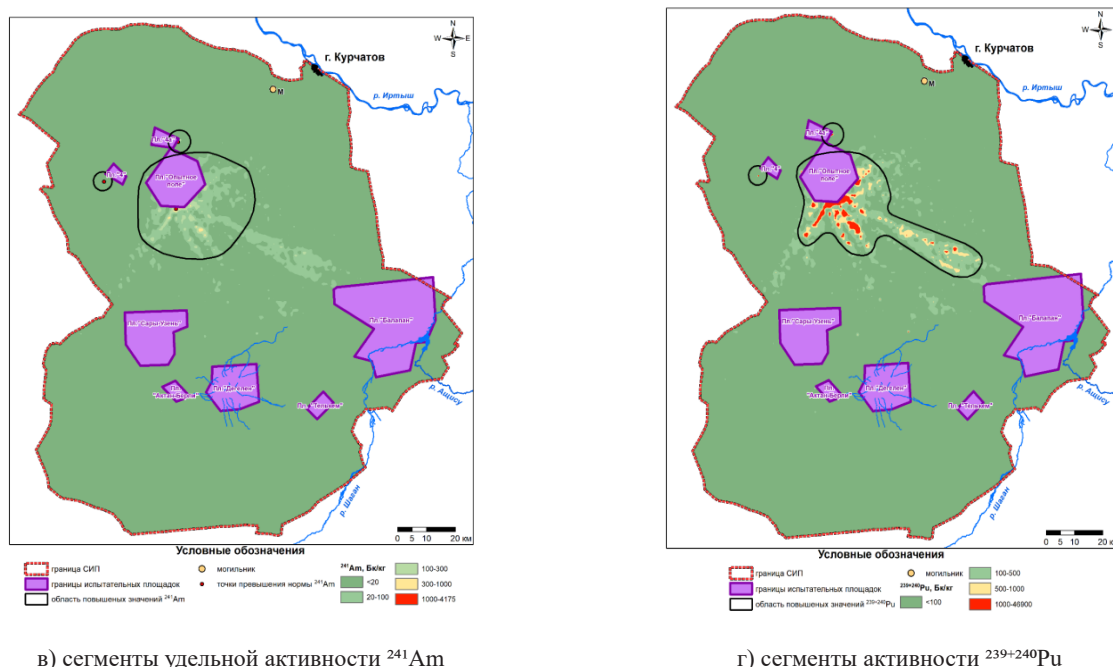
По данным сформированного массива сегмент, представляющий радиационную опасность для человека, необходимо дополнительно сегментировать на зоны с удельной активностью основных техногенных радионуклидов ^{137}Cs , ^{90}Sr , ^{241}Am и $^{239+240}\text{Pu}$ в почвенном покрове. Участки полигона с наличием указанных радионуклидов и зоны с их повышенной активностью показаны на рисунке 2.

а) сегменты удельной активности ^{137}Cs

б) сегменты удельной активности ^{90}Sr

в) сегменты удельной активности ^{241}Am г) сегменты активности $^{239+240}\text{Pu}$ Рисунок 2 – Карта в разрезе сегментов удельной активности техногенных радионуклидов ^{137}Cs , ^{90}Sr , ^{241}Am и $^{239+240}\text{Pu}$ в почвенном покрове и область повышенных значений [3, 9-10]

Удельная активность ^{137}Cs свидетельствует о том, что на полигоне содержание данного радионуклида не превышает значения минимально значимой удельной активности открытого источника ионизирующего излучения (10 000 Бк/кг) [9]. Вместе с тем на территории полигона выявлены две полосы повышенных значений удельной активности ^{137}Cs , протянувшиеся от площадки «Опытное поле» в юго-восточном и южном направлениях до границы полигона [9].

Активность ^{90}Sr свидетельствует о том, что вблизи площадок «4» и «4А» имеются участки, на которых содержание достигает 5 066 711 Бк/кг и превышает значение минимально значимой удельной активности открытого источника ионизирующего излучения (100 000 Бк/кг) [9]. Вместе с тем на территории полигона показаны две полосы повышенных значений удельной активности ^{90}Sr , протянувшиеся от площадки «Опытное поле» в юго-восточном и южном направлениях до границы полигона [9].

Удельная активность ^{241}Am в ряде точек превышает значение минимально значимой удельной активности открытого источника ионизирующего излучения (1 000 Бк/кг) в двух точках на участках вблизи площадок «4» и «4А», а также в одной точке в районе южной границы площадки «Опытное поле». Повышены значения удельной активности ^{241}Am вблизи площадок «4» и «4А»,

достигающие 4 175 Бк/кг. В центральной части СИП показана область повышенных значений удельной активности ^{241}Am , варьирующих в диапазоне от 20 до 1 191 Бк/кг, формирование которой обусловлено радиоактивными выпадениями вследствие ядерных испытаний, проведенных на площадке «Опытное поле» [9].

Удельная активность $^{239+240}\text{Pu}$ свидетельствует о том, что в 98 точках, обследованных НЯЦ РК, содержание превышает значение минимально значимой удельной активности открытого источника ионизирующего излучения (1 000 Бк/кг). Повышенные значения удельной активности $^{239+240}\text{Pu}$ на участках вблизи площадок «4» и «4А» обусловлены спецификой проведения испытаний баллистических ракетных взрывателей (БРВ). В центральной части СИП показана область повышенных значений удельной активности $^{239+240}\text{Pu}$, формирование которой обусловлено радиоактивными выпадениями вследствие ядерных испытаний, проведенных на площадке «Опытное поле» [9].

К сегментам, не представляющим радиационную опасность для человека по результатам комплексного радиоэкологического обследования, относятся около 9 974,49 км², то есть более половины всей площади полигона. Указанные территории по результатам комплексного радиоэкологического обследования

не отнесены к территориям, представляющим радиационную опасность для населения, что создает пространственные предпосылки для

организации туристской деятельности при соблюдении установленных требований безопасности (таблица 1).

Таблица 1 – Зоны СИП, не представляющие радиационной опасности для населения, в разрезе областей

Административно-территориальная единица	Площадь, км ²	Доля от «чистой» территории, %	Доля от общей площади СИП (18 300 км ²), %
Область Абай (бывшая ВКО, ранее Семипалатинская)	4 728,66	47,4	25,8
Павлодарская область	4 348,08	43,6	23,8
Карагандинская область	897,75	9,0	4,9
Итого	9 974,49	100	54,5
Примечание: составлено авторами на основе данных [2, 3, 10]			

Результаты экспедиции по объектам, расположенным на территории СИП, с целью определения их туристского потенциала.

Туроператоры Абайской и Карагандинской областей, а также городов Астаны и Алматы предлагают два туристских маршрута, предусматривающих посещение объектов СИП (таблица 2). Первый маршрут включает посещение «Атомного озера», образовавшегося 15 января 1965 года в результате термоядерного взрыва на реке Чаган в Саржальском районе. Маршрут проходит по территории

площадки Балапан, относящейся к зоне, представляющей радиационную опасность для населения.

Второй маршрут предусматривает экскурсию по заброшенному военному городку Чаган (бывший Семипалатинск-4), который с 1954 по 1994 год имел статус закрытого (секретного) города с населением около 10 тыс. человек и был создан для обслуживания стратегической авиации СССР. В настоящее время городок представляет собой руины с сохранившимися фрагментами инфраструктуры.

Таблица 2 – Обзор коммерческих предложений туристских организаций и гидов по объектам СИП

№ п/п	Турфирма, город	Цена тура в разрезе количества человек, тенге						Сайт турфирмы
		1 чел.	2 чел.	3 чел.	4 чел.	5 чел.	15 чел.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	ТОО «Palma Tur», г. Семей	990 000	472 500	350 000	282 500	240 000	100 000	palmatur.kz
2	Nomadic Travel Kazakhstan, г. Караганда	1 507 535	836 613	612 972	501 151	434 059	-	ru.nomadic.kz
3	Silk Road Adventures, г. Астана	Цены предоставляются по запросу						silkadv.com
4	SG Travel, г. Семей	Цены предоставляются по запросу						sgtravel.kz
5	Welcome.kz, г. Алматы	Цены предоставляются по запросу						welcome.kz
6	Частный гид Ерлан Шегенов, г. Астана	750–1260 евро						indyguide.com/host/yerlan
Примечание: составлено авторами на основе источников (столбец 9 настоящей таблицы)								

В программу маршрута также входит посещение взлётно-посадочной полосы, предназначенной для базирования тяжёлых ракетноносцев, и расположенных рядом ангаров, а также города Курчатова с пешей экскурсией. Объекты данного маршрута расположены на территории, не представляющей радиационной опасности для населения.

Представленные предложения туроператоров свидетельствуют о наличии специализированного туристского продукта и его ценовом позиционировании в сегменте ядерного туризма. Вывод о спросе основывается не на цене как таковой, а на данных о посещаемости Экспозиционного зала НЯЦ РК, результатах бесед с посетителями и сведениях, приведённых в ранее опубликованных исследованиях авторов [6].

Для определения привлекательности вышеперечисленных маршрутов проведены личные беседы с посетителями Экспозиционного зала НЯЦ РК. Беседы с посетителями проведены анонимно. Беседы позволили предварительно выявить ряд познавательных и экзистенциальных мотивов посещения объектов атомного наследия [6]. Определено, что туристы, выбирающие маршруты, удовлетворяют ряд экзистенциальных потребностей [6].

Во-первых, посещение эпицентра термоядерного взрыва на «Атомном озере» (маршрут 1) позволяет познакомиться с историей экспериментов по применению ядерных технологий в мирных целях и их последствиями.

Во-вторых, экскурсия по маршруту 2, включающая посещение города-призрака Чаган и взлётно-посадочной полосы, позволяет просле-

дить контраст между масштабом человеческой деятельности в период холодной войны и последующим запустением этих объектов, способствуя историческому осмыслению данного периода. В-третьих, посещение города Курчатова и Экспозиционного зала НЯЦ РК предоставляет туристам возможность познакомиться с историей становления и развития ядерной науки в Казахстане, деятельностью научных организаций и результатами исследований, связанных с наследием Семипалатинского испытательного полигона. Такой формат экскурсии способствует более глубокому пониманию научного наследия атомной эпохи и роли ядерных исследований в развитии современной науки.

Посещение вышеперечисленных маршрутов организуется туристскими компаниями. Сведения о количестве посетителей представлены в исследовании М.Б. Молдажанова и др. [4].

Доступ к отдельным объектам, находящимся в ведении НЯЦ РК, включая исследовательские реакторы на территории СИП, осуществляется, в частности, в рамках ежегодных научных мероприятий, проводимых на базе НЯЦ РК, а также совместных научных проектов. В рамках научных мероприятий наряду с ознакомлением участников с современными достижениями в области ядерных технологий организуется посещение объектов, которые могут рассматриваться как локации ядерного туризма [20]. По данным НЯЦ РК, полученным в ходе экспедиционного обследования, в 2021–2025 годах Экспозиционный зал НЯЦ РК посетили 3 808 человек (таблица 3) [8].

Таблица 3 – Данные о посещении Экспозиционного зала НЯЦ РК за 2021–2025 гг.

Годы	Количество посетителей	Структура за период	Абсолютное изменение	Изменение в %
2021	486	12,76	-	-
2022	683	17,94	+197	+40,53
2023	901	23,66	+218	+31,92
2024	896	23,53	-5	-0,55
2025	842	22,11	-54	-6,03
Всего	3808	100	+356 (2025 г./2021 г.)	+73,25 (2025 г./2021 г.)
Примечание: составлено авторами на основе данных ИРБЭ НЯЦ РК [8]				

Данные о посещении Экспозиционного зала НЯЦ РК могут рассматриваться как косвенный индикатор интереса к тематике

ядерного туризма, однако не заменяют официальную статистику туристских посещений территории СИП.

В соответствии с концептуальным определением ядерного туризма посещение музеев, экспозиционных залов и научных центров, представляющих атомное наследие, рассматривается как одна из форм интеллектуально-познавательной рекреации [1]. В этом контексте посещение Экспозиционного зала НЯЦ РК может быть отнесено к музейно-экскурсионному и научно-образовательному направлениям ядерного туризма, охватывающим въездных туристов, однодневных экскурсантов, а также участников научно-деловых мероприятий, совмещающих профессиональную деятельность с экскурсионным посещением объектов атомного наследия

[1]. Поэтому данные таблицы 3 могут рассматриваться как показатель интереса к атомному наследию СИП и предпосылка для развития организованных научно-познавательных маршрутов [1].

Практическим примером интеграции объектов атомного наследия в экскурсионные программы являются маршруты, предлагаемые участникам научных мероприятий. Так, в рамках XI Международной конференции «Семипалатинский испытательный полигон: наследие и перспективы развития научно-технического потенциала», проведённой в 2025 году, участникам были предложены три маршрута (таблица 4):

Таблица 4 – Маршруты XI Международной конференции, 6–10 октября 2025 года

Параметр	Маршрут №1	Маршрут №2	Маршрут №3
Объекты	Реакторный комплекс ИГР (импульсный графитовый реактор), испытательная площадка «Опытное поле»	Комплекс исследовательских реакторов «Байкал-1»	Площадка «Меридиан-2», Центр технологических компетенций в сфере водородной энергетики, стенд EAGLE, токамак KTM, экспозиционный зал истории СИП, лабораторный корпус №27
Дата выезда	09 октября 2025 г., 8:00	09 октября 2025 г., 7:30	09 октября 2025 г., 8:30
Хронометраж	г. Курчатова – комплекс ИГР (08:00–09:30); комплекс ИГР (09:30–10:20); площадка «Опытное поле» – сооружение «Гусь», эпицентр, метро, тротиловое озеро (10:20–12:30); возвращение в г. Курчатова (12:30–14:00)	г. Курчатова – «Байкал-1» (07:30–09:30); КИР «Байкал-1» – пультовая, ИВГ.1М, стенд «Ангара», материаловедческий комплекс (09:30–12:00); возвращение в г. Курчатова (12:00–14:00)	Площадка «Меридиан-2» (08:30–09:40); Центр технологических компетенций в сфере водородной энергетики (09:40–10:25); стенд EAGLE (10:25–11:20); токамак KTM (11:20–12:30); обед (12:30–14:00); экспозиционный зал истории СИП (14:20–15:00); лабораторный корпус №27 (15:10–15:40)
Необходимые документы	Оригинал паспорта или удостоверения личности	Оригинал паспорта или удостоверения личности	Оригинал паспорта или удостоверения личности
Требования к одежде	Закрытая форма одежды и обувь	Не указано	Не указано
Запреты	Фото- и видеосъёмка, использование телефона	Фото- и видеосъёмка, использование телефона	Не указано
Примечание: составлено авторами на основе данных конференции [20]			

По данным первого информационного сообщения стандартный организационный взнос участников конференции составляет 100 долларов США в тенге по курсу на момент оплаты [20].

В целях получения актуальных данных о туристском потенциале СИП в 2026 году были

проведены полевые экспедиции по десяти локациям, расположенным на территории полигона и в непосредственной близости от него. Обследование включало визуальную оценку объектов и фиксацию географических координат каждой локации. Локации экспедиционного обследования систематизированы в таблице 5.

Таблица 5 – Локации экспедиционного обследования территории СИП и прилегающих районов

№	Объект	Координаты	Административная территория
Локации, расположенные на территории СИП			
1	Посёлок Кызылкудук	50°31'55.3» с.ш. 77°56'51.7» в.д.	вблизи Реакторного комплекса «ИГР», Павлодарская обл., центр СИП
2	Солёное озеро Жамантуз	50°33'00.4» с.ш. 77°51'32.8» в.д.	Павлодарская обл., центр СИП
3	Озеро Дагобасор	50°42'41.0» с.ш. 78°21'07.7» в.д.	Павлодарская обл., 10 км от города Курчатов
4	Испытательная площадка вблизи оз. Жамантуз	50°35'15.9» с.ш. 77°50'32.8» в.д.	Павлодарская обл., центр СИП
5	«Атомное озеро»	49°56'09.2» с.ш. 79°00'43.5» в.д.	обл. Абай, Саржальский сельский округ
6	Рабочий посёлок АО «Каражыра»	50°05'03.0» с.ш. 78°44'09.2» в.д.	обл. Абай, Саржальский сельский округ, единственный угольный карьер по области
Локации, расположенные в непосредственной близости от СИП			
7	Пресное озеро Балыктыколь	50°21'49.1» с.ш. 79°10'39.3» в.д.	обл. Абай
8	Город-призрак Чаган	50°36'32.8» с.ш. 79°14'32.4» в.д.	обл. Абай
9	Аэродром Чаган-16	50°32'27.9» с.ш. 79°11'36.6» в.д.	обл. Абай
10	Город Курчатов	50°45'03.9» с.ш. 78°32'17.0» в.д.	обл. Абай, НЯЦ РК, ПЯТ РК, гостиница «Маяк»
Примечание: составлено авторами по результатам экспедиций. Формат записи: градусы «°» минуты «'» секунды «»» («с.ш.» – северной широты; «в.д.» – восточной долготы)			

В ходе экспедиционного обследования установлено, что не все исследованные локации обладают туристской привлекательностью в контексте развития ядерного туризма. Так, несмотря на историческую связь озера Балыктыколь с закрытым военным городком Чаган, население которого обеспечивалось выловленной в озере рыбой, данный объект не относится непосредственно к атомному наследию и представляет интерес преимущественно для рекреационного туризма.

В отличие от озера Балыктыколь, «Атомное озеро» непосредственно связано с историей ядерных испытаний и представляет интерес как объект ядерного туризма. Его радиоэкологическое состояние и вопросы безопасности посещения исследованы в научной литературе. При этом «Атомное озеро» расположено на территории, относящейся к зоне, представляющей радиационную опасность для населения.

Однако результаты исследования С.Б. Субботина и др. (2023) показывают, что, несмотря на

повышенные показатели удельной активности техногенных радионуклидов, кратковременное туристское посещение исследованной территории не приводит к превышению нормативных пределов дозовой нагрузки при соблюдении мер радиационной безопасности [19].

Ранее проведенное авторами эмпирическое исследование выявило интерес потенциальных потребителей к посещению «Атомного озера» [4]. В ходе настоящей экспедиции на территории локации также было зафиксировано присутствие двух организованных туристских групп в сопровождении частного гида, что подтверждает фактическую практику посещения данного объекта.

«Атомное озеро», как объект ядерного туризма, является непосредственным результатом практического применения термоядерных технологий в целях создания искусственного водоёма для накопления паводковых стоков в засушливых районах Казахстана, на отдельных участках которого выявлены повышенные

показатели радиационного фона (рисунок 3). Дополнительную познавательную ценность локации формируют особенности окружающего ландшафта и природных экосистем; в

частности, на берегах водоема обитают ласточки, особенности жизнедеятельности которых на территории СИП исследованы М.Е. Stawkowski [21].

Рисунок 3 – Локация «Атомное озеро» на площадке Балапан: вид объекта и показатели дозиметрического обследования. Съёмка: 6 мая 2026 года.
Координаты приведены в таблице 5 (фото авторов)

Наряду с уже изученными локациями территория полигона обладает междисциплинарным научно-познавательным потенциалом, связанным с объектами, пока недостаточно исследованными в контексте ядерного туризма. В частности, озёра Жамантуз и Дагобасор представляют инте-

рес для изучения состояния водных экосистем и их роли в жизнедеятельности диких животных. В ходе экспедиционного обследования отмечено присутствие сайгаков в районе указанных водоёмов, используемых животными в качестве источников питьевой воды (рисунок 4).

а) озеро Дагобасор

б) грибы в районе озера

в) озеро Жамантуз

г) детеныш сайгака

Рисунок 4 – Озеро Дагобасор (а), грибы в районе озера (б), озеро Жамантуз (в) и детёныш сайгака (г) на территории полигона

Примечание: фото авторов

Таким образом, выявленный научно-познавательный потенциал объектов СИП может рассматриваться как дополнительный ресурс развития ядерного туризма наряду с маршрутами, уже предлагаемыми турфирмами и организаторами научных мероприятий на базе НЯЦ РК. Разработка новых маршрутов позволит расширить географию и тематическую структуру туристского предложения, вовлечь в туристскую деятельность новые объекты и создать предпосылки для получения дополнительных доходов региональной экономикой. Проведённый анализ текущей радиоэкологической обстановки на СИП, сегментирование территории по степени радиационной безопасности для туристского посещения и экспедиционная оценка туристского потенциала обследованных объектов сформировали теоретическую и практическую основу для решения третьей задачи исследования – определения необходимых мер радиационной безопасности туристов. Разработанные на этой основе меры представлены в разделе «Обсуждение».

Обсуждение. *Определение необходимых мер по обеспечению радиационной безопасности.*

По материалам комплексного радиоэкологического обследования СИП [10], подтвержденным сформированным массивом радиоэкологических данных [9], было определено, что территория полигона имеет участки загрязнения почвы, воды, растительности и воздуха ис-

кусственными радионуклидами (Цезий- ^{137}Cs , Стронций- ^{90}Sr , Плутоний- $^{239+240}\text{Pu}$, Америций- ^{241}Am , Тритий- ^3H). Вместе с тем для целей нашего исследования были определены сегменты с удельной активностью основных техногенных радионуклидов ^{137}Cs , ^{90}Sr , ^{241}Am и $^{239+240}\text{Pu}$ в почвенном покрове.

Как показано на рисунке 2, участки с повышенной удельной активностью радионуклидов преимущественно сосредоточены в районе испытательной площадки «Опытное поле». Отдельные участки с высокой удельной активностью радионуклидов выявлены также в границах Семипалатинской зоны ядерной безопасности, в том числе в районе туристского объекта «Атомное озеро». Согласно требованиям к прохождению маршрута №1, приведённым в таблице 4, при посещении таких участков необходимо использовать закрытую одежду и обувь. Данное требование положено в основу первой меры радиационной безопасности туристов - использования средств индивидуальной защиты.

Так, согласно исследованию А.В. Топоровой и др. (2021) [22], источниками облучения могут являться радиоактивно-загрязнённые объекты природной среды. Тем же исследованием указывается, что искусственные радионуклиды поступают в организм человека с вдыхаемым воздухом, с водой и пищей. Совокупность указанных источников влияет на ожидаемую годовую эф-

эффективную дозу облучения населения. Соответственно, защиту дыхательных путей респиратором и соблюдение правил приёма пищи и питья можно отнести ко второй мере по обеспечению радиационной безопасности туристов.

Результаты исследования С.П. Левченко и др. (2026) [23] показывают, что случаев превышения основных дозовых пределов для населения, регламентируемых Гигиеническими нормативами [7], у работников месторождения «Каражыра» за период проведения индивидуального дозиметрического контроля не зафиксировано. Вместе с тем радиационные характеристики различных участков СИП неоднородны, поэтому требования к радиационной безопасности туристских маршрутов должны определяться с учетом характеристик конкретной территории. А.В. Топорова и др. [22], оценивая современное состояние радиационной обстановки и специфику работы на территории полигона, рекомендуют продолжить индивидуальный дозиметрический контроль персонала. С учетом специфики туристского посещения необходимость индивидуального дозиметрического контроля может быть отнесена к третьей мере радиационной безопасности туристов.

С.Б. Субботин и др. (2023) [19] в своей статье провели оценку дозовых нагрузок в период пребывания на территории «Атомного озера» (площадка «Балапан», СИП) и выполнили расчёты с учётом трёх путей облучения: внешнего гамма-излучения от почвы, ингаляционного и перорального поступления радионуклидов. Результаты показали, что ожидаемая эффективная доза по сценарию «Турист» при разовом посещении составляет $1,9 \times 10^{-3}$ мЗв и не превышает нормативных пределов. Основной вклад в суммарную эффективную дозу облучения вносит радионуклид ^{137}Cs [19]. Следовательно, несмотря на повышенные показатели удельной активности техногенных радионуклидов, кратковременное туристское посещение исследованной территории площадки «Балапан»/«Атомное озеро» при рассмотренном сценарии не приводит к превышению нормативных пределов дозовой нагрузки и может осуществляться при соблюдении мер радиационной безопасности. Но следует указать, что вывод о безопасности туристского сценария относится конкретно к площадке «Балапан»/«Атомное озеро» и не может быть автоматически распространён на зоны с подтверждённым превышением нормативов (окрестности «Опытного поля», площадки «4» и «4А»).

Разработанное коллективом НЯЦ РК программное обеспечение «Оценка дозовых нагрузок на население при проживании и ведении деятельности на территории Семипалатинского испытательного полигона» позволяет оценивать дозовые нагрузки с учётом различных путей облучения. В частности, в программе рассматривается поведенческий сценарий проживания на территории полигона фермера, ведущего натуральное хозяйство, и членов его семьи. При расчёте учитываются внешнее облучение от радиоактивно загрязнённой поверхности почвы, а также внутреннее облучение, обусловленное вдыханием радионуклидов и потреблением продуктов питания, произведённых на данной территории [24]. В работе [24] также представлен алгоритм расчёта индивидуальной годовой эффективной дозы облучения населения от основных дозообразующих техногенных радионуклидов СИП. Возможность изменения параметров для отдельных путей облучения позволяет применять разработанный программный код и для других территорий с радиоактивным загрязнением почвенного покрова.

В контексте развития туризма на СИП представляется целесообразным обеспечить открытый доступ к данной программе через портал НЯЦ РК и разработать инструкцию по её применению для предварительной ориентировочной оценки дозовой нагрузки до начала маршрута. В перспективе программное обеспечение может быть адаптировано к сценариям кратковременного туристского посещения СИП, в том числе для использования на мобильных устройствах. При этом самостоятельный расчёт должен рассматриваться исключительно как дополнительный информационный инструмент и не может заменять профессиональный дозиметрический контроль непосредственно на маршруте. Такой контроль должен осуществляться специалистом по дозиметрии, сопровождающим туристскую группу, с использованием профессиональных средств измерения. Таким образом, четвёртой мерой радиационной безопасности туристов является сопровождение туристской группы специалистом по дозиметрии.

Таким образом, на основе анализа полученных данных и результатов проведённого исследования определены четыре меры по обеспечению радиационной безопасности туристов на маршрутах по объектам СИП:

- 1) использование средств индивидуальной защиты, включая закрытую защитную одежду и обувь;

2) защита дыхательных путей и соблюдение правил приёма пищи и питья на территории полигона;

3) проведение индивидуального дозиметрического контроля туристов;

4) сопровождение туристской группы специалистом по дозиметрии при прохождении маршрутов по участкам, требующим радиационного контроля.

Совокупность указанных мер формирует систему требований, которая является основой для разработки рекомендаций по обеспечению радиационной безопасности туристов на маршрутах по объектам СИП.

Разработка рекомендаций по обеспечению радиационной безопасности туристов на маршрутах по объектам СИП.

На основе выделенных четырёх мер разработки рекомендации, структурированные по трём этапам туристского маршрута: предварительная подготовка к посещению полигона, непосредственное пребывание на территории СИП и завершение поездки, включающему радиационный контроль использованных средств индивидуальной защиты и определение дальнейшего порядка обращения с ними в соответствии с результатами контроля. Разработка рекомендаций дополнительно основана на результатах консультаций со специалистами ИРБЭ [8], а также на изучении практики радиационной безопасности пациентов и персонала, применяемой в КГП на ПХВ «Центр ядерной медицины и онкологии» управления здравоохранения области Абай.

Ученые ИРБЭ рекомендовали включить в состав мер обязательное использование индивидуальных средств защиты, проведение индивидуального дозиметрического контроля и сопровождение туристов специалистом по дозиметрии при пребывании на участках с повышенной удельной активностью радионуклидов. Практика Центра ядерной медицины и онкологии была изучена в качестве организационно-технологического примера применения мер радиационной защиты и обращения с потенциально загрязненными материалами. Отдельные элементы данной практики были адаптированы авторами с учетом специфики кратковременного туристского пребывания на территории СИП.

Предложенная модель рекомендаций отличается по своему назначению от существующих радиоэкологических подходов, разработанных специалистами НЯЦ РК С.Б. Субботиным и А.В. Топоровой [19, 22]. Существующие расчётные модели, основанные на поведенческих сценариях «персонал», «сельский житель/фермер» и

«турист», предназначены для ретроспективной или прогнозной оценки эффективной дозы облучения при заданных параметрах радиоэкологической обстановки [19]. В отличие от данных расчётных подходов, предложенная авторами модель носит организационно-прикладной характер и трансформирует результаты радиоэкологического зонирования территории в алгоритм организации безопасного поведения туристской группы на различных этапах прохождения маршрута.

В период подготовки к посещению полигона рекомендуется:

- подготовить комплект средств индивидуальной защиты, включающий защитный комбинезон, бахилы, респиратор и одноразовые перчатки, соответствующие требованиям радиационной безопасности и условиям конкретного маршрута;

- проверить средства индивидуальной защиты на наличие повреждений и дефектов; при необходимости заменить их;

- подготовить необходимое количество бутилированной воды и еды. Еду необходимо упаковать в одноразовую упаковку;

- подготовить индивидуальный дозиметр;

- подготовить герметичную упаковку (пакет) для временного размещения использованных средств индивидуальной защиты;

- подготовить средства гигиены (мыло, воду, сухие салфетки).

Дополнительно на этапе подготовки рекомендуется:

- обеспечить сопровождение туристской группы специалистом по дозиметрии при прохождении маршрутов по участкам, требующим радиационного контроля;

- ознакомиться с основными правилами поведения на маршруте, включая запрет на курение и употребление спиртных напитков.

Рекомендации на этапе прохождения маршрута по полигону:

- до въезда в зону, представляющую радиационную опасность для населения, предусмотреть санитарную остановку;

- надеть средства индивидуальной защиты, предварительно проверив на наличие повреждений;

- запустить индивидуальный дозиметр;

- не отклоняться от заданной траектории движения;

- в зоне, представляющей радиационную опасность для населения, не допускать самостоятельный сбор растительности, минералов, металлических и иных предметов;

– снять использованные средства индивидуальной защиты и поместить их в подготовленную герметичную упаковку до проведения радиационного контроля.

В период пребывания в зоне, представляющей радиационную опасность для населения, необходимо исключить прием пищи и воды, а также предусмотреть соблюдение санитарных ограничений, установленных для прохождения данного участка маршрута.

Рекомендации на этапе завершения посещения:

– после завершения посещения зоны провести радиационный контроль использованных средств индивидуальной защиты; дальнейшее обращение с ними осуществлять в соответствии с результатами контроля и установленными требованиями радиационной безопасности;

– провести необходимые гигиенические процедуры, включая мытье рук и лица и очистку обуви от пыли;

– провести радиационный контроль транспортного средства; при выявлении загрязнения дальнейшие действия по его дезактивации осуществлять в соответствии с установленными требованиями радиационной безопасности;

– зафиксировать результаты индивидуального дозиметрического контроля; при выявлении значений, требующих дополнительной оценки, действовать в соответствии с установленным порядком радиационным контролем и рекомендациями специалиста по радиационной безопасности.

Реализация перечисленных рекомендаций направлена на снижение радиационных рисков при организованном посещении объектов СИП и формирует практическую основу для перехода от стихийного посещения к контролируемой модели ядерного туризма.

Разработанные рекомендации предназначены для кратковременных туристских посещений продолжительностью до 12 часов без ночевки и ориентированы преимущественно на организованные туристские группы в рамках радиационно-контролируемых туров. Сценарии более длительного пребывания и организации ночлега в рамках настоящего исследования не рассматриваются и требуют отдельной оценки радиационных рисков.

Заключение. Проведённое исследование позволило комплексно решить три взаимосвязанные задачи, определённые целью работы, и получить результаты, обладающие как теоретической, так и прикладной значимостью.

В рамках решения первой задачи сформирован массив радиоэкологических данных, на основе которых территория СИП была сегментирована по степени радиационной безопасности с применением нормативного порога годовой эффективной дозы 0,3 мЗв/год на две зоны [3, 10]. Зона, не представляющая радиационную опасность для населения, в соответствии с Законом РК [2] передана в народное хозяйство и создаёт пространственные предпосылки для организации туристской деятельности при соблюдении установленных требований безопасности. Зона, представляющая радиационную опасность для населения, дополнительно сегментирована по показателям удельной активности радионуклидов ^{137}Cs , ^{90}Sr , ^{241}Am и $^{239+240}\text{Pu}$ в почвенном покрове.

Экспедиционные исследования и анализ коммерческих предложений туристских организаций показали, что по отдельным объектам СИП, в том числе «Атомному озеру», сформированы и реализуются туристские маршруты, ориентированные в том числе на иностранных туристов. При этом необходимость применения мер радиационной безопасности зависит от радиационных характеристик территории, по которой проходит конкретный маршрут. Особого внимания требует маршрут с посещением «Атомного озера», расположенного на территории, отнесенной к зоне, представляющей радиационную опасность для населения.

Посещение Экспозиционного зала и анализ маршрутов, предлагаемых в рамках научных мероприятий НЯЦ РК, свидетельствуют о практическом использовании объектов СИП в экскурсионных и научно-познавательных целях.

В рамках решения третьей задачи определены четыре основные меры радиационной защиты туристов, на основе которых разработаны рекомендации по обеспечению радиационной безопасности на маршрутах по объектам СИП. Рекомендации структурированы в рамках трехэтапной модели радиационной безопасности: «подготовка к маршруту – прохождение маршрута – завершение маршрута».

Разработанная модель рекомендаций отличается по своему назначению от сценариев оценки дозовой нагрузки, разработанных специалистами НЯЦ РК («персонал», «фермер», «турист»), так как указанные сценарии решают задачу расчёта ожидаемой дозовой нагрузки для конкретного типа пребывания человека на территории СИП. Предложенная модель формализует принципы организации радиационной безо-

пасности туристов на всех этапах маршрута. Это определяет научную новизну разработанной модели применительно к организации туристского посещения полигона.

Информация о финансировании. Данное исследование финансируется Комитетом науки и высшего образования Министерства науки и

высшего образования Республики Казахстан в рамках реализации грантового финансирования исследований молодых ученых по проекту «Жас ғалым» на 2025–2027 годы на тему «AP25794915 Научное исследование экономического потенциала ядерного туризма на примере Семипалатинского испытательного полигона».

Список литературы:

- 1 Молдажанов М., Дүйсенова Р. Формирование новой модели ядерного туризма в системе глобальной туристской науки // Туризм, досуг и гостеприимство. - 2026. - №2 (13). - С. 84-94. DOI: <https://doi.org/10.59649/2959-5185-2026-2-84-94>.
- 2 Закон Республики Казахстан от 5 июля 2023 года № 16-VIII «О Семипалатинской зоне ядерной безопасности» [Электронный ресурс]. - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000016> (дата обращения: 20.08.2026).
- 3 Материалы комплексного экологического обследования, обосновывающие установление границ и площадей земельных участков Семипалатинской зоны ядерной безопасности [Электронный ресурс] / РГП «Национальный ядерный центр Республики Казахстан» // Материалы общественных слушаний. - Рег. № 250616001002. - URL: <https://hearings.ndbecology.gov.kz/Discussion/DisPublic/PublicHearingDetail?hearingId=17850> (дата обращения: 10.08.2026).
- 4 Молдажанов М.Б., Золотарева С.Б., Тахтаева Р.Ш., Варавин Е.В. Оценка экономического потенциала ядерного туризма на примере Семипалатинского испытательного полигона // Вестник Атырауского университета. - 2025. - №4 (79). - С. 353-363. DOI: <https://doi.org/10.47649/vau.25.v79.i4.32>.
- 5 Trip to Semipalatinsk Nuclear Test Site – 2 Day Tour [Электронный ресурс]. - URL: <https://indyguide.com/tours/semipalatinsk-nuclear-test-site> (дата обращения: 20.08.2026).
- 6 Молдажанов М.Б., Гарипова А.А., Дүйсенова Р.Ж. Факторы формирования спроса на ядерный туризм на территории Семипалатинского испытательного полигона: эмпирический анализ // Туризм, досуг и гостеприимство. - 2026. - №1 (12). - С. 59-69. DOI: <https://doi.org/10.59649/2959-5185-2026-1-59-69>.
- 7 Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 2 августа 2022 года № ҚР ДСМ-71 «Об утверждении гигиенических нормативов к обеспечению радиационной безопасности» [Электронный ресурс]. - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029012> (дата обращения: 20.08.2026).
- 8 Институт радиационной безопасности и экологии НЯЦ РК. Учебно-информационный центр (Отдел информационно-обеспечения) [Электронный ресурс]. - URL: <https://irse.nnc.kz/dejatelnost/uchebno-informacionnyj-centr/?lang=ru> (дата обращения: 10.08.2026).
- 9 Молдажанов М. Справка об анализе результатов радиоэкологических исследований НЯЦ РК об имеющихся уровнях радиоактивного загрязнения на территории Семипалатинского испытательного полигона. - Zenodo, 2026. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20699777>.
- 10 Комплексное радиоэкологическое обследование Семипалатинского испытательного полигона: монография / Э.Г. Батырбеков, А.О. Айдарханов, В.А. Витюк и др. - Курчатов: Институт радиационной безопасности и экологии РГП НЯЦ РК, 2021. - 340 с. - URL: https://nnc.kz/assets/mono2_kz.pdf.
- 11 Проведение комплекса научно-технических и инженерных работ по приведению бывшего Семипалатинского испытательного полигона в безопасное состояние: монография. Т. 1 / Н.А. Назарбаев, В.С. Школьник, Э.Г. Батырбеков и др. - Курчатов, 2016. - 320 с. - URL: <https://www.nnc.kz/assets/volume-1.pdf>.
- 12 Проведение комплекса научно-технических и инженерных работ по приведению бывшего Семипалатинского испытательного полигона в безопасное состояние: монография. Т. 2 / Н.А. Назарбаев, В.С. Школьник, Э.Г. Батырбеков и др. - Курчатов, 2016. - 448 с. - URL: <https://www.nnc.kz/assets/volume-2.pdf>.
- 13 Проведение комплекса научно-технических и инженерных работ по приведению бывшего Семипалатинского испытательного полигона в безопасное состояние: монография. Т. 3 / Н.А. Назарбаев, В.С. Школьник, Э.Г. Батырбеков и др. - Курчатов, 2016. - 596 с. - URL: <https://www.nnc.kz/assets/volume-3.pdf>.
- 14 Panitskiy A., Bazarbaeva A., Baigazy S., Polivkina Y., Alexandrovich I., Abisheva M. Bioaccumulation of radionuclides in hoofed animals inhabiting the Semipalatinsk Test Site // PLOS ONE. - 2023. - Vol. 18. - №11. - e0294632. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0294632>.
- 15 Larionova N., Toporova A., Krivitskiy P. et al. Artificial radionuclides in the plant cover around nuclear fuel cycle facilities // PLOS ONE. - 2024. - Vol. 19. - №7. - e0306531. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0306531>.
- 16 Krasnopyorova M., Gorlachev I., Kharkin P., Dyussembayeva M., Lukashenko S. Study of radionuclide composition of the drinking water potential sources at the Semipalatinsk nuclear test site // RSC Advances. - 2023. - Vol. 13. - №42. - pp. 29354-29362. DOI: <https://doi.org/10.1039/D3RA05808E>.
- 17 Aktayev M., Subbotin S., Aidarkhanov A., Aidarkhanova A., Timonova L., Larionova N. Characterization of geological and lithological features in the area proximal to tritium-contaminated groundwater at the Semipalatinsk test site // PLOS ONE. - 2024. - Vol. 19. - №3. - e0300971. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0300971>.
- 18 Panitskiy A., Syssoeva Y., Baigazy S., Kunduzbayeva A., Kenzhina L., Polivkina Y., Larionova N., Krivitskiy P., Aidarkhanova A. Vertical distribution of radionuclides in soil at the Semipalatinsk Test Site beyond its test locations // PLOS ONE. - 2023. - Vol. 18. - №1. - e0278581. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0278581>.
- 19 Субботин С.Б., Айдарханов А.О., Романенко Е.В., Топорова А.В., Супрунов В.И., Актаев М.Р. Оценка дозовых нагрузок для различных поведенческих сценариев на территории «Атомного озера» // Вестник НЯЦ РК. - 2023. - Вып. 1. - С. 55-60. DOI: <https://doi.org/10.52676/1729-7885-2023-1-55-60>.

- 20 XI Международная конференция «Семипалатинский испытательный полигон: наследие и перспективы развития научно-технического потенциала» [Электронный ресурс] // НЯЦ РК. - URL: <https://www.nnc.kz/ru/conferences/xi-mejdunarodnaya-konferenciya-semipalatinskiy-ispyatelnyy-poligon-nasledie-i-perspektivy-razvitiya-nauchno-tehnicheskogo-potenciala> (дата обращения: 21.08.2026).
- 21 Stawkowski M.E. Atomic Collective: Radioactive Life in Kazakhstan. - Toronto: University of Toronto Press, 2025. - 244 p. DOI: <https://doi.org/10.3138/9781487560317>.
- 22 Топорова А.В., Бакланова Ю.В., Стрильчук Ю.Г., Шатров А.Н. Обзор методических указаний и рекомендаций по оценке годовой эффективной дозы человека при проживании на радиоактивно загрязненной территории // Вестник НЯЦ РК. - 2021. - Вып. 2. - С. 57-69. DOI: <https://doi.org/10.52676/1729-7885-2021-2-57-69>.
- 23 Левченко С.П., Божко В.В., Курчина В.В. Оценка влияния Семипалатинского испытательного полигона на персонал и выпускаемую продукцию угольного месторождения «Каражыра» // Вестник НЯЦ РК. - 2026. - Вып. 1. - С. 61-70. DOI: <https://doi.org/10.52676/1729-7885-2026-1-61-70>.
- 24 Топорова А.В., Монаенко В.Н., Бакланова Ю.В., Ларионова Н.В., Айдарханов А.О. Разработка приложения для оценки дозовых нагрузок на население в случае проживания и ведения деятельности на территории Семипалатинского испытательного полигона // Вестник НЯЦ РК. - 2024. - Вып. 2. - С. 178-184. DOI: <https://doi.org/10.52676/1729-7885-2024-2-178-184>.

References:

- 1 Moldazhanov M., Dyjskenova R. Formirovanie novoy modeli jadernogo turizma v sisteme global'noj turistskoj nauki // Turizm, dosug i gostepriimstvo. - 2026. - №2 (13). - S. 84-94. DOI: <https://doi.org/10.59649/2959-5185-2026-2-84-94>.
- 2 Zakon Respubliki Kazahstan ot 5 ijulja 2023 goda № 16-VIII «O Semipalatinskoj zone jadernoj bezopasnosti» [Jelektronnyj resurs]. - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000016> (data obrashhenija: 20.08.2026).
- 3 Materialy kompleksnogo jekologicheskogo obsledovanija, obosnovyvajushhie ustanovlenie granic i ploshhadej zemel'nyh uchastkov Semipalatinskoj zony jadernoj bezopasnosti [Jelektronnyj resurs] / RGP «Nacional'nyj jadernyj centr Respubliki Kazahstan» // Materialy obshhestvennyh slushanij. - Reg. № 250616001002. - URL: <https://hearings.ndbecology.gov.kz/Disscusion/DisPublic/PublicHearingDetail?hearingId=17850> (data obrashhenija: 10.08.2026).
- 4 Moldazhanov M.B., Zolotareva S.V., Tahtaeva R.Sh., Varavin E.V. Ocenka jekonomicheskogo potenciala jadernogo turizma na primere Semipalatinskogo ispyatel'nogo poligona // Vestnik Atyrauskogo universiteta. - 2025. - №4 (79). - S. 353-363. DOI: <https://doi.org/10.47649/vau.25.v79.i4.32>.
- 5 Trip to Semipalatinsk Nuclear Test Site – 2 Day Tour [Jelektronnyj resurs]. - URL: <https://indyguide.com/tours/semipalatinsk-nuclear-test-site> (data obrashhenija: 20.08.2026).
- 6 Moldazhanov M.B., Garipova A.A., Dyjskenova R.Zh. Faktory formirovanija sprosa na jadernyj turizm na territorii Semipalatinskogo ispyatel'nogo poligona: jempiricheskij analiz // Turizm, dosug i gostepriimstvo. - 2026. - №1 (12). - S. 59-69. DOI: <https://doi.org/10.59649/2959-5185-2026-1-59-69>.
- 7 Prikaz Ministra zdravooohranenija Respubliki Kazahstan ot 2 avgusta 2022 goda № QR DSM-71 «Ob utverzhdenii gigienicheskikh normativov k obespecheniju radiacionnoj bezopasnosti» [Jelektronnyj resurs]. - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029012> (data obrashhenija: 20.08.2026).
- 8 Institut radiacionnoj bezopasnosti i jekologii NJaC RK. Uchebno-informacionnyj centr (Otdel informacionnogo obespechenija) [Jelektronnyj resurs]. - URL: <https://irse.nnc.kz/dejatelnost/uchebno-informacionnyj-centr/?lang=ru> (data obrashhenija: 10.08.2026).
- 9 Moldazhanov M. Spravka ob analize rezul'tatov radiojekologicheskikh issledovanij NJaC RK ob imejushhihsja urovnjah radioaktivnogo zagriznenija na territorii Semipalatinskogo ispyatel'nogo poligona. - Zenodo, 2026. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20699777>.
- 10 Kompleksnoe radiojekologicheskoe obsledovanie Semipalatinskogo ispyatel'nogo poligona: monografija / Je.G. Batorybekov, A.O. Ajdarhanov, V.A. Vitjuk i dr. - Kurchatov: Institut radiacionnoj bezopasnosti i jekologii RGP NJaC RK, 2021. - 340 s. - URL: https://nnc.kz/assets/mono2_kz.pdf.
- 11 Provedenie kompleksa nauchno-tehnicheskikh i inzhenernyh rabot po privedeniju byvshego Semipalatinskogo ispyatel'nogo poligona v bezopasnoe sostojanie: monografija. T. 1 / N.A. Nazarbaev, V.S. Shkol'nik, Je.G. Batorybekov i dr. - Kurchatov, 2016. - 320 s. - URL: <https://www.nnc.kz/assets/volume-1.pdf>.
- 12 Provedenie kompleksa nauchno-tehnicheskikh i inzhenernyh rabot po privedeniju byvshego Semipalatinskogo ispyatel'nogo poligona v bezopasnoe sostojanie: monografija. T. 2 / N.A. Nazarbaev, V.S. Shkol'nik, Je.G. Batorybekov i dr. - Kurchatov, 2016. - 448 s. - URL: <https://www.nnc.kz/assets/volume-2.pdf>.
- 13 Provedenie kompleksa nauchno-tehnicheskikh i inzhenernyh rabot po privedeniju byvshego Semipalatinskogo ispyatel'nogo poligona v bezopasnoe sostojanie: monografija. T. 3 / N.A. Nazarbaev, V.S. Shkol'nik, Je.G. Batorybekov i dr. - Kurchatov, 2016. - 596 s. - URL: <https://www.nnc.kz/assets/volume-3.pdf>.
- 14 Panitskiy A., Bazarbaeva A., Baigazy S., Polivkina Y., Alexandrovich I., Abisheva M. Bioaccumulation of radionuclides in hoofed animals inhabiting the Semipalatinsk Test Site // PLOS ONE. - 2023. - Vol. 18. - №11. - e0294632. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0294632>.
- 15 Larionova N., Toporova A., Krivitskiy P. et al. Artificial radionuclides in the plant cover around nuclear fuel cycle facilities // PLOS ONE. - 2024. - Vol. 19. - №7. - e0306531. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0306531>.
- 16 Krasnopyorova M., Gorlachev I., Kharkin P., Dyussembayeva M., Lukashenko S. Study of radionuclide composition of the drinking water potential sources at the Semipalatinsk nuclear test site // RSC Advances. - 2023. - Vol. 13. - №42. - pp. 29354-29362. DOI: <https://doi.org/10.1039/D3RA05808E>.
- 17 Aktayev M., Subbotin S., Aidarkhanov A., Aidarkhanova A., Timonova L., Larionova N. Characterization of geological and lithological features in the area proximal to tritium-contaminated groundwater at the Semipalatinsk test site // PLOS ONE. - 2024. - Vol. 19. - №3. - e0300971. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0300971>.

- 18 Panitskiy A., Syssoeva Y., Baigazy S., Kunduzbayeva A., Kenzhina L., Polivkina Y., Larionova N., Krivitskiy P., Aidarkhanova A. Vertical distribution of radionuclides in soil at the Semipalatinsk Test Site beyond its test locations // PLOS ONE. - 2023. - Vol. 18. - №1. - e0278581. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0278581>.
- 19 Subbotin S.B., Ajdarhanov A.O., Romanenko E.V., Toporova A.V., Suprunov V.I., Aktaev M.R. Ocenka dozovyh nagruzok dlja razlichnyh povedencheskih scenarijev na territorii «Atomnogo ozero» // Vestnik NJaC RK. - 2023. - Vyp. 1. - S. 55-60. DOI: <https://doi.org/10.52676/1729-7885-2023-1-55-60>.
- 20 XI Mezhdunarodnaja konferencija «Semipalatinskij ispytatel'nyj poligon: nasledie i perspektivy razvitiya nauchno-tehnicheskogo potenciala» [Elektronnyj resurs] // NJaC RK. - URL: <https://www.nnc.kz/ru/conferences/xi-mejdunarodnaya-konferenciya-semipalatinskij-ispytatelnyy-poligon-nasledie-i-perspektivy-razvitiya-nauchno-tehnicheskogo-potenciala> (data obrashhenija: 21.08.2026).
- 21 Stawkowski M.E. Atomic Collective: Radioactive Life in Kazakhstan. - Toronto: University of Toronto Press, 2025. - 244 p. DOI: <https://doi.org/10.3138/9781487560317>.
- 22 Toporova A.V., Baklanova Ju.V., Stril'chuk Ju.G., Shatrov A.N. Obzor metodicheskikh ukazanij i rekomendacij po ocenke godovoj jeffektivnoj dozy cheloveka pri prozhivanii na radioaktivno zagrjaznennoj territorii // Vestnik NJaC RK. - 2021. - Vyp. 2. - S. 57-69. DOI: <https://doi.org/10.52676/1729-7885-2021-2-57-69>.
- 23 Levchenko S.P., Bozhko V.V., Kurchina V.V. Ocenka vlijaniya Semipalatinskogo ispytatel'nogo poligona na personal i vypuskaemuju produkciju ugol'nogo mestorozhdenija «Karazhyra» // Vestnik NJaC RK. - 2026. - Vyp. 1. - S. 61-70. DOI: <https://doi.org/10.52676/1729-7885-2026-1-61-70>.
- 24 Toporova A.V., Monaenko V.N., Baklanova Ju.V., Larionova N.V., Ajdarhanov A.O. Razrabotka prilozhenija dlja ocenki dozovyh nagruzok na naselenie v sluchae prozhivaniya i vedenija dejatel'nosti na territorii Semipalatinskogo ispytatel'nogo poligona // Vestnik NJaC RK. - 2024. - Vyp. 2. - S. 178-184. DOI: <https://doi.org/10.52676/1729-7885-2024-2-178-184>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ // ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ // INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

“Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)”

Молдажанов Марат Бетимбаевич – PhD, постдокторант, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан

“Автор для корреспонденции (первый автор)”

Молдажанов Марат Бетимбаевич – PhD, постдокторант, Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Казахстан

“Corresponding author (first author)”

Moldazhanov Marat Betimbaevich – PhD, Postdoctoral Researcher, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan.

e-mail: mmarat84@inbox.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0872-5797>

Javier Martínez-Falcó – PhD, ассистент-профессор, Аликанте университеті, Аликанте қ., Испания Корольдігі

Javier Martínez-Falcó – PhD, ассистент-профессор, Университет Аликанте, г. Аликанте, Королевство Испания

Javier Martínez-Falcó – PhD, Assistant Professor, University of Alicante, Alicante, Kingdom of Spain

e-mail: javier.falco@ua.es

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9004-5816>

Дүйскенова Райгүл Жәнісқызы – PhD, қауымдастырылған профессор м.а., Алматы технологиялық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Дүйскенова Райгүл Жәнісқызы – PhD, и.о. ассоциированного профессора, Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан

Duiskenova Raigul Zheniskyzy – PhD, Acting Associate Professor, Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan.

e-mail: raigul19@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-8229>

Дата поступления статьи: 27.08.2026

Дата принятия к публикации: 23.09.2026

¹Orymbassar Zh.N.^a, ²Yessenova A.Ye., ¹Nurasheva K. K.,
¹Baizhumin Zh.G.

¹Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

²M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF DOMESTIC TOURISM ALONG THE KAZAKHSTANI SECTION OF THE GREAT SILK ROAD

Orymbassar Zhanel Nurlanovna, Yessenova Aiman Yermukhamedovna, Nurashova Kulyanda
 Kulbosynovna, Baizhumin Zhumazhan Gabdushakirovich

Development of competitive advantages of domestic tourism along the Kazakhstani section of the Great Silk Road

Abstract. The article examines the competitive advantages of domestic tourism along the Kazakhstani section of the Great Silk Road (GSR). The study aims to identify opportunities for expanding domestic tourism along the GSR Northern Corridor, develop an infrastructural and logistical model of a tourist route, and propose an econometric approach to estimating gross value added (GVA) in the tourism industry. The study applies systemic and factor approaches, comparative analysis, and econometric modeling using official statistical data of Kazakhstan for 2015–2025 and international statistics. A tourist route covering Khorgos–Zharkent–Almaty–Taraz–Sairam–Shymkent–Otrar–Sauran–Turkistan was developed, with its key infrastructural and logistical parameters identified. The study also proposes digital solutions and route performance indicators. A multivariate econometric model was developed to assess the relationship between tourism GVA and tourist flows, expenditure, investment, and accommodation infrastructure. The proposed route, performance indicators, and econometric approach can inform measures aimed at developing domestic tourism and enhancing the attractiveness of the Kazakhstani section of the GSR.

Key words: domestic tourism, competitive advantages, Great Silk Road, tourist route, econometric model, gross value added, tourism infrastructure.

Орымбасар Жанель Нурлановна, Есенова Айман Ермухамедовна, Нурашева Кулянда
 Кулбосыновна, Байжумин Жумажан Габдушакирович

Ұлы Жібек жолының Қазақстандық бөлігіндегі ішкі туризмнің бәсекелестік артықшылықтарын дамыту

Аңдатпа. Мақалада Ұлы Жібек жолының (ҰЖЖ) қазақстандық бөлігіндегі ішкі туризмнің бәсекелестік артықшылықтары қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – ҰЖЖ-ның Солтүстік дәлізінде ішкі туризмді кеңейту мүмкіндіктерін анықтау, туристік маршруттың инфрақұрылымдық, логистикалық моделін әзірлеу және туризм саласының жалпы қосылған құнын (ЖҚҚ) бағалаудың эконометрикалық тәсілін ұсыну. Зерттеуде жүйелік және факторлық тәсілдер, салыстырмалы талдау және эконометрикалық модельдеу әдістері қолданылып, Қазақстанның 2015–2025 жылдардағы ресми статистикалық деректері мен халықаралық статистика пайдаланылды. Қорғас–Жаркент–Алматы–Тараз–Сайрам–Шымкент–Отырар–Сауран–Түркістан бағыты бойынша туристік маршрут әзірленіп, оның негізгі инфрақұрылымдық және логистикалық параметрлері анықталды. Сондай-ақ цифрлық шешімдер мен маршрут тиімділігінің көрсеткіштері ұсынылды. Туризм саласының ЖҚҚ мен туристік ағындар, шығындар, инвестициялар және орналастыру инфрақұрылымы арасындағы өзара байланысты бағалауға арналған көпфакторлы эконометрикалық модель әзірленді. Ұсынылған маршрут, тиімділік көрсеткіштері және эконометрикалық тәсіл ішкі туризмді дамытуға және ҰЖЖ-ның қазақстандық бөлігінің туристік тартымдылығын арттыруға бағытталған шараларды әзірлеу кезінде пайдалануы мүмкін.

Түйін сөздер: ішкі туризм, бәсекелестік артықшылықтар, Ұлы Жібек жолы, туристік маршрут, эконометрикалық модель, жалпы қосылған құн, туристік инфрақұрылым.

Орымбасар Жанель Нурлановна, Есенова Айман Ермухамедовна, Нурашева Кулянда
 Кулбосыновна, Байжумин Жумажан Габдушакирович

Развитие конкурентных преимуществ внутреннего туризма на казахстанском участке Великого Шёлкового пути

Аннотация. В статье рассматриваются конкурентные преимущества внутреннего туризма на казахстанском участке Великого Шёлкового пути (ВШП). Цель исследования – определить возможности расширения внутреннего туризма на Северном коридоре ВШП, разработать инфраструктурно-логистическую модель туристского маршрута и предложить эконометрический подход к оценке валовой добавленной

стоимости (ВДС) туристской отрасли. В исследовании применены системный и факторный подходы, сравнительный анализ и эконометрическое моделирование с использованием официальных статистических данных Казахстана за 2015–2025 гг. и международной статистики. Разработан туристский маршрут Хоргос–Жаркент–Алматы–Тараз–Сайрам–Шымкент–Отар–Сауран–Туркестан, определены его основные инфраструктурные и логистические параметры. Также предложены цифровые решения и показатели эффективности маршрута. Разработана многофакторная эконометрическая модель для оценки взаимосвязи ВДС туристской отрасли с туристскими потоками, расходами, инвестициями и инфраструктурой размещения. Предложенные маршрут, показатели эффективности и эконометрический подход могут быть использованы при разработке мер, направленных на развитие внутреннего туризма и повышение привлекательности казахстанского участка ВШП.

Ключевые слова: внутренний туризм, конкурентные преимущества, Великий Шёлковый путь, туристский маршрут, эконометрическая модель, валовая добавленная стоимость, туристская инфраструктура.

Introduction. Tourism is an important and dynamically developing sector of the global economy, contributing to regional development, employment, investment, and the preservation and promotion of cultural and natural heritage. Kazakhstan possesses considerable potential for tourism development due to its diverse natural landscapes, historical and cultural heritage, and geographical location. The country has cultural and natural heritage sites included in the UNESCO World Heritage List [1]. The tourism infrastructure has also expanded considerably: the number of accommodation establishments increased from 165 in 2001 to 4,505 in 2025, while the number of four- and five-star hotels increased from 5 to 78 [2].

The development of tourism is identified as one of the priority areas of national economic policy. The Concept for the Development of the Tourism Industry of the Republic of Kazakhstan for 2023–2029 provides for the development of priority tourism areas, improvement of tourism infrastructure and tourist safety, digitalization of services, expansion of international accessibility, and measures to stimulate domestic tourism [3].

The competitiveness of tourism destinations depends not only on the availability of natural and cultural resources but also on transport accessibility, infrastructure, service quality, investment, digital solutions, and the ability to integrate individual attractions into competitive tourism products. At the same time, the assessment of tourism development in Kazakhstan is complicated by methodological issues related to tourism statistics and the classification of different categories of visitors [4]. These circumstances highlight the need for a comprehensive approach to assessing tourism competitiveness and the economic effects of tourism development.

In this context, the Great Silk Road (GSR) represents an important resource for the development of domestic cultural and historical tourism in Kazakhstan. Its historical routes connect numerous heritage sites and destinations and

provide opportunities for developing integrated tourism products combining cultural, pilgrimage, event, educational, and other forms of tourism. International interest in the Silk Road as a cultural and tourism corridor was strengthened by UNESCO's Silk Roads: Roads of Dialogue initiative launched in 1987. Subsequent international initiatives have promoted the preservation of Silk Road heritage and its integration into contemporary cultural, transport, and tourism networks.

The Kazakhstani section of the GSR has considerable potential for domestic tourism due to the concentration of historical and cultural heritage sites and the possibility of linking them within a single tourism corridor. However, the availability of tourism resources alone does not ensure the competitiveness of a destination. Their effective use requires coordinated route planning, transport and service infrastructure, digital interpretation of heritage sites, and mechanisms for assessing the socio-economic effects of tourism development. This creates a need to identify the competitive advantages of the Kazakhstani section of the GSR and determine how these advantages can be transformed into an integrated domestic tourism product.

The purpose of the study is to identify opportunities for expanding domestic tourism along the Kazakhstani section of the Great Silk Road (Northern Corridor), develop an infrastructural and logistical model of a tourist route, and propose an econometric approach to estimating gross value added (GVA) in the tourism industry.

The objectives of the study are: to assess the current development and competitiveness of Kazakhstan's tourism industry; to identify the tourism potential and competitive advantages of the Kazakhstani section of the GSR; to develop the infrastructure framework and logistics of the proposed route; to identify opportunities for integrating digital and innovative elements into the tourism product; to propose route performance indicators; and to develop an econometric model for

assessing the relationship between tourism GVA and selected tourism industry indicators.

Materials and methods. The competitiveness of the tourism industry is considered in this study as a multidimensional characteristic determined by the interaction of tourism resources, infrastructure, investment, institutional conditions, innovation and digitalization, as well as the economic, social, and environmental effects of tourism development. The methodological framework combines systemic and factor approaches, comparative analysis, route modeling, and econometric modeling.

To provide a comprehensive assessment of tourism competitiveness, the study integrates six complementary approaches: resource, performance-

based, institutional, innovation and digitalization, cluster, and sustainable development approaches (Figure 1). The resource approach focuses on natural, investment, infrastructure, and labor resources; the performance-based approach considers the economic, social, and financial effects of tourism; the institutional approach addresses the regulatory environment and government support mechanisms; the innovation and digitalization approach assesses the level of digitalization, online accessibility, and technological development of tourism services; the cluster approach considers the concentration and cooperation of tourism organizations with related sectors; and the sustainable development approach incorporates environmental and social parameters [5].

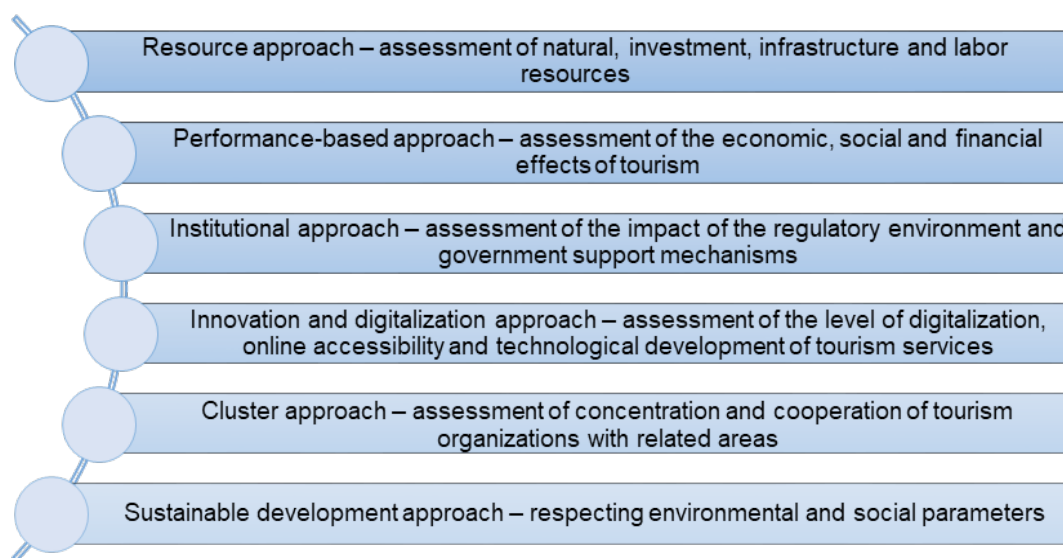

Figure 1 – Approaches to assessing the competitiveness of the tourism industry [5]

Note: Compiled by the authors

The empirical basis of the study comprises official statistical data of the Republic of Kazakhstan for 2015–2025 and international statistical data; the tourism GVA value for 2025 is preliminary. The analysis uses indicators characterizing domestic and foreign tourist flows, tourist expenditure, tourism investment, small-scale accommodation facilities, and the international competitiveness of Kazakhstan's tourism industry.

Route modeling included the identification of key destinations and tourism sites, transport connections, route distances and travel times, infrastructure requirements, and logistics. Based on the historical geography of the Great Silk Road (GSR) and the spatial distribution of tourism resources, the

following route was developed: Khorgos - Zharkent – Almaty – Taraz – Sairam – Shymkent – Otrar – Sauran – Turkistan. The route combines historical and cultural, pilgrimage, event, and educational tourism and provides opportunities for integrating digital technologies, including AR/VR solutions, interactive guides, mobile applications, and QR navigation.

To complement the assessment of tourism competitiveness with quantitative economic analysis, a multivariate econometric model was developed with gross value added (GVA) in the tourism industry as the dependent variable. The explanatory variables include domestic and foreign tourist flows, domestic and foreign tourist expenditure, tourism investment, and the number of small-scale accommodation

facilities. The model is used to examine the relationship between tourism GVA and selected tourism industry indicators. Given the limited number of observations and potential multicollinearity among the explanatory variables, it is treated as an analytical tool rather than as a direct estimate of the economic effect of the proposed GSR route. Thus, the research design combines a multidimensional assessment of tourism competitiveness, spatial and infrastructural route modeling, identification of innovative elements and route performance indicators, and econometric analysis of tourism industry data.

Results. According to the World Economic Forum's Travel & Tourism Development Index, Kazakhstan ranked 52nd among 119 economies in 2024, compared with 66th position in the previous ranking [6, 7]. Kazakhstan's strongest position was recorded for price competitiveness, where the country ranked 2nd. Relatively high positions were also observed for health and hygiene (12th), natural resources (30th), human resources and labour market (43rd), tourism services and infrastructure (47th), and cultural resources and business travel (48th) (Table 1).

Table 1 – Kazakhstan's performance in the Travel & Tourism Development Index, 2024

<i>Indicators</i>	<i>Score</i>	<i>Place</i>
Tourism Competitiveness Index, including:	3.7	52
Business Environment	4.7	49
Safety and Security	5.6	56
Health and Hygiene	6.5	12
Human Resources and Labor market	4.7	43
Information and Communication Technology Readiness	5.0	50
Prioritization of travel and tourism	4.0	71
International openness	2.5	73
Price competitiveness	6.1	2
Environmental sustainability	3.8	78
Air transport infrastructure	2.7	55
Land and port infrastructure	2.9	67
Infrastructure Tourism Service	3.4	47
Natural Resources	2.6	30
Cultural resources and Business tourism	1.7	48
Note: compiled on the basis of [6]		

Recent statistics indicate positive dynamics in Kazakhstan's domestic and inbound tourism. In 2025, the country received 15.7 million international visitors, while the number of domestic tourists exceeded 10 million. The accommodation infrastructure also continued to expand, reaching 4,315 establishments with a total capacity of approximately 226,000 beds [2, 8]. These trends have been supported by government measures aimed at stimulating tourism development, including subsidies for tour operators, reimbursement of

selected infrastructure and equipment costs, support for the acquisition of tourist buses, and the Kids Go Free program. Priority areas of tourism development include historical and cultural tourism in Turkistan, MICE tourism in Astana, beach tourism in Mangystau and the Lake Balkhash area, the Bayanaul resort area, and the Baikonur tourism zone [2, 8].

Despite the positive dynamics, the economic contribution of tourism in Kazakhstan remains relatively limited. According to the data used in the

study, tourism accounts for 4.4 % of Kazakhstan's GDP, compared with higher reported shares in several tourism-oriented economies [9]. This indicates the importance of strengthening the economic performance and competitiveness of the national tourism industry. In this context, the development of integrated domestic tourism products based on the historical and cultural resources of the Kazakhstani section of the Great Silk Road represents one of the opportunities for expanding tourism activity and enhancing the economic contribution of the sector.

The Kazakhstani section of the Great Silk Road includes numerous historical, archaeological, and cultural heritage sites associated with the long-term exchange of goods, knowledge, technologies, and cultural traditions between East and West. The concentration of these resources provides a basis for developing an integrated cultural and historical tourism route across southern and southeastern Kazakhstan.

The proposed route along the Kazakhstani section of the Great Silk Road connects key cities and historical and cultural sites in southern and southeastern Kazakhstan: Khorgos – Zharkent – Almaty – Taraz – Sairam – Shymkent – Otrar –

Sauran – Turkistan [10, 11]. The route begins in the Khorgos – Zharkent area of the Zhetysu Region near Kazakhstan's border with China and continues through major historical centers associated with the GSR. It incorporates archaeological sites, mausoleums, religious monuments, and other cultural heritage attractions and combines historical and cultural, pilgrimage, ethnographic, educational, and event tourism. Digital technologies, including AR/VR solutions, interactive guides, mobile applications, and QR navigation, are proposed as complementary elements of the tourism product.

The thematic components of the route include historical and cultural heritage, pilgrimage and spiritual tourism, festivals, and cultural events. The Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi in Turkistan represents one of the key heritage sites of the route. Proposed innovative elements include AR-based visualization of historical sites, interactive interpretation tools, light installations designed to preserve the integrity of heritage sites, and opportunities for interaction with local artisans. The geography, key attractions, recommended duration of stay, and principal modes of transport for each destination are presented in Table 2.

Table 2 – Geography and logistics of the proposed Great Silk Road route

Location	Main objects	Time of stay	Main modes of transport
Khorgos	International Border Cooperation Center of Kazakhstan and China	Starting point	-
Zharkent	Historical trading city on the eastern section of the Silk Road	0.5 days	Bus
Almaty	The largest metropolis, transport and tourist hub, many natural parks	1 day	Bus/minivan within the city; railway or bus to Taraz
Taraz	Mausoleums of Aisha-Bibi, Babaji-khatun, Karakhan, Taraz Archaeological Park	1 day	Bus/minivan, railway or bus (3 hours to Sairam)
Sairam (ancient Isfijab)	Islamic architectural monuments; Karashash Ana Mausoleum; historical minting site	1 day	Bus/minivan
Shymkent	Ethnoaul, large arboretum and zoo, open-air museum, gallery of modern sacred art	1 day	Bus/minivan within the city; bus/minivan to Otrar
Otrar	Archaeological Museum, ruins of an ancient city, Arystan-Bab mausoleum. Birthplace of Al-Farabi	1 day	Bus/minivan (2.5 hours from Shymkent)
Sauran	Capital of the White Horde in the 14th century. Remnants of fortress walls, mosque, caravanserai, observation deck	0.5 days	Transfer from Otrar (30-40 min)
Turkestan	Khoja Ahmed Yasawi Mausoleum, Aziret Sultan Museum complex, Rabia Begim Sultan Mausoleum, historical center	1 day	Bus/minivan to Turkestan, inside the complex-on foot or by electric car
Note – developed by the authors			

Based on the proposed itinerary, the total duration of the route is approximately seven days, including stays at the main destinations. The route is expected to be most suitable for travel from April to October due to favorable climatic conditions and the concentration of cultural events during this period. Road and rail transport provide the principal connections between the destinations, while air transport can be used to access or leave the main gateway cities.

The total route length is approximately 1,290 km, with an estimated cumulative travel time of about 18 hours, excluding time spent at the destinations (Table 3). The individual sections range from the 15-km Sairam–Shymkent segment to the 500-km Almaty–Taraz segment. The route terminates in Turkistan, from where travelers can continue their journey using available road, rail, or air connections.

Table 3 – Distance and estimated travel time along the proposed Great Silk Road route

Route Section	Distance, km	Travel time
Khorgos-Zharkent	35	30 minutes
Zharkent-Almaty	300	4 hours
Almaty-Taraz	500	7 hours
Taraz-Sairam	160	2 hours
Sairam-Shymkent	15	20 minutes
Shymkent-Otrar	150	2 hours
Otrar-Sauran	90	1.5 hours
Sauran-Turkestan	40	40 minutes
Total	1,290	18 hours
Note: Compiled by the authors based on geographical and route data		

The proposed route corridor includes a range of tourism and transport infrastructure, such as hotels and guesthouses, roadside service facilities, filling stations, catering establishments, tourist information centers, railway stations, and international airports. The route also provides access to diverse natural and geographical areas, including the foothills of the

Trans-Ili Alatau, the valleys of the Ili, Chu, and Syr Darya rivers, and the steppe, desert, and semi-desert landscapes of southern Kazakhstan. Several major natural and cultural attractions are located within or near the route corridor, including Altyn-Emel National Park, the Tamgaly petroglyphs, Charyn Canyon, and the Aksu-Zhabagly Nature Reserve (Figure 2).

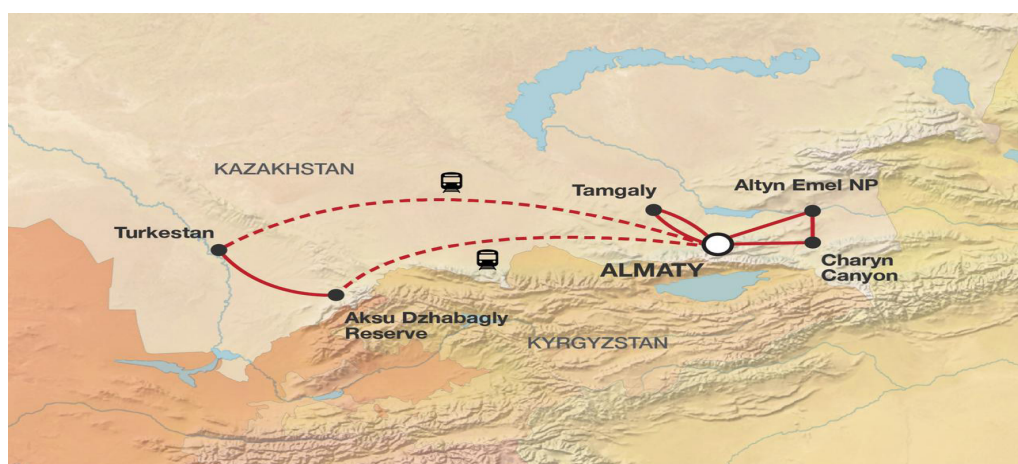

Figure 2 – Major natural and cultural attractions in the vicinity of the proposed GSR route

Note: Compiled by the authors based on geographical data

Figure 3 presents a schematic visualization of the proposed Great Silk Road route across southern and southeastern Kazakhstan. It shows the sequence of the principal destinations, transport connections, distances between the

main route points, major geographical features, and the approximate elevation profile. The diagram complements the logistical parameters presented in Tables 2 and 3 by providing a spatial representation of the route.

Figure 3 – Visual diagram of the proposed Great Silk Road route across Kazakhstan
Note: The diagram was compiled by the authors based on scientific and statistical data

Based on the characteristics of the proposed route and the tourism resources of the destinations included in it, four thematic components are proposed: pilgrimage tourism, historical and cultural interpretation, event tourism, and local community-based activities.

Pilgrimage tourism can be developed around the major religious and cultural heritage sites of Turkistan, Arystan-Bab, and Otrar. The proposed tourism product may include a digital certificate confirming completion of the route and an online audio guide incorporating historical materials, information on Sufi traditions, and selected content related to the Diwan-i Hikmet.

Historical and cultural interpretation may incorporate AR-based reconstructions of architectural and archaeological sites in Sauran and Otrar. Mobile applications could provide visitors with access to 3D visualizations of historical buildings, caravanserais, and architectural elements. Another proposed component is an open-air “living history” format recreating selected aspects of caravan travel, traditional crafts, and trade.

Event tourism may complement the route through festivals and cultural and educational events associated with the historical identity of individual destinations. Potential formats include a cultural and spiritual music festival in Turkistan, historical reconstruction and crafts events in Otrar, architecture and poetry events in Taraz, and thematic lecture tours focusing on the architectural and religious heritage of ancient Isfijab (Sairam). These formats are proposed as possible components of the route rather than as existing events.

Local community-based activities may include digital-skills training for local guides and artisans, development of locally produced souvenirs, and gastronomic tours incorporating traditional cuisine, tastings, and master classes. These activities could strengthen the participation of local communities and small businesses in the tourism value chain.

The proposed innovative elements supporting these thematic components are summarized in Table 4.

Table 4 – Proposed innovative elements of the GSR route

Type of innovation	Description	Proposed application
AR/VR technologies	Digital visualization and reconstruction of historical and architectural sites	3D visualization of selected sites in Sauran and Otrar through a mobile application
Gamification	Digital tags, points, and route-completion mechanisms encouraging visitors to explore tourism sites	Digital route passport, badges, or certificates for visiting selected destinations
Green mobility	Use of environmentally oriented transport solutions within individual destinations	Bicycle routes and electric transport in suitable sections of the route
Smart content	Multilingual digital interpretation integrated with navigation services	Multilingual audio guides, QR-based information, and integration with digital maps
Digital storytelling	Interpretation of heritage through narratives based on local history, archaeology, and community knowledge	Digital stories about archaeological sites, historical figures, local residents, and cultural traditions
Note: Compiled by the authors		

The analysis identifies several competitive advantages of the proposed GSR route: the concentration of historical and cultural heritage sites within a single tourism corridor; the possibility of combining cultural, pilgrimage, educational, event, and other forms of tourism; transport connectivity between the principal destinations; opportunities for digital interpretation of heritage; and the potential involvement of local communities and tourism businesses. Together, these characteristics provide a basis for positioning the Kazakhstani section of the GSR as an integrated domestic tourism product.

Discussion. The results of the study indicate that the tourism potential of the Kazakhstani section of the Great Silk Road can be strengthened by integrating historical and cultural heritage sites into a single tourism route supported by appropriate transport infrastructure, digital technologies, and complementary tourism products. This approach is consistent with previous studies emphasizing the historical significance of the Silk Road as a network connecting regions, cities, and cultures. Frankopan [12] considers the Silk Road in the broader context of historical interaction between East and West and emphasizes the role of Central Asia in these processes. Studies of historical cities and archaeological sites along the Silk Road also demonstrate the importance of individual destinations as components of a wider cultural corridor [13]. Buxorov et al. [14] similarly emphasize the long-term role of the Great Silk Road in cultural and economic interaction between different regions. These studies provide a historical basis for considering Silk Road heritage as a resource for contemporary tourism development.

The present study extends this perspective by focusing on the practical integration of heritage sites into a domestic tourism product. The proposed route connects Khorgos, Zharkent, Almaty, Taraz, Sairam, Shymkent, Otrar, Sauran, and Turkistan and combines cultural, pilgrimage, educational, event, and other tourism activities. Digital interpretation represents one of the proposed mechanisms for enhancing the tourism experience along the route. Previous research has demonstrated the potential of AR/VR technologies for the interpretation and visualization of Silk Road heritage [15]. In the proposed route, such technologies could be applied to the digital reconstruction and interpretation of archaeological and architectural sites, particularly in Otrar and Sauran.

Transport accessibility is another important condition for transforming geographically dispersed heritage sites into an integrated tourism product. Research on Central Asian railway corridors demonstrates the importance of transport connectivity for regional development [16], while studies of economic relations in Central Asia emphasize the role of logistics and regional cooperation [17]. These findings are relevant to the proposed route, for which the present study identifies the sequence of destinations, distances, estimated travel times, and principal transport connections.

Contemporary infrastructure initiatives also influence the wider environment in which Silk Road-related transport and tourism connections are developing. Sahakyan [18] considers China's Belt and Road Initiative in the broader context of infrastructure development and regional connectivity

in Central Asia. Although this perspective extends beyond the specific objectives of the present study, it illustrates the continuing relevance of transregional connectivity associated with the Silk Road concept. At the tourism-product level, the importance of technological interpretation is further supported by Zeng [19], who highlights the potential of AR and VR technologies to enhance visitor experience and contribute to the interpretation and preservation of cultural heritage.

The broader regional context is also reflected in studies of the Belt and Road Initiative and its implementation in Central Asian countries [20]. Historical research, in turn, demonstrates that the Silk Road facilitated long-term economic, commercial, and cultural interaction among the peoples of Central Asia [21]. In the context of the present study, these findings support the development of a multi-destination route in which individual heritage sites are linked not only geographically but also through a common historical and cultural narrative.

At the same time, the study identified an important limitation in assessing the economic

performance of the proposed route. Available statistical data do not provide sufficiently detailed information on domestic and foreign tourist flows specifically along the Kazakhstani section of the GSR, tourist expenditure at individual destinations, the use of tourism services, or tourism-related revenues of local businesses. Therefore, the actual economic effect of the proposed route cannot be directly estimated on the basis of the currently available route-level data. Further assessment would require systematic collection of destination- and route-level information, including visitor numbers and structure, length of stay, tourist expenditure, accommodation use, tourism-related SME revenues, and local community participation.

For subsequent monitoring and evaluation of the proposed route, a set of performance indicators is suggested (Table 5). The indicators cover tourist flow, economic impact, digital accessibility, social engagement, and cultural activity and may provide a framework for evaluating the route after its implementation.

Table 5 – Proposed performance indicators for monitoring the Kazakhstani GSR route

Data block	Indicator	Measurement
Tourist flow	Number of visitors using the route	Visitors per year
Economic impact	SME revenue associated with tourism along the route	Annual revenue and annual growth rate
Digital accessibility	Use of the route's digital services	Number of users/downloads
Social engagement	Participation of local residents and businesses	Share of local participants, %
Cultural impact	Cultural and tourism events associated with the route	Number of events per year
Note: Proposed by the authors		

The lack of route-level statistical data currently limits the direct assessment of the economic effects associated with the proposed GSR route. Therefore, as an alternative analytical approach, this study develops an econometric model based on available tourism industry data for Kazakhstan. The model examines the relationship between gross value added (GVA) in the tourism industry and selected indicators characterizing tourist flows, tourist expenditure, investment, and accommodation infrastructure. The data used for the econometric analysis are presented in Table 6.

The data presented in Table 6 show a pronounced decline in tourism indicators in 2020. Tourism GVA decreased from 821.5 billion tenge in 2019 to 410.5 billion tenge in 2020, while the number of foreign tourists declined from 8.5 million to 2.1 million. This structural change reflects the exceptional conditions associated with the COVID-19 pandemic and should be taken into account when interpreting the results of the econometric analysis.

Table 6 – Key indicators of Kazakhstan’s tourism industry used in the econometric analysis

Year	Tourism GVA, billion tenge	Domestic tourists (D _t), million	Foreign tourists (F _t), million	Domestic tourist expenditure (Dte _t), billion tenge	Foreign tourist expenditure (Fte _t), billion tenge	Tourism investment (I _t), billion tenge	Small-scale accommodation facilities (Saf _t), units
2015	406.4	4.1	6.4	790.3	384.4	77	2,338
2016	558.4	4.6	6.5	1,109.3	587.2	127	2,754
2017	688.2	5.6	7.7	1,424.3	768.8	235	2,987
2018	784.0	5.9	8.8	1,640.2	915.8	371	3,160
2019	821.5	6.7	8.5	1,828.2	1,120.1	502	3,586
2020	410.5	4.5	2.1	807.2	233.1	629	3,514
2021	572.5	6.9	2.3	1,130.8	324.5	593	3,686
2022	1,001.1	8.6	4.7	2,087.6	804.4	513	3,811
2023	1,184.4	9.6	9.2	2,759.6	1,172.3	787	3,992
2024	1,418.4	10.5	10.4	3,162.8	1,324.9	948	4,303
2025	1,680*	11.5	15.7	3,637.5	1,497.3	1,250	4,502

Note: Compiled by the authors based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan [22, 23].
* Tourism GVA for 2025 is based on preliminary data.

To examine the relationship between tourism GVA and selected tourism industry indicators, a multivariate regression model was specified as follows:

$$GVA_t = \alpha + \beta_1 D_t + \beta_2 F_t + \beta_3 Dte_t + \beta_4 Fte_t + \beta_5 I_t + \beta_6 Saf_t + \varepsilon_t$$

where GVA_t is tourism gross value added, billion tenge; D_t is the number of domestic tourists, million; F_t is the number of foreign tourists, million; Dte_t is domestic tourist expenditure, billion tenge; Fte_t is foreign tourist expenditure, billion tenge; I_t is tourism investment, billion tenge; Saf_t is the number of small-scale accommodation facilities, units; and ε_t is the error term.

The model is estimated using 11 annual observations and six explanatory variables. With the intercept included, seven parameters are

estimated, leaving four degrees of freedom. The small number of observations relative to the number of explanatory variables substantially limits the statistical robustness of the estimates. In addition, multicollinearity may arise because tourist flows and the corresponding expenditure indicators are conceptually and statistically related. In particular, a strong association may be expected between D_t and Dte_t, as well as between F_t and Fte_t. Consequently, the estimated coefficients should be interpreted with caution.

Based on the data presented in Table 6, the estimated regression equation is:

$$GVA_t = 895.381 + 14.830D_t + 45.930F_t + 0.478Dte_t + 0.498Fte_t + 0.585I_t + 0.391Saf_t$$

The estimated regression coefficients and their statistical significance are presented in Table 7.

Table 7 – Estimated regression coefficients

Indicator	Notation	Coefficient	Standard error	t-statistic	p-value
Constant	β_0	895.381	369.207	2.425	0.072
Domestic tourists	β_1	14.830	27.997	0.530	0.624

Foreign tourists	β_2	45.930	15.643	2.936	0.043
Domestic tourist expenditure	β_3	0.478	0.105	4.554	0.010
Foreign tourist expenditure	β_4	0.498	0.178	2.797	0.049
Tourism investment	β_5	0.585	0.232	2.522	0.065
Small-scale accommodation facilities	β_6	0.391	0.155	2.516	0.066

Note: Authors' calculations based on the data presented in Table 6

Interpretation of the regression results

The estimated coefficients are positive for all explanatory variables; however, their statistical significance differs. At the 5 % significance level, statistically significant positive associations with tourism GVA are observed for the number of foreign tourists ($\beta = 45.930$, $p = 0.043$), domestic tourist expenditure ($\beta = 0.478$, $p = 0.010$), and foreign tourist expenditure ($\beta = 0.498$, $p = 0.049$). Holding the other variables constant, an increase of 1 million foreign tourists is associated with an estimated increase of 45.930 billion tenge in tourism GVA, while an increase of 1 billion tenge in domestic and foreign tourist expenditure is associated with increases of 0.478 and 0.498 billion tenge in tourism GVA, respectively.

Positive coefficients are also obtained for the number of domestic tourists ($\beta = 14.830$, $p = 0.624$), tourism investment ($\beta = 0.585$, $p = 0.065$), and the number of small-scale accommodation facilities ($\beta = 0.391$, $p = 0.066$). However, these coefficients are not statistically significant at the 5 % level and should therefore not be interpreted as evidence of statistically significant relationships in the estimated model.

The model has a coefficient of determination of $R^2 = 0.996$, indicating that a high proportion of the variation in tourism GVA is explained by the included variables within the analyzed sample. Nevertheless, the small sample size ($n = 11$), the limited number of degrees of freedom, potential multicollinearity among the explanatory variables, and the structural disruption associated with the COVID-19 pandemic require considerable caution in interpreting the high R^2 and the individual regression coefficients. The results should therefore be regarded as exploratory evidence of associations rather than as estimates of causal effects.

These findings suggest that foreign tourist flows and tourist expenditure are relevant indicators for assessing the economic performance of Kazakhstan's tourism industry. However, because the regression is based on national-level tourism

data, its results cannot be directly interpreted as an estimate of the economic effect of the proposed GSR route. Such an assessment would require route- and destination-level data on visitor flows, expenditure, length of stay, tourism-related business revenues, accommodation use, and other indicators identified in Table 5.

From a practical perspective, the proposed multi-destination route may contribute to diversifying Kazakhstan's domestic tourism product by integrating cultural, pilgrimage, archaeological, event, and other tourism activities. Its potential economic benefits may include longer visitor stays, increased demand for local accommodation and catering services, and greater participation of local businesses and communities. However, these outcomes represent expected effects of route development and require subsequent empirical assessment after its implementation.

Conclusion. The further development of Kazakhstan's tourism industry is closely associated with the diversification of tourism products, the development of integrated routes, and the effective use of the country's historical and cultural heritage. The study identified opportunities for expanding domestic tourism along the Kazakhstani section of the Great Silk Road (Northern Corridor) by integrating major historical and cultural destinations into a multi-destination tourism product.

A practical outcome of the study is the development of the Khorgos–Zharkent–Almaty–Taraz–Sairam–Shymkent–Otrar–Sauran–Turkistan route, including its principal destinations, transport connections, distances, estimated travel times, and infrastructure requirements. The proposed route combines cultural, pilgrimage, educational, event, and other tourism activities. Digital technologies, including AR/VR-based visualization, 3D models, digital storytelling, multilingual audio guides, QR-based information, and mobile navigation, are proposed as complementary tools for interpreting historical and cultural heritage and enhancing the visitor experience.

The study also proposed a set of performance indicators for subsequent monitoring of the route, covering tourist flows, economic impact, digital accessibility, social engagement, and cultural activity. To complement the route-level analysis, a multivariate econometric model was developed using national tourism industry data. The results indicate statistically significant positive associations between tourism GVA and foreign tourist flows, domestic tourist expenditure, and foreign tourist expenditure. However, the model should be regarded as an exploratory analytical tool rather than as a direct estimate of the economic effect of the proposed GSR route.

The study is subject to several limitations. The small number of observations, potential multicollinearity among the explanatory variables, and the structural

disruption associated with the COVID-19 pandemic limit the interpretation of the econometric results. More importantly, the lack of sufficiently detailed route- and destination-level statistics does not currently allow a direct assessment of the economic and social effects of the proposed route.

Further research should therefore focus on collecting empirical data on visitor flows, length of stay, tourist expenditure, use of accommodation and other tourism services, tourism-related business revenues, and local community participation at individual destinations. Such data would make it possible to test and refine the proposed analytical approach and assess the economic and social performance of tourism development along the Kazakhstani section of the Great Silk Road after the route is implemented.

References

- 1 The Great Silk Road is included in the UNESCO World Heritage List. – 2014. – 22 June. – URL: <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/4634114-velikijj-shelkovyyj-put-vkljuchen-v.html> (accessed: 22.05.2026).
- 2 Mikhnova E. Tourism in Kazakhstan: records of 2024 and prospects for 2025 // NPP “Atameken”. – 2025. – 25 January. – URL: <https://atameken.kz/ru/news/53646-turizm-v-kazahstane-rekordy-0-goda-i-perspektivy-na-0> (accessed: 22.05.2026).
- 3 Concept of development of the tourism industry of Kazakhstan for 2023–2029: approved by Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan №262 dated March 28, 2023. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000262> (accessed: 22.08.2026).
- 4 Omarova A. How the tourism market in Kazakhstan is changing. – 2025. – 6 February. – URL: <https://www.zakon.kz/> (accessed: 22.05.2026).
- 5 Glazkov V.N. Metody nauchnykh issledovaniy v sfere turizma i gostinichnogo dela [Methods of scientific research in the sphere of tourism and hotel business]. – Moscow: Yurayt Publishing House, 2026. – 177 p.
- 6 Rating of countries by the development of the WEF tourism and travel sector. – URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/travel-tourism-competitiveness> (accessed: 22.05.2026).
- 7 Kazakhstan has improved its position in the world tourism ranking. – 2024. – 21 May. – URL: <https://www.gov.kz/> (accessed: 22.05.2026).
- 8 Tourism in Kazakhstan. Analytics // QazTourism. – URL: <https://qaztourism.kz/> (accessed: 22.05.2026).
- 9 Countries of the world with the largest share of tourism in the economy. – URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/international-tourism> (accessed: 22.05.2026).
- 10 The World of the Ancient Silk Road / ed. by Xinru Liu. – London; New York: Routledge, 2022. – 616 p.
- 11 Kumar S. The Indo-Pacific pivot: India–China rivalry and its geopolitical implications // ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts. – 2024. – Vol. 5. – №3. – pp. 2200-2210. DOI: 10.29121/shodhkosh.v5.i3.2024.6502.
- 12 Frankopan P. The Silk Roads: A New History of the World. – London: Bloomsbury, 2015. – 636 p.
- 13 Tursunov A., Botirova N. Great Silk Road and Choch towns: historical progress // International Journal of Artificial Intelligence. – 2025. – Vol. 5. – №2. – pp. 707-714. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.ijai.70500.
- 14 Buxorov M., Abduraxmonov P., Norqobilov S. The Great Silk Road // Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – Vol. 2. – №13. – pp. 287-293. DOI: 10.5281/zenodo.7435603.
- 15 Zandi S. Revival of the Silk Road using the applications of AR/VR and its role on cultural tourism. – 2023. – arXiv:2304.10545. – URL: <https://arxiv.org/abs/2304.10545> (accessed: 22.05.2026).
- 16 Mukhamedova Z., Mukhamedova D., Fuzailova G., Ergasheva Z., Yakupbaev Kh. A review of railway transportation in Central Asia for corridors and the revival of the Great Silk Road // Journal of Eastern European and Central Asian Research. – 2024. – Vol. 11. – №4. – pp. 828-837. DOI: 10.15549/jeeecar.v11i4.1700. ieeecar.org.
- 17 Bultakov S., Bazarbayev D. The role of the Great Silk Road in the development of economic relations in Central Asia // Science Technology & Digital Finance. – 2023. – Vol. 1. – №4. – pp. 226-232.
- 18 Sahakyan M. China's Belt and Road Initiative and Central Asia // The Belt and Road Initiative in Asia, Africa, and Europe. – London: Routledge, 2022. – pp. 90-106. DOI: 10.4324/9781003156246-8.
- 19 Zeng H. The blend of reality and reality: the cultural inheritance and economic empowerment of AR/VR technology in the Silk Road and food tourism in the Turkic world / The Silk Road and the Turkic World: Integration of Language, Literature, Translation, and Gastronomic Tourism: Cultural Exchange: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, 14–17 May 2025. – 2025. – pp. 622-626. DOI: 10.5281/zenodo.15605988.
- 20 Shaikova A.Ye., Dronzina T.A., Zholdasbekova A.N. “One Belt, One Road” initiative: a comparative analysis of the project implementation in the Central Asian countries // Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science.

- Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series. – 2023. – Vol. 142. – №1. – pp. 251-263. DOI: 10.32523/2616-6887/2023-142-1-251-263.
- 21 Volichenko O.V., Huang Xiaoyu. The role of the Great Silk Road in the development of urban planning culture in Central Asia // Heritage and Modern Times. – 2023. – Vol. 6. – №1. – pp. 59-68. DOI: 10.52883/2619-0214-2023-6-1-59-68.
- 22 Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Tourism statistics [Electronic resource]. - URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-tourism/> (accessed: 01.08.2026).
- 23 Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Tourism Satellite Account of the Republic of Kazakhstan (2022) [Electronic resource]. - URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/national-accounts/publications/181504/> (accessed: 01.08.2026).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ // ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ // INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

“Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)”

Орымбасар Жанель Нурлановна – PhD докторанты, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

“Автор для корреспонденции (первый автор)”

Орымбасар Жанель Нурлановна – докторант PhD, Казахская академия спорта и туризма, Алматы, Казахстан

“Corresponding author (first author)”

Orymbassar Zhanel Nurlanovna – PhD student, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan.

e-mail: zhanel_orymbassar@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7627-6492>

Есенова Айман Ермухамедовна – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Халықаралық туризм және сервис кафедрасының меңгерушісі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Есенова Айман Ермухамедовна – кандидат социологических наук, заведующая кафедрой международного туризма и сервиса, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан

Yessenova Aiman Yermukhamedovna – candidate of sociological sciences, head of the Department of International Tourism and Service, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

e-mail: amaka07@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0994-0368>

Нұрашева Кулянда Кулбосыновна – экономика ғылымдарының докторы, туризм және сервис кафедрасының профессоры, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Нұрашева Кулянда Кулбосыновна – доктор экономических наук, профессор кафедры туризма и сервиса, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

Nurasheva Kulyanda Kulbosynovna – doctor of economic sciences, professor of the Department of Tourism and Service, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: nurasheva@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4639-467X>

Байжумин Жумажан Габдушакирович – Туризм ғылыми-зерттеу институтының бас ғылыми қызметкері, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Байжумин Жумажан Габдушакирович – главный научный сотрудник Научно-исследовательского института туризма, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

Baizhumin Zhumazhan Gabdushakirovich – chief researcher at the Research Institute of Tourism, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: baizhumazhan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2816-3645>

Date of submission of the article: 03.06.2026

Date accepted for publication: 24.09.2026

ӘЛЕМДЕГІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ
ЭКСКУРСИЯЛЫҚ ЖӘНЕ
ӘЛКЕТАНУ ҚЫЗМЕТІ

ЭКСКУРСИОННАЯ И
КРАЕВЕДЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
В МИРЕ И КАЗАХСТАНЕ

EXCURSION AND LOCAL HISTORY
ACTIVITIES IN THE WORLD AND
KAZAKHSTAN

Лютерович О.Г.^a, Агелеуова А.Т., Утегалиева А.Д.,
Жаксыбекова Д.К., Байжумин Ж.Г.

Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

КРАЕВЕДЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ ГОРОДА УРАЛЬСКА И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ЭКСКУРСИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Лютерович Олег Григорьевич, Агелеуова Айгуль Токтархановна, Утегалиева Алмажан Джусуповна, Жаксыбекова Динара Кабировна, Байжумин Жумажан Габдушакирович

Краеведческие ресурсы города Уральска и их использование в экскурсионной деятельности

Аннотация. Актуальность исследования обусловлена необходимостью более полного использования историко-культурного наследия города Уральска при формировании современных экскурсионных продуктов. Цель исследования – выявить и систематизировать краеведческие ресурсы города Уральска и определить возможности их использования в экскурсионной деятельности. Материалами исследования послужили исторические источники и научно-краеведческая литература, содержащие сведения об истории города, его архитектурном наследии, культурных традициях, исторических событиях и персоналиях. В исследовании применялись методы анализа и обобщения источников, систематизации и классификации краеведческого материала. В результате выделены пять основных групп краеведческих ресурсов: архитектурно-градостроительные, историко-событийные, персонально-биографические, литературно-культурные и торгово-купеческие. Показано, что сочетание материальных объектов наследия с историко-событийными, персонально-биографическими и социально-экономическими сюжетами позволяет формировать тематически структурированные экскурсионные продукты. На основе выявленных ресурсов предложены методические рекомендации по формированию тематических экскурсионных продуктов. Практическая реализация представленного подхода показана на примере разработки тематической экскурсии «Уральск купеческий». Результаты исследования могут быть использованы туроператорами и экскурсоводами при разработке новых экскурсионных маршрутов и программ по городу Уральску.

Ключевые слова: Уральск, краеведческие ресурсы, историко-культурное наследие, экскурсионная деятельность, экскурсионный маршрут, тематическая экскурсия, купеческое наследие.

Лютерович Олег Григорьевич, Агелеуова Айгуль Токтархановна, Утегалиева Алмажан Джусуповна, Жаксыбекова Динара Кабировна, Байжумин Жумажан Габдушакирович

Орал қаласының өлкетану ресурстары және оларды экскурсиялық қызметте пайдалану

Аңдатпа. Зерттеудің өзектілігі Орал қаласының тарихи-мәдени мұрасын заманауи экскурсиялық өнімдерді қалыптастыруда неғұрлым толық пайдалану қажеттілігімен айқындалады. Зерттеудің мақсаты – Орал қаласының өлкетану ресурстарын анықтау және жүйелеу, сондай-ақ оларды экскурсиялық қызметте пайдалану мүмкіндіктерін айқындау. Зерттеу материалдары ретінде қаланың тарихы, сәулет мұрасы, мәдени дәстүрлері, тарихи оқиғалары мен тұлғалары туралы мәліметтер қамтылған тарихи дереккөздер мен ғылыми-өлкетану әдебиеттері пайдаланылды. Зерттеуде дереккөздерді талдау және жинақтау, өлкетану материалдарын жүйелеу және жіктеу әдістері қолданылды. Зерттеу нәтижесінде өлкетану ресурстарының бес негізгі тобы айқындалды: сәулет-қала құрылысы, тарихи-оқиғалық, тұлғалық, өмірбаяндық, әдеби-мәдени және сауда-кәсіптік ресурстар. Материалдық мұра нысандарын тарихи-оқиғалық, тұлғалық-өмірбаяндық және өлеуметтік-экономикалық сюжеттермен ұштастыру тақырыптық тұрғыдан құрылымдалған экскурсиялық өнімдерді қалыптастыруға мүмкіндік беретіні көрсетілді. Анықталған ресурстар негізінде тақырыптық экскурсиялық өнімдерді қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар ұсынылды. Ұсынылған тәсілдің практикалық іске асырылуы «Көпестер Оралы» тақырыптық экскурсиясын өзірлеу мысалында көрсетілді. Зерттеу нәтижелерін туроператорлар мен экскурсоводтар Орал қаласы бойынша жаңа экскурсиялық маршруттар мен бағдарламаларды өзірлеу кезінде пайдалана алады.

Түйін сөздер: Орал, өлкетану ресурстары, тарихи-мәдени мұра, экскурсиялық қызмет, экскурсиялық маршрут, тақырыптық экскурсия, көпестер мұрасы.

Lutervich Oleg Grigorievich, Ageleuova Aigul Toktarkhanovna, Utgalieva Almazhan Dzhusupovna, Zhaksybekova Dinara Kabirovna, Baizhumin Zhumazhan Gabdushakirovich

Local history resources of Uralsk and their use in guided tours

Abstract. The relevance of the study is determined by the need to make fuller use of the historical and cultural heritage of Uralsk in the development of contemporary guided tour products. The aim of the study is to identify and systematize the local history resources of Uralsk and determine their potential for use in guided tour activities. The research materials included historical sources and scholarly local history literature containing information on the city's history, architectural heritage, cultural traditions, historical events, and notable figures. The study employed methods of source analysis and synthesis, as well as the systematization and classification of local history materials. As a result, five main groups of local history resources were identified: architectural and urban-planning, historical-event, personal-biographical, literary-cultural, and trade-and-merchant resources. The findings demonstrate that combining tangible heritage sites with historical-

event, personal-biographical, and socio-economic narratives makes it possible to develop thematically structured guided tour products. Based on the identified resources, methodological recommendations for the development of thematic guided tour products were proposed. The practical application of the proposed approach is demonstrated through the development of the thematic guided tour "Merchant Uralsk." The findings can be used by tour operators and tour guides in developing new guided tour routes and programs in Uralsk.

Key words: Uralsk, local history resources, historical and cultural heritage, guided tour activities, tour route, thematic guided tour, merchant heritage.

Введение. Историко-культурное наследие городов является значимым ресурсом развития культурно-познавательного туризма и экскурсионной деятельности. Особое значение в формировании экскурсионных продуктов приобретают краеведческие ресурсы, включающие объекты историко-культурного и архитектурного наследия, сведения о значимых исторических событиях и персоналиях, культурных традициях и особенностях развития территории. Их выявление, систематизация и содержательная интерпретация позволяют формировать тематические экскурсионные маршруты, отражающие историческую и культурную специфику города.

Уральск относится к числу исторических городов Казахстана, располагающих значительным комплексом таких ресурсов. История города связана с развитием Яицкого городка, событиями XVIII–XIX вв., становлением торговых связей, развитием купечества и городской культуры. Существенную часть историко-культурного наследия Уральска составляет сохранившаяся застройка XIX – начала XX в., представленная купеческими особняками, административными, общественными и культовыми сооружениями. С городом связаны имена государственных и общественных деятелей, писателей, исследователей и представителей культуры, что создает содержательную основу для разработки историко-краеведческих, архитектурных и литературно-биографических экскурсий [1].

Сведения об Уральске в письменных источниках Российской империи относятся к XVI столетию, когда город был известен под названием «Яицкий городок». В этот период от берегов одноименной реки за «Каменный пояс», на покорение Сибири, отправился с казачьим отрядом атаман Ермак. В следующем столетии по Яику проходили струи Степана Разина. Спустя сто лет в окрестностях Яицкого городка местные казаки, недовольные ограничением своих вольностей, поддержали самозванца, выдававшего себя за императора Петра III. Эти события стали частью Крестьянской войны под предводительством Е.И. Пугачева, охватившей значительные территории Российской империи.

После поражения восстания в 1775 г. Екатерина II, стремясь искоренить «дух пугачевщины», издала указ о переименовании реки Яик в Урал, а Яицкого городка – в Уральск [1, с. 6]. В последующие годы назначение наказных атаманов осуществлялось через систему имперской администрации. Деятельность городского управления способствовала дальнейшему развитию Уральска, который в 1846 г. был причислен к разряду «больших городов».

Значительную роль в экономическом и градостроительном развитии Уральска сыграло купечество. Его становлению способствовало выгодное положение города на торговых путях, связывавших территории современного Казахстана и России.

Развитие торговли и предпринимательства сопровождалось активным городским строительством и производством строительных материалов. В городе действовали кирпичные заводы, а архитекторы В. Кондрахин, М. Дельмедино, И. Тец и другие участвовали в формировании архитектурного облика Уральска. Возводились доходные дома и купеческие особняки, а также общественно значимые здания – драматический театр, публичная библиотека, музыкальная школа, гимназии и православные храмы. В архитектуре городской застройки получили отражение различные стилевые направления, в том числе классицизм и модерн [2].

К числу примечательных сооружений относилась также Триумфальная арка (Царские ворота), связанная с посещением Уральска будущим императором Николаем II. Город принимал представителей императорской семьи и ранее: в 1837 г. Уральск посетил цесаревич Александр Николаевич, будущий император Александр II [3].

Вместе с тем наличие значительного историко-культурного наследия само по себе не обеспечивает его эффективного использования в экскурсионной деятельности. Разработка содержательных туристско-экскурсионных продуктов требует выявления и систематизации краеведческих ресурсов, определения их тематической направленности и возможностей включения в экскурсионные маршруты. В этой связи актуальным представляется рассмотрение историко-культур-

ного наследия Уральска не только как объекта краеведческого изучения, но и как ресурсной основы для разработки современных экскурсионных продуктов.

В научной литературе вопросы использования культурного наследия в туризме рассматриваются в контексте интерпретации объектов наследия, формирования туристского опыта и разработки тематических экскурсионных продуктов. Современные исследования подчеркивают значение содержательной интерпретации, исторического повествования и взаимодействия экскурсовода с аудиторией для восприятия культурного наследия [4-9]. Вместе с тем применительно к Уральску актуальной остается задача систематизации разнородных краеведческих ресурсов с позиции их практического использования при проектировании тематических экскурсий.

Цель исследования – выявить и систематизировать краеведческие ресурсы города Уральска и определить возможности их использования в экскурсионной деятельности.

Для достижения поставленной цели определены следующие **задачи исследования**:

- 1) выявить и систематизировать основные группы краеведческих ресурсов города Уральска, представляющих интерес для экскурсионной деятельности;
- 2) определить направления использования выявленных ресурсов при разработке тематических экскурсий;
- 3) разработать методические рекомендации по формированию экскурсионных продуктов на основе краеведческих ресурсов Уральска и показать их практическое применение на примере тематической экскурсии «Уральск купеческий».

Материалы и методы. Материалами исследования послужили исторические источники, научная и краеведческая литература, содержащие сведения об истории развития города Уральска, его историко-культурном и архитектурном наследии, культурных традициях, значимых исторических событиях и персоналиях, связанных с городом. Источниковую базу составили историко-краеведческие издания, исторические и биографические материалы, публикации об объектах архитектурного наследия и персоналиях, связанных с Уральском. Для определения возможностей использования выявленных ресурсов в экскурсионной деятельности также изучались научные и научно-методические работы по организации экскурсий и интерпретации культурного наследия.

Исследование проводилось в несколько этапов. На первом этапе осуществлялись поиск, отбор и анализ источников, содержащих сведения об историко-культурных и краеведческих ресурсах города Уральска. На втором этапе выявленные материалы систематизировались по их содержательной и экскурсионной направленности. Были выделены основные группы ресурсов: архитектурно-градостроительные, историко-событийные, персонально-биографические, литературно-культурные и торгово-купеческие. На третьем этапе определялись возможности использования выделенных групп ресурсов при формировании тематических экскурсионных продуктов. На заключительном этапе результаты исследования были применены при разработке методических рекомендаций и содержания тематической экскурсии «Уральск купеческий».

В исследовании использовались методы анализа и обобщения исторических и краеведческих источников, систематизации и классификации краеведческого материала. Систематизация осуществлялась с учетом тематической принадлежности ресурсов, характера содержащейся в источниках историко-культурной информации и возможностей ее использования в экскурсионном показе и рассказе.

Результаты. Анализ исторических источников и краеведческой литературы позволил выявить широкий комплекс ресурсов города Уральска, которые могут быть использованы при разработке тематических экскурсий. Систематизация выявленных материалов с учетом их содержания, историко-культурной значимости и возможностей экскурсионного использования позволила выделить пять основных групп краеведческих ресурсов: архитектурно-градостроительные, историко-событийные, персонально-биографические, литературно-культурные и торгово-купеческие.

Результаты систематизации краеведческих ресурсов и основные направления их возможного экскурсионного использования представлены в таблице 1.

Выделенные группы взаимосвязаны и в ряде случаев пересекаются, поскольку один и тот же объект или историческая персоналия могут одновременно выступать элементом нескольких тематических направлений. Предлагаемая систематизация основана на преобладающем содержании ресурса и возможностях его интерпретации в рамках конкретной экскурсионной темы.

Таблица 1 – Краеведческие ресурсы города Уральска и направления их экскурсионного использования

Группа ресурсов	Основное содержание	Примеры ресурсов Уральска	Возможное экскурсионное использование
Архитектурно-градостроительные	Историческая застройка, культовые, административные и общественные сооружения, купеческие особняки	Михайло-Архангельский собор, храм Христа Спасителя, Атаманский дом, дом Карева, дом Ванюшиных, здание войсковой канцелярии	архитектурные, обзорные, историко-градостроительные экскурсии
Историко-событийные	Исторические события и процессы, связанные с развитием города и региона	Пугачевское восстание, развитие торговли и ярмарок, становление города как административного и торгового центра	историко-краеведческие и тематические экскурсии
Персонально-биографические	Государственные деятели, путешественники, исследователи и другие исторические личности, связанные с городом	Александр II, Николай II, А.В. Суворов, А. Гумбольдт, П.С. Паллас и др.	Историко-биографические и тематические экскурсии
Литературно-культурные	Писатели, поэты, музыканты, произведения и культурные события, связанные с Уральском	А.С. Пушкин, В.И. Даль, Л.Н. Толстой, Т.Г. Шевченко, Курмангазы, Г. Тукай, Ф.И. Шаляпин и др.	литературно-биографические и культурно-познавательные экскурсии
Торгово-купеческие	История купечества, торговли, ярмарок, предпринимательства и купеческой городской культуры	Купеческие династии, дома Карева и Ванюшиных, торговая и ярмарочная деятельность	тематические экскурсии, в том числе «Уральск купеческий»
Примечание: составлено авторами на основе результатов исследования			

Ввиду содержательной взаимосвязи персонально-биографических и литературно-культурных ресурсов данные группы целесообразно рассмотреть совместно. Значительную часть этих ресурсов составляют материалы, связанные с известными государственными и военными деятелями, писателями, поэтами, музыкантами, путешественниками и исследователями, посещавшими город или связанными с ним определенными периодами своей жизни и деятельности.

Важный пласт таких материалов относится к событиям XVIII–XIX вв. С Уральском связаны имена А.В. Суворова, участвовавшего в конвоировании Е.И. Пугачева после подавления восстания, и И.А. Крылова, детские годы которого пришлись на период пугачевских событий. В 1837 г. город посетил будущий император Александр II, путешествовавший по России в сопровождении своего наставника – поэта В.А. Жуковского. С пребыванием наследника престола связывается закладка Александро-Невского собора [3].

Особое место в литературной истории города занимает А.С. Пушкин, посетивший Уральск осенью 1833 г. во время поездки по местам Пугачевского восстания и собиравший здесь материалы для работы над «Историей Пугачёва» и «Капитанской дочкой». С пугачевской тематикой связаны также пребывание в крае Г.Р. Державина, привлеченного к работе секретной следственной комиссии в период восстания, и позднейшие исследовательские интересы В.Г. Короленко [2]. Эти материалы создают основу для формирования самостоятельной историко-литературной тематической линии экскурсионного показа.

С Уральском связана и деятельность В.И. Даля, неоднократно посещавшего город в период службы чиновником особых поручений при оренбургском военном губернаторе и собиравшего этнографический и фольклорный материал. Л.Н. Толстой приезжал в Уральск к наказному атаману А.Д. Столыпину; впечатления от края нашли отражение в его творчестве [10].

В 1850 г. через Уральск по пути к месту службы на Мангышлаке следовал Т.Г. Шевченко, художественное наследие которого включает значительный комплекс работ, посвященных природе, жизни и быту казахского народа [11].

Уральск входил также в маршруты научных экспедиций и путешествий известных исследователей. В разные периоды город и прилегающие территории посещали немецкий ученый Александр фон Гумбольдт и естествоиспытатель и путешественник П.С. Паллас [12]. Материалы об их путешествиях могут быть использованы при разработке историко-краеведческих и научно-познавательных экскурсий.

Значительный потенциал имеют материалы, связанные с музыкальной и культурной историей города. Уральск занимает особое место в биографии Курмангазы: с городом связаны как сложные периоды его жизни, включая заключение в местной тюрьме, так и контакты с представителями культурной среды. Композитор А.А. Алябьев во время пребывания в Уральске в 1830-е гг. участвовал в музыкальной жизни города, а в конце XIX в. на городской сцене выступал молодой Ф.И. Шаляпин [13].

Отдельное место в культурном наследии Уральска занимает Габдулла Тукай, значительная часть юношеских лет которого прошла в городе. Уральский период сыграл важную роль в его образовании и творческом становлении, а связанные с поэтом объекты и биографические материалы представляют интерес для литературно-биографических экскурсий. Уроженцы Уральска писатели и краеведы И.И. Железнов и Н.Ф. Савичев оставили произведения и историко-этнографические материалы, содержащие сведения о повседневной жизни, традициях и истории уральского казачества XIX в. [13].

Таким образом, персонально-биографические и литературно-культурные ресурсы Уральска отличаются значительным тематическим разнообразием. Их систематизация позволяет выделить несколько самостоятельных направлений экскурсионной деятельности: историко-биографическое, литературное, музыкально-культурное, военно-историческое и научно-познавательное. При этом особую экскурсионную ценность представляют те биографические сюжеты, которые могут быть соотнесены с сохранившимися объектами городской среды, музейными коллекциями, документальными и визуальными материалами. Это позволяет перейти от простого перечисления известных имен к формированию

тематически целостного экскурсионного повествования.

Самостоятельную группу составляют историко-событийные ресурсы, отражающие ключевые этапы развития Уральска и события, оказавшие влияние на историю города и региона. Содержательно они могут быть представлены несколькими тематическими линиями: событиями Крестьянской войны 1773–1775 гг. под предводительством Е.И. Пугачева и последующим переименованием Яицкого городка в Уральск; становлением города как административного и торгового центра; развитием торговли, ярмарочной деятельности и транспортной инфраструктуры; событиями Гражданской войны [2].

Особое место среди историко-событийных ресурсов занимают материалы, связанные с Крестьянской войной 1773–1775 гг. под предводительством Е.И. Пугачева. Яицкий городок и Яицкое казачество были непосредственно связаны с событиями восстания. После его подавления Яицкий городок был переименован в Уральск, что стало одним из значимых событий в истории города [2]. Данный исторический сюжет представлен не только письменными источниками, но и сохранившимися объектами городской среды, что расширяет возможности его использования в историко-краеведческих экскурсиях.

Каждая из этих тематических линий может выступать самостоятельной содержательной основой историко-краеведческих экскурсий и одновременно выполнять контекстуальную функцию при интерпретации конкретных объектов городской среды, музейных материалов и персонально-биографических сюжетов.

Отдельную группу составляют архитектурно-градостроительные ресурсы. Исторический центр Уральска сохранил ряд объектов XVIII – начала XX в., отражающих различные этапы формирования городской среды и представляющих интерес для экскурсионного показа. Получение Уральском статуса административного центра и развитие транспортной, торговой и общественной инфраструктуры во второй половине XIX в. способствовали активному формированию городской среды и появлению административных, культовых, образовательных, торговых и общественных зданий [1, с. 69–75]. К их числу относятся: Михайло-Архангельский собор, храм Христа Спасителя, Атаманский дом, здание Уральской войсковой канцелярии, здание Русского торгово-промышленного коммерческого банка (рисунок 1), дом купца А.Т. Карева, дом купцов Ванюшиных и другие объекты.

Рисунок 1 – Дом Русского торгово-промышленного коммерческого банка, г. Уральск, 1905 г., архитектор А. Бунькин [1, с. 69]

Одним из наиболее ранних сохранившихся архитектурных памятников города является Михайло-Архангельский собор, построенный в XVIII в. Рядом с ним находится историческое здание, в котором в настоящее время располагается дом-музей Е.И. Пугачева (рисунок 2). К числу значимых культовых сооружений

относится также храм Христа Спасителя, возведенный в конце XIX в. в связи с празднованием 300-летия служения Уральского казачьего войска российскому государству; в закладке храма принимал участие цесаревич Николай Александрович, будущий император Николай II [3].

Рисунок 2 – Дом-музей Е.И. Пугачева (фото авторов)

Значительный экскурсионный потенциал имеет Атаманский дом, построенный в 1825 г. по проекту войскового архитектора М. Дельмедино как резиденция наказного атамана (рисунок 3). История здания связана с пребыванием в Уральске известных государственных и культурных

деятелей; мемориальные материалы связывают его с именами А.С. Пушкина, В.А. Жуковского, В.И. Даля, Л.Н. Толстого [1, с. 37]. Таким образом, данный объект представляет интерес одновременно как архитектурно-градостроительный и персонально-биографический ресурс.

Рисунок 3 – Атаманский дом, г. Уральск, архитектор М. Дельмедино [1, с. 37]

Историю административного и общественного развития города отражает здание Уральской войсковой канцелярии, построенное в 1830-е гг. по проекту войскового архитектора А.А. Гопиуса. В разные периоды в здании размещались органы войскового управления, публичная библиотека и войсковой архив; с последним связана исследовательская работа В.Г. Короленко над материалами по истории Пугачевского восстания [2].

Таким образом, архитектурно-градостроительные ресурсы Уральска обладают многослойным экскурсионным содержанием: архитектурная характеристика объектов может сочетаться с историко-событийными, персонально-биографическими, литературно-культурными и социально-экономическими сюжетами. Концентрация значительной части объектов в историческом центре города, в частности, на бывшей Большой Михайловской улице, создает благоприятные пространственные условия для их объединения в пешеходные и комбинированные тематические маршруты.

Особое место в структуре выявленных ресурсов занимает торгово-купеческое наследие. Исторические и краеведческие материалы отражают развитие торговли и ярмарочной деятельности, формирование купеческого сословия, деятельность купеческих семей и их участие в экономической и общественной жизни города. Выгодное положение Уральска на торговых путях способствовало развитию предпринимательства и формированию купеческого сословия. Важную роль в формировании торговых связей региона играли крупные ярмарки, в том числе Ханская (Букеевская), Уильская (Кокжарская) и Темирская. При этом ярмарки представляли интерес не только как центры товарно-денежных отношений, но и как пространства социальных контактов и культурного взаимодействия различных групп населения региона. С точки зрения экскурсионной интерпретации связанные с ними материалы позволяют раскрывать как экономические процессы, так и социально-культурные особенности развития региона. Значитель-

ный интерес для экскурсионной интерпретации представляют материалы о купеческих династиях Уральска – Ванюшиных, Овчинниковых, Каревых, Стуловых и Губайдуллиных. Сведения об их предпринимательской, общественной и благотворительной деятельности позволяют раскрывать историю купечества через конкретные персоналии и связывать ее с сохранившимися объектами городской среды [1].

Материальную основу торгово-купеческого наследия составляет сохранившаяся историческая застройка центральной части города – купеческие особняки, торговые, банковские и общественные здания, в том числе дом купца

А.Т. Карева, дом купцов Ванюшиных (рисунок 4) и здание Русского торгово-промышленного коммерческого банка. Вместе с тем содержание данной группы не ограничивается архитектурными объектами. Оно включает нематериальные компоненты, связанные с историей предпринимательства и ярмарочной торговли, деятельностью купеческих династий, благотворительностью и повседневной городской культурой. Сочетание материальных и нематериальных компонентов позволяет рассматривать торгово-купеческое наследие как самостоятельную содержательную основу тематических экскурсионных продуктов.

Рисунок 4 – Дом купцов Ванюшкиных, 70-е гг. XIX в [1, с. 25]

Выявленные краеведческие ресурсы частично уже используются в существующей музейно-экскурсионной практике города. Экскурсионные программы представлены в «Доме Пугачева», музее А.С. Пушкина и народном музее «Старый Уральск». Особого внимания заслуживает деятельность краеведа Геннадия Мухина, представляющего в музее «Старый Уральск» краеведческие материалы по истории города и края. Деятельность музея и его краеведческие коллекции имеют значение не только для сохранения локального историко-культурного наследия, но и для его использования в экскурсионной деятель-

ности. При этом отмечается заинтересованность представителей местной туристской сферы в развитии экскурсионной деятельности и бережном отношении к историко-архитектурному наследию города [14].

Таким образом, систематизация выявленных краеведческих ресурсов позволяет перейти от использования отдельных объектов и исторических сведений к формированию тематически структурированных экскурсионных продуктов. Практическая реализация предложенного подхода представлена на примере разработанной авторами тематической экскурсии «Уральск купеческий».

Практическое применение результатов исследования: тематическая экскурсия «Уральск купеческий»

1. Содержание экскурсии

Цель экскурсии – познакомить экскурсантов с историей, традициями и бытом купечества Уральска и показать его роль в социально-экономическом и культурном развитии города.

Для достижения цели определены следующие задачи экскурсии: опираясь на объекты историко-культурного центра города Уральска, раскрыть деятельность купцов и купеческих династий, внесших вклад в развитие торгов-

ли, промышленности и городской среды; охарактеризовать социально-экономические процессы второй половины XIX – начала XX в.; показать роль купечества в развитии торговой, общественной и культурной инфраструктуры Уральска.

Содержание экскурсии предлагается структурировать по трем взаимосвязанным тематическим блокам (подтемам), последовательно раскрывающим социально-экономические предпосылки развития купечества, роль ярмарочной торговли и вклад купеческого сословия в развитие городской среды Уральска (таблица 2).

Таблица 2 – Тематическая структура экскурсии «Уральск купеческий»

№	Рекомендуемые подтемы	Основные вопросы, раскрывающие подтемы	Содержание экскурсионной интерпретации
1	Социально-экономические отношения в Казахстане во второй половине XIX – начале XX века.	1.1 Краткий экскурс истории развития торговли в Казахстане. 1.2 Развитие капиталистических отношений в экономике Казахстана во второй половине XIX – начале XX века. 1.3 Развитие товарно-денежных отношений в регионе, рост торговли, появление купеческого сословия. 1.4 Река Урал как главная транспортная артерия торговых путей.	Раскрытие социально-экономических предпосылок формирования купечества и становления Уральска как торгового центра через характеристику развития торговли и товарно-денежных отношений, формирования предпринимательской среды и роли реки Урал в системе региональных торговых связей.
2	Ярмарки как центры торгово-экономического и социокультурного взаимодействия.	2.1 Характеристика крупных ярмарок региона: Ханская (Букеевская) ярмарка; Уильская (Кокжарская) ярмарка; Темирская ярмарка. 2.2 Специфика торговли на ярмарках; характеристика местных и завозимых товаров.	Раскрытие роли ярмарок как центров торгово-экономической, социальной и культурной жизни региона. Характеристика крупнейших ярмарок, особенностей торговли, местных и привозных товаров; представление ярмарки как пространства экономического обмена, социальных контактов и культурного взаимодействия.
3	Купечество в экономической, общественной и культурной жизни Уральска.	3.1 Общественная и благотворительная деятельность купечества. 3.2 Социальная мобильность представителей купеческого сословия. 3.3 Купеческие династии Уральска и их вклад в развитие города.	Раскрытие роли купечества в экономической, общественной и культурной жизни Уральска; персонализация темы на примере семей Ванюшиных, Овчинниковых, Каревых, Стуловых и Губайдуллиных; рассмотрение вклада купечества в развитие городской инфраструктуры и распространение технических новшеств
Примечание: составлено авторами по результатам исследования			

2. Методические подходы к реализации тематической экскурсии

Представленные в таблице 2 тематические блоки (подтемы) определяют содержание экскурсионного рассказа и выбор объектов показа. Их раскрытие предполагает

сочетание историко-экономического, персонально-биографического и архитектурно-градостроительного материала, позволяющего представить развитие купечества в контексте социально-экономической и культурной истории Уральска.

Социально-экономические процессы второй половины XIX – начала XX в. способствовали развитию торговли, предпринимательства и формированию купеческого сословия. Существенную роль в экономической жизни региона играла ярмарочная торговля, обеспечивавшая взаимодействие кочевого хозяйства с рынками Российской империи и Средней Азии и способствовавшая развитию товарно-денежных отношений. На ярмарках реализовывались скот, кожи, шерсть, меха и другие продукты местного хозяйства, в то время как из внутренних губерний Российской империи поступали ткани, чай, сахар, мука, изделия из дерева и металла. В 1832 г. ярмарка начала действовать в Букеевской Орде, а с 1836 г. – Новоузенская и Семипалатинская ярмарки. В 1830–1840-е гг. на торгах Оренбургской и Уральской линий казахи Младшего жуза ежегодно реализовывали значительное количество скота. Исторические материалы свидетельствуют также о значительной роли татарского купечества в торговой и культурной жизни Уралья, что позволяет включить данный сюжет в характеристику этнокультурной структуры предпринимательской среды города. В этот период увеличилось число купцов первой и второй гильдий; в Уральской области их насчитывалось более 50 человек [2].

Дополнительным средством исторической интерпретации могут служить сведения о применявшихся мерах длины, веса и объема. Наряду с российскими мерами – пудом, фунтом, золотником, аршином – в традиционной казахской культуре использовалась система антропометрических мер, основанная на соотношении с частями человеческого тела: *елі, бармақ, буын, сүйем, қарыс, құлаш* и др. [15]. Включение отдельных примеров таких мер в экскурсионный рассказ позволяет конкретизировать представления о повседневной торговой практике и одновременно раскрыть особенности традиционной материальной культуры. При этом для экскурсионного рассказа целесообразно использовать лишь несколько наиболее наглядных примеров, не перегружая его подробными метрологическими характеристиками.

При раскрытии подтемы благотворительности и общественной деятельности купечества целесообразно рассмотреть социальную мобильность купцов и на конкретных примерах показать их участие в благоустройстве города и развитии городской инфраструктуры. Отдельное внимание может быть уделено роли купечества в распространении технических новшеств, вклю-

чая использование паровых мельниц, электрического освещения и развитие кинематографа [1]. Характеристика быта купечества может быть дополнена сведениями об особенностях оформления жилых интерьеров и предметах городской бытовой культуры соответствующего периода.

При прохождении маршрута по бывшей Большой Михайловской улице экскурсионный рассказ целесообразно строить по двум взаимосвязанным направлениям: персонально-биографическому и архитектурному. При раскрытии темы купеческих династий важным методическим приемом является персонификация исторического материала. История купечества раскрывается через деятельность конкретных предпринимателей и семей – Ванюшиных, Овчинниковых, Каревых, Стуловых и Губайдуллиных [1-2, 13]. Биографический материал необходимо связывать с конкретными объектами показа, раскрывая профессиональную и общественную деятельность купцов, особенности их быта, участие в благотворительности, благоустройстве города и развитии городской инфраструктуры. При этом следует сочетать методические приемы показа и рассказа [16].

Второе направление связано с интерпретацией архитектурного наследия. Поскольку значительная часть маршрута проходит по историческому центру Уралья, архитектурные объекты выступают не только визуальным фоном, но и источником информации об экономическом, социальном и культурном развитии города. При их показе могут использоваться такие методические приемы, как предварительный осмотр, зрительное сравнение, характеристика и описание объекта, а также архитектурный анализ [16-17].

Архитектурная интерпретация предусматривает рассмотрение истории сооружения и его первоначального назначения, связанных с ним исторических событий и персоналий, особенностей окружающей городской среды, конструктивных и декоративных элементов, стиливой принадлежности и последующих изменений объекта. Особое значение данный подход приобретает при характеристике купеческих особняков и общественных зданий второй половины XIX – начала XX в., в архитектуре которых представлены различные стиливые направления.

3. Информационное обеспечение экскурсии

Подготовка тематической экскурсии предполагает формирование соответствующей информационной базы. Информационную основу экскурсии «Уральск купеческий» составляют научные и краеведческие публикации, архивные, музейные

и изобразительные источники, содержащие сведения о купеческих династиях, объектах показа, торгово-предпринимательской деятельности и социально-культурной жизни Уральска.

При раскрытии социально-бытовых и культурных особенностей купечества наряду с научными и историческими источниками могут использоваться произведения художественной литературы, в частности, произведения М. Горького и А.Н. Островского. При этом художественные произведения целесообразно рассматривать прежде всего как средство создания историко-культурного контекста, а фактические сведения о купечестве Уральска должны основываться на документальных и научных источниках.

Дополнительным средством экскурсионной интерпретации является «портфель экскурсовода», при формировании которого могут использоваться исторические планы города, материалы периодической печати, акварели, рисунки, гравюры, исторические фотографии, изображения утраченных или перестроенных сооружений, а также портретные материалы, связанные с персоналиями экскурсии [16-17]. Использование визуальных источников позволяет сопоставлять современное состояние объектов с их историческим обликом и наглядно демонстрировать изменения городской среды.

Таким образом, методическое построение экскурсии «Уральск купеческий» основано на сочетании предметного показа архитектурных объектов с историко-экономическим и персонально-биографическим рассказом. Такая организация экскурсионного материала обеспечивает взаимосвязь выделенных ранее групп краеведческих ресурсов и позволяет раскрывать историю купечества через конкретные объекты городской среды, исторические события и деятельность отдельных представителей купеческого сословия.

Обсуждение. Полученные результаты показывают, что экскурсионная ценность краеведческих ресурсов Уральска определяется не только количеством сохранившихся историко-культурных объектов, но и возможностью их содержательного объединения в тематические экскурсионные продукты. Выделение архитектурно-градостроительных, историко-событийных, персонально-биографических, литературно-культурных и торгово-купеческих ресурсов позволило систематизировать разнородный краеведческий материал и определить основные направления его использования в экскурсионной деятельности.

Предложенная систематизация имеет преимущественно прикладной характер и ориентирована на задачи экскурсионного проектирования. В отличие от классификации объектов исключительно по историческому периоду, архитектурному стилю или виду культурного наследия, в настоящем исследовании ресурсы группируются с учетом возможностей их тематической интерпретации и включения в содержание экскурсий. Такой подход позволяет рассматривать историко-культурное наследие не как совокупность отдельных достопримечательностей, а как взаимосвязанную ресурсную основу для формирования экскурсионного продукта.

Полученные результаты согласуются с современными исследованиями в области культурно-познавательного туризма, в которых подчеркивается, что туристская ценность объектов наследия определяется не только их исторической и материальной значимостью, но и характером их интерпретации. L. Weng, Z. Liang и J. Вао установили, что экскурсионная интерпретация способствует более полному восприятию туристами ценностей наследия, причем существенное значение имеет содержание предоставляемой информации [4]. В исследованиях А.М.В. Leong и соавторов и Y. Feng и соавторов показано, что историческое повествование и взаимодействие с гидом способны усиливать восприятие аутентичности места, образовательную и эмоциональную ценность туристского опыта [5-6].

В этом контексте результаты настоящего исследования показывают, что экскурсионная интерпретация объектов наследия Уральска может включать историко-событийный, персонально-биографический, литературно-культурный и социально-экономический контекст. Такое сочетание позволяет формировать тематическое экскурсионное повествование, раскрывающее более широкое историко-культурное содержание материальных объектов.

Особое значение такой подход приобретает при разработке тематических экскурсий. Исследования в области интерпретации культурного наследия показывают, что эффективность экскурсионного содержания зависит не только от объема передаваемых знаний, но и от способности интерпретации формировать эмоциональную и культурную связь посетителя с наследием [6-9]. Поэтому объединение в экскурсии «Уральск купеческий» архитектурных объектов, истории предпринимательства, биографий купеческих семей, сюжетов городской повседневности

сти и социально-экономической истории может рассматриваться как способ комплексной интерпретации краеведческих ресурсов города.

Полученные результаты также указывают на возможность расширения тематики городских экскурсий. Помимо купеческой темы, выявленный материал может быть использован при разработке литературно-биографических, архитектурно-градостроительных, историко-событийных и культурно-познавательных маршрутов. В частности, значительный объем сведений о писателях, исследователях, государственных деятелях и представителях культуры, связанных с Уральском, создает основу для самостоятельных тематических экскурсионных программ.

Вместе с тем профессиональные наблюдения авторов позволяют обозначить отдельные проблемные аспекты использования краеведческих ресурсов в экскурсионной деятельности. К ним относятся ограниченность комплексных городских экскурсионных программ, необходимость дальнейшего совершенствования профессиональной подготовки экскурсоводов и более активного включения историко-архитектурных объектов в тематические маршруты. Однако данные положения следует рассматривать как экспертные наблюдения авторов, а не как количественно подтвержденную оценку состояния экскурсионного рынка, поскольку в рамках настоящего исследования не проводился репрезентативный анализ туристских предприятий, экскурсионных продуктов и кадрового состава региона.

Исследование имеет ряд ограничений. Оно основано преимущественно на анализе исторических источников и краеведческой литературы и не предусматривает количественной оценки привлекательности отдельных ресурсов для различных категорий туристов. Не проводилась также сравнительная оценка разработанных и действующих экскурсионных продуктов Уральского, а предложенная систематизация ресурсов не апробировалась посредством экспертного оценивания или опроса потребителей. В связи с этим перспективными направлениями дальнейших исследований являются изучение туристского спроса на тематические городские экскурсии, экспертная оценка предложенной классификации, анализ действующего экскурсионного предложения, разработка технологических карт новых маршрутов и апробация экскурсионных программ с последующей оценкой удовлетворенности участников.

Таким образом, проведенное исследование позволяет рассматривать систематизацию краеведческих ресурсов как один из инструментов перехода от накопления историко-краеведческой информации к ее целенаправленному использованию при проектировании экскурсионных продуктов. Для Уральского такой подход создает возможности более комплексного представления историко-культурного наследия города и расширения тематического разнообразия экскурсионных программ.

Заключение. Проведенное исследование позволило выявить и систематизировать краеведческие ресурсы города Уральского с позиции возможностей их использования в экскурсионной деятельности. В результате анализа исторических источников и краеведческой литературы выделены пять основных групп ресурсов: архитектурно-градостроительные, историко-событийные, персонально-биографические, литературно-культурные и торгово-купеческие. Установлено, что их экскурсионный потенциал определяется не только историко-культурной ценностью отдельных объектов, но и возможностью объединения материального наследия, исторических событий, биографий, культурных традиций и социально-экономических сюжетов в рамках тематически структурированных экскурсионных продуктов.

Выявленные ресурсы создают основу для разработки историко-краеведческих, архитектурно-градостроительных, литературно-биографических и других тематических экскурсий по Уральску. Практическое применение предложенного подхода представлено на примере экскурсии «Уральск купеческий», объединяющей архитектурное наследие города с историей торговли, предпринимательства, купеческих династий и городской культуры. Такой подход позволяет использовать исторические объекты не изолированно, а как элементы единого тематического экскурсионного повествования.

Практическая значимость результатов заключается в возможности использования предложенной систематизации туроператорами и экскурсоводами при разработке новых городских маршрутов и программ, а также при содержательном обновлении существующих экскурсий.

Вместе с тем исследование носит преимущественно качественный характер и не включает количественную оценку туристского спроса и апробацию разработанной экскурсии среди посетителей. Перспективы дальнейших исследований связаны с изучением спроса на тематические

экскурсионные продукты Уральска, анализом действующего экскурсионного предложения, разработкой и апробацией новых маршрутов, и оценкой их восприятия различными категориями экскурсантов.

Информация о финансировании. Данная работа выполнена в рамках проекта Научно-исследовательского института туризма Казах-

ской академии спорта и туризма «Разработка и внедрение экспедиционных маршрутов по культурному туризму для формирования исследовательских компетенций обучающихся образовательных программ «Туризм», «Рекреация и спортивно-оздоровительный туризм» Казахской академии спорта и туризма» (приказ №75-П от 15.04.2025 г.).

Список литературы

- 1 Мухин Г.Л. Лицо старого Уральска. – Уральск: Книжный магазин «Оптима», 2024. – 96 с.
- 2 Уральск: древний и современный: очерки истории / И.В. Ерофеева, М.Н. Сдыков, С.С. Кривобокова, В.А. Иночкин. – Уральск, 2012. – 336 с.
- 3 Антипин Н.А. Посещение цесаревичем Александром Николаевичем Южного Урала // Календарь знаменательных и памятных дат. Челябинская область, 2022. – Челябинск, 2021. – С. 192–199.
- 4 Weng L., Liang Z., Bao J. The effect of tour interpretation on perceived heritage values: A comparison of tourists with and without tour guiding interpretation at a heritage destination // Journal of Destination Marketing & Management. – 2020. – Vol. 17. – Art. 100431. DOI: 10.1016/j.jdmm.2020.100431.
- 5 Leong A.M.W., Yeh S.-S., Zhou Y., Hung C.-W., Huan T.-C. Exploring the influence of historical storytelling on cultural heritage tourists' value co-creation using tour guide interaction and authentic place as mediators // Tourism Management Perspectives. – 2024. – Vol. 50. – Art. 101198. DOI: 10.1016/j.tmp.2023.101198.
- 6 Feng Y., Qin J., Lv X., Tian Y., Meng W. Exploring the influence of historical storytelling on cultural heritage tourists' revisit intention: A case study of the Mogao Grottoes in Dunhuang // PLOS ONE. – 2024. – Vol. 19. – №9. – Art. e0307869. DOI: 10.1371/journal.pone.0307869.
- 7 Ruan W.-Q., Wang M.-Y., Zhang S.-N., Li Y.-Q., Su X. Knowledge-based or affection-based? The influence mechanism of heritage tourism interpretation content on tourists' willingness to inherit culture // Tourism Management. – 2024. – Vol. 102. – Art. 104876. DOI: 10.1016/j.tourman.2023.104876.
- 8 Abrahams E., Nji Bama H.K. Heritage interpretation as a catalyst for sustainable ecotourism in protected areas: A systematic literature review // Studia Periegetica. – 2023. – Vol. 42. – №2. – pp. 2.1–2.23. DOI: 10.58683/sp.581.
- 9 Sumanapala D., Wolf I.D. National Heritage Identity as a Driver of Heritage Tourism in Asia: A Critical Review // Heritage. – 2026. – Vol. 9. – №9. – Art. 337. DOI: 10.3390/heritage9090337.
- 10 Смирнова Н. Лев Толстой в Уральске // Информбиржа news. – 2022. – №32 (1466). – 11 августа.
- 11 Беисов Т. Т.Г. Шевченко в Казахстане. – Алма-Ата: Казахское государственное издательство художественной литературы, 1952. – 80 с.
- 12 Паллас П.С. Путешествие по разным провинциям Российской Империи (Избранные главы). – Уральск: [б. и.], 2006. – 180 с.
- 13 Герасимова Э.И. Уральск: исторический очерк. – Алма-Ата, 1969.
- 14 Народный музей «Старый Уральск» // Visit Uralsk: официальный туристский портал [Электронный ресурс]. – URL: <https://visit-uralsk.kz/ru/muzei/479-spisok-muzeev-zapadno-kazakhstanskoy-oblasti> (дата обращения: 26.08.2026).
- 15 Лютерович О.Г. Тамгалы – ландшафты памяти. – Алматы: КазАСТ, 2016. – 140 с.
- 16 Лютерович О.Г., Жаксыбекова Д.К. О применении методических приемов показа и рассказа на экскурсиях // Туризм, досуг и гостеприимство. – 2024. – №3. – С. 26–32. DOI: 10.59649/2959-5185-2024-3-26-32.
- 17 Лютерович О.Г., Ягофаров Г.Ф. Особенности проведения экскурсий на различные темы: учебное пособие. – Алматы: Тантаев, 2021. – 291 с.

References

- 1 Muhin G.L. Lico starogo Ural'ska. – Ural'sk: Knizhnyj magazin «Optima», 2024. – 96 s.
- 2 Ural'sk: drevnij i sovremennij: ocherki istorii / I.V. Erofeeva, M.N. Sdykov, S.S. Krivobokova, V.A. Inochkin. – Ural'sk, 2012. – 336 s.
- 3 Antipin N.A. Poseshhenie cesarevichem Aleksandrom Nikolaevichem Juzhnogo Urala // Kalendar' znamenatel'nyh i pamjatnyh dat. Cheljabinskaja oblast', 2022. – Cheljabinsk, 2021. – S. 192–199.
- 4 Weng L., Liang Z., Bao J. The effect of tour interpretation on perceived heritage values: A comparison of tourists with and without tour guiding interpretation at a heritage destination // Journal of Destination Marketing & Management. – 2020. – Vol. 17. – Art. 100431. DOI: 10.1016/j.jdmm.2020.100431.
- 5 Leong A.M.W., Yeh S.-S., Zhou Y., Hung C.-W., Huan T.-C. Exploring the influence of historical storytelling on cultural heritage tourists' value co-creation using tour guide interaction and authentic place as mediators // Tourism Management Perspectives. – 2024. – Vol. 50. – Art. 101198. DOI: 10.1016/j.tmp.2023.101198.
- 6 Feng Y., Qin J., Lv X., Tian Y., Meng W. Exploring the influence of historical storytelling on cultural heritage tourists' revisit intention: A case study of the Mogao Grottoes in Dunhuang // PLOS ONE. – 2024. – Vol. 19. – №9. – Art. e0307869. DOI: 10.1371/journal.pone.0307869.
- 7 Ruan W.-Q., Wang M.-Y., Zhang S.-N., Li Y.-Q., Su X. Knowledge-based or affection-based? The influence mechanism of heritage tourism interpretation content on tourists' willingness to inherit culture // Tourism Management. – 2024. – Vol. 102. – Art. 104876. DOI: 10.1016/j.tourman.2023.104876.

- 8 Abrahams E., Nji Bama H.K. Heritage interpretation as a catalyst for sustainable ecotourism in protected areas: A systematic literature review // *Studia Periegetica*. – 2023. – Vol. 42. – №2. – pp. 2.1–2.23. DOI: 10.58683/sp.581.
- 9 Sumanapala D., Wolf I.D. National Heritage Identity as a Driver of Heritage Tourism in Asia: A Critical Review // *Heritage*. – 2026. – Vol. 9. – №9. – Art. 337. DOI: 10.3390/heritage9090337.
- 10 Smirnova N. Lev Tolstoj v Ural'ske // *Informbirzha news*. – 2022. – №32 (1466). – 11 avgusta.
- 11 Beisov T. T.G. Shevchenko v Kazahstane. – Alma-Ata: Kazahskoe gosudarstvennoe izdatel'stvo hudozhestvennoj literatury, 1952. – 80 s.
- 12 Pallas P.S. Puteshestvie po raznym provincijam Rossijskoj Imperii (Izbrannye glavy). – Ural'sk: [b. i.], 2006. – 180 s.
- 13 Gerasimova Je.I. Ural'sk: istoricheskij ocherk. – Alma-Ata, 1969.
- 14 Narodnyj muzej «Staryj Ural'sk» // Visit Uralsk: oficial'nyj turistskij portal [Jelektronnyj resurs]. – URL: <https://visit-uralsk.kz/ru/muzei/479-spisok-muzeev-zapadno-kazahstanskoj-oblasti> (data obrashhenija: 26.08.2026).
- 15 Ljuterovich O.G. Tamgaly – landshafty pamjati. – Almaty: KazAST, 2016. – 140 s.
- 16 Ljuterovich O.G., Zhaksybekova D.K. O primenenii metodicheskikh priemov pokaza i rasskaza na jekskursijah // *Turizm, dosug i gostepriimstvo*. – 2024. – №3. – S. 26–32. DOI: 10.59649/2959-5185-2024-3-26-32.
- 17 Ljuterovich O.G., Jagofarov G.F. Osobennosti provedenija jekskursij na razlichnye temy: uchebnoe posobie. – Almaty: Tanteev, 2021. – 291 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ // ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ // INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

^a Хат-хабарларга арналган автор (бірінші автор)

Лютерович Олег Григорьевич – педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

^a Автор для корреспонденции (первый автор)

Лютерович Олег Григорьевич – кандидат педагогических наук, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

^a Corresponding author (first author)

Luterovich Oleg Grigorievich – candidate of pedagogical sciences, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan
e-mail: oleg_tur_53@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4082-1008>

Агелеуова Айгуль Токтархановна – философия ғылымдарының кандидаты, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Агелеуова Айгуль Токтархановна – кандидат философских наук, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

Ageleuova Aigul Toktarkhanovna – candidate of philosophical sciences, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: aigulinskaya@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9541-5046>

Утегалиева Алмажан Джусуповна – тарих ғылымдарының кандидаты, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Утегалиева Алмажан Джусуповна – кандидат исторических наук, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

Utegalieva Almazhan Dzhusupovna – candidate of historical sciences, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: almazhan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3003-9646>

Жаксыбекова Динара Кабировна – DBA, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Жаксыбекова Динара Кабировна – DBA, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

Zhaxybekova Dinara Kabirovna – DBA, acting associate professor, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: d.kabirovna@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1332-1116>

Байжумин Жумажан Габдушакирович – Туризм ғылыми-зерттеу институтының бас ғылыми қызметкері, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Байжумин Жумажан Габдушакирович – главный научный сотрудник Научно-исследовательского института туризма, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

Baizhumin Zhumazhan Gabdushakirovich – chief researcher at the Research Institute of Tourism, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan

e-mail: baizhumazhan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2816-3645>

Дата поступления статьи: 13.08.2026
Дата принятия к публикации: 30.09.2026

МӘДЕНИ МҰРА ЖӘНЕ ТУРИЗМ:
ТҰРАҚТЫ ӨЗАРА ӨРЕКЕТТЕСУ
МҮМКІНДІКТЕРІ

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ И ТУРИЗМ:
ВОЗМОЖНОСТИ УСТОЙЧИВОГО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

CULTURAL HERITAGE AND TOURISM:
OPPORTUNITIES OF SUSTAINABLE
INTERACTION

Тимурқызы Х.а., Дүйсенбек Т.Н., Баубек А.А., Тагманов У.С.

Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИВЕНТ-ТУРИЗМНІҢ ТАРИХИ ДАМУЫ: КЕЗЕҢДЕУ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ФОРМАЛАРЫ

Тимурқызы Хадиша, Дүйсенбек Тоғжан Нұрланқызы, Баубек Ахатбек Абдирасилұлы, Тагманов Урманбек Сарманович

Қазақстандағы ивент-туризмнің тарихи дамуы: кезеңдеу және негізгі формалары

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан аумағындағы оқиғалық тәжірибелердің тарихи алғышарттары және тәуелсіздік кезеңіндегі ивент-туризмнің дамуы қарастырылады. Ерте тарихи кезеңдерге қатысты «ивент-туризм» ұғымы ретроспективті мағынада тікелей қолданылмайды; жәрмеңкелер, дипломатиялық қабылдаулар, діни рәсімдер, дәстүрлі мерекелер мен бұқаралық іс-шаралар қазіргі ивент-туризм формаларының тарихи алғышарттары мен прототиптері ретінде талданады. Зерттеуде тарихи-генетикалық, салыстырмалы-тарихи, типологиялық және жүйелік-талдамалық әдістер қолданылды. Зерттеудің хронологиялық шеңбері б.з.д. III ғасырдан 2024 жылға дейінгі кезеңді қамтиды. Зерттеу нәтижесінде Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризмнің тарихи дамуының авторлық кезеңдеуі ұсынылып, олардың негізгі формалары жүйеленді және қоғамдық интеграция, мәдени алмасу, экономикалық өзара іс-қимыл мен аумақтық имиджді қалыптастыруға байланысты функцияларының сабақтастығы айқындалды. Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризм дамуының көшенді кезеңделуін ұсынудан және өртүрлі тарихи кезеңдердегі негізгі формалары мен функцияларының трансформациясын ескере отырып, оларды типологиялық жүйелеуден тұрады.

Түйін сөздер: оқиғалық тәжірибелер, ивент-туризм, тарихи кезеңдеу, мәдени-бұқаралық іс-шаралар, Ұлы Жібек жолы, мәдени мұра, аумақтық имидж.

Тимурқызы Хадиша, Дүйсенбек Тоғжан Нұрланқызы, Баубек Ахатбек Абдирасилұлы, Тагманов Урманбек Сарманович

Историческое развитие ивент-туризма в Казахстане: периодизация и основные формы

Аннотация. В статье рассматриваются исторические предпосылки событийных практик на территории Казахстана и развитие ивент-туризма в период независимости. Применительно к ранним историческим эпохам понятие «ивент-туризм» не используется в ретроспективном смысле; ярмарки, дипломатические приёмы, религиозные обряды, традиционные праздники и массовые мероприятия анализируются как исторические предпосылки и прототипы современных форм ивент-туризма. В исследовании применены историко-генетический, сравнительно-исторический, типологический и системно-аналитический методы. Хронологические рамки исследования охватывают период с III века до н. э. по 2024 год. В результате исследования предложена авторская периодизация исторического развития событийных практик и ивент-туризма в Казахстане, систематизированы их основные формы и выявлена преемственность функций, связанных с общественной интеграцией, культурным обменом, экономическим взаимодействием и формированием территориального имиджа. Научная новизна исследования заключается в комплексной периодизации развития событийных практик и ивент-туризма в Казахстане и их типологической систематизации с учетом трансформации основных форм и функций на различных исторических этапах.

Ключевые слова: событийные практики, ивент-туризм, историческая периодизация, культурно-массовые мероприятия, Великий Шёлкового путь, культурное наследие, территориальный имидж.

Timurkyzy Khadisha, Duisenbek Togzhan Nurlankyzy, Baubekov Akhatbek Abdirasiluly, Tagmanov Uрманbek Sarmanovich

Historical development of event tourism in Kazakhstan: periodization and main forms

Abstract. The article examines the historical prerequisites of event-related practices in the territory of Kazakhstan and the development of event tourism during the period of independence. With regard to earlier historical periods, the concept of “event tourism” is not applied retrospectively in a direct sense; fairs, diplomatic receptions, religious ceremonies, traditional festivals, and mass events are analyzed as historical prerequisites and prototypes of contemporary forms of event tourism. The study employs historical-genetic, comparative-historical, typological, and systems analysis methods. The chronological scope of the research extends from the 3rd century BCE to 2024. As a result of the study, an author-developed periodization of the historical development of event-related practices and event tourism in Kazakhstan is proposed, their main forms are systematized, and the continuity of their functions related to social integration, cultural exchange, economic interaction, and the formation of territorial image is identified. The scientific novelty of the study lies in providing a comprehensive periodization of the development of event-related practices and event tourism in Kazakhstan and their typological systematization, taking into account the transformation of their main forms and functions across different historical periods.

Key words: event-related practices, event tourism, historical periodization, cultural and mass events, Silk Road, cultural heritage, territorial image.

Кіріспе. Ивент-туризм белгілі бір жоспарланған іс-шараға қатысу немесе оны көру мақсатында адамдардың бір жерге баруымен байланысты туризм бағыты ретінде қарастырылады. Мұндай іс-шараларға мерекелер, спорттық жарыстар, мәдени фестивальдер, көрмелер мен іскерлік форумдар жатады. Д. Геттс еңбегінде ивент-туризмнің негізгі белгілері жоспарланған оқиғаның дестинацияға баруға түрткі болуы және қатысушылар мен көрермендердің уақытша қозғалысын қалыптастыруымен байланыстырылады [1]. Осы тұрғыдан алғанда, ерте тарихи дәуірлердегі мерекелерді, жиындарды, сауда және діни рәсімдерді қазіргі ивент-туризмнің тікелей өзі ретінде емес, оның әлеуметтік-мәдени және ұйымдастырушылық алғышарттары мен прототиптері ретінде қарастыру орынды.

Ивент-туризмде фестивальдердің орны ерекше болып, осыған орай Р.А. Кулахметова мен Г.А. Кулахметова өз еңбектерінде фестивальді жасына, мамандығына немесе жынысына қарамастан адамдарды біріктіретін кең ауқымды оқиға ретінде сипаттайды [2]. Фестивальдер адамдардың бос уақытын ұйымдастырып қана қоймай, дестинацияның танылуына, жергілікті инфрақұрылымның дамуына және экономикалық белсенділіктің артуына әсер етеді [3]. Сондай-ақ Қазақстан жағдайында рухани туризм де ивент-туризммен жақын байланыста қарастырылады. Малдыбек А. және басқа авторлардың зерттеуінде діни туризм тарихи сәулет нысандарын көрумен ғана шектелмей, адамның рухани сұранысын қанағаттандыруға бағытталған туризм түрі ретінде түсіндіріледі [4]. Осы себепті діни сапарлар, зиярат дәстүрі, мерекелік жиындар мен мәдени іс-шаралар Қазақстан тарихында бір-бірін толықтырып отырған.

Қазақстан аумағы Еуразия кеңістігінің ортасында орналасып, Ұлы Жібек жолының маңызды бөлігіне айналды. Батыстан шығысқа созылған 7 000 км-ден астам сауда жолы Сырдария бойы, Жетісу мен Іле аңғарымен өтіп, Орта Азияны Қытаймен байланыстырды [5]. Осы жолдар арқылы саудамен қатар, адамдар, идеялар, діни сенімдер мен мәдени дәстүрлер де тарады. Сондықтан Қазақстан аумағында ерте кезеңдерден бастап сауда, діни рәсімдер, дипломатиялық қабылдаулар, жәрмеңкелер мен мерекелік басқосулар қалыптаса бастады.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі Қазақстанда туризмді дамытуға, оның ішінде оқиғалық іс-шаралар арқылы өңірлердің тартымдылығын арттыруға мән берілуімен байланысты. Қазақстанның туристік саласын дамытудың 2023–

2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында да осы бағыттағы іс-шаралардың маңызы атап өтіледі [6]. Дегенмен Қазақстандағы ивент-туризмнің тарихи дамуын тұтас кезеңдерімен қарастыратын зерттеулер әлі де жеткіліксіз. Осы себепті бұл мақалада ивент-туризмнің тарихи негіздерін анықтау және оның әр дәуірдегі өзгерісін жүйелеу маңызды болып табылады.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы қазіргі ивент-туризмнің тарихи алғышарттары мен даму логикасын бес негізгі кезең бойынша жүйелеу, әр кезеңге тән оқиғалық тәжірибелер мен іс-шара формаларын, олардың қызметін және тарихи сабақтастығын анықтау. Осы мақсатқа жету үшін Ұлы Жібек жолы мен дала өркениетіндегі оқиғалық тәжірибелерді қазіргі ивент-туризмнің тарихи алғышарттары ретінде сипаттау, Қазақ хандығы мен Ресей империясы кезеңдеріндегі өзгерістерді бағалау, Кеңес дәуіріндегі бұқаралық іс-шараларды ұйымдастыру тәжірибесін талдау және тәуелсіздік кезеңіндегі заманауи ивент-туризмнің қалыптасу ерекшеліктерін айқындау **міндеттері** қойылды.

Әдістер мен материалдар. Зерттеуде Қазақстан аумағындағы оқиғалық тәжірибелердің тарихи өзгерісін және тәуелсіздік кезеңіндегі ивент-туризмнің қалыптасуын кезеңдер бойынша қарастыру үшін бірнеше ғылыми әдіс қолданылды. Тарихи-генетикалық әдіс оқиғалық тәжірибелердің пайда болуы мен уақыт өте өзгеруін талдауға мүмкіндік берді. Салыстырмалы-тарихи әдіс әр кезеңнің ерекшелігін, ұқсастығы мен айырмашылығын анықтау үшін пайдаланылды. Типологиялық әдіс іс-шараларды мемлекеттік-саяси, спорттық, мәдени-фестивальдік, діни-рухани және іскерлік-сауда бағыттары бойынша жіктеуге негіз болды. Жүйелі-талдамалы әдіс тарихи кезеңдер арасындағы функционалдық сабақтастықты және қазіргі ивент-туризмнің қалыптасу логикасын түсіндіруге қолданылды.

Зерттеу деректері үш негізгі топқа бөлінді. Бірінші топқа тарихи жазба деректемелер мен жолнамалар енгізілді. Олардың қатарында Мұхаммед Хайдар Дұғлаттың «Та'рих-и Рашиди» еңбегі [7], И. Унковскийдің 1722–1724 жылдардағы елшілік есебі [8] және А.И. Левшиннің қазақ даласы туралы еңбегі [9] қарастырылды. Екінші топты ивент-туризм, Ұлы Жібек жолы және Қазақстан туризміне қатысты монографиялар мен ғылыми зерттеулер құрады. Бұл бағытта К. Байпақовтың Ұлы Жібек жолы туралы еңбегі [5], Г.Ш. Тортенованың зерттеуі [10], С.Р. Ердәулетовтың Қазақстан туризмі географиясына арналған жұмысы [11], сондай-ақ Д. Геттс

пен С. Пейдждің «Event Studies» еңбегі [1] пайдаланылды. Үшінші топқа академиялық жинақтар мен теориялық еңбектер жатқызылды. Олардың ішінде «Қазақстан тарихы» бес томдық басылымы [12], К. Жигульскийдің мерекелер социологиясына қатысты еңбегі [13] және В.А. Квартальнов пен И.В. Зориннің туризм туралы оқулығы [14] негізге алынды.

Зерттеудің теориялық негізін Д. Геттстің жоспарланған оқиғалар мен ивент-туризмге қатысты тұжырымдары [1], сондай-ақ К. Жигульскийдің мерекелердің әлеуметтік қызметі туралы көзқарастары [13] құрады. Авторлық кезеңдеу төрт негізгі критерийге сүйенді: 1) саяси-институционалдық ортаның өзгеруі; 2) басым оқиғалық формалардың сипаты; 3) адамдардың қозғалысын қамтамасыз ететін көлік және ұйымдастырушылық инфрақұрылымның деңгейі; 4) іс-шаралардың мемлекеттік, нарықтық және халықаралық институционалдану дәрежесі. Осы критерийлер бойынша бес негізгі кезең бөлінді: б.з.д. III ғ.–XV ғ.; XV ғ.–1731 ж.; 1731–1917 жж.; 1917–1991 жж.; 1991–2024 жж. Бұл кезеңдеудегі 1731 жыл Қазақ хандығының өмір сүруінің аяқталуын білдірмейді; ол Ресей империясымен саяси қатынастардың жаңа кезеңге өтуіне байланысты шартты саяси-институционалдық меже ретінде алынды. Соңғы кезең ішкі даму логикасын көрсету үшін 1991–2000, 2001–2010 және 2011–2024 жылдар аралығындағы үш ішкі кезеңге бөлінді. Зерттеудің хронологиялық шеңбері б.з.д. III ғасырдан 2024 жылға дейінгі аралықты, географиялық шеңбері қазіргі Қазақстан аумағын қамтиды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстан аумағындағы тарихи оқиғалар мен қазіргі ивент-туризм арасындағы сабақтастықты тарихи контексті бұрмаламай, жүйелі түрде негіздеумен сипатталады. Зерттеу барысында Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелердің тарихи даму кезеңдері нақтыланып, олардың негізгі формалары типологиялық тұрғыдан жіктеліп, өзара салыстырылды. Сондай-ақ, тарихи кезеңдерге қарай олардың мазмұны мен ұйымдастырылу ерекшеліктері өзгергенімен, қоғамдық интеграция, мәдени өзара алмасу, экономикалық байланыстарды дамыту және аумақтың имиджін қалыптастыру секілді негізгі функциялардың тарихи сабақтастығы айқындалды. Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу тарихи оқиғалық тәжірибелерді қазіргі ивент-туризмнің қалыптасуы мен даму алғышарттарын түсіндіретін маңызды фактор ретінде ғылыми тұрғыдан жүйелейді.

Нәтижелер. Бірінші кезең – қазіргі ивент-туризмнің тарихи алғышарттары: Ұлы Жібек

жолы мен Моңғол-Темір дәуірі (б.з.д. III – XV ғ.). Ұлы Жібек жолы кезеңінде қазіргі Қазақстан аумағы Шығыс пен Батысты жалғаған маңызды кеңістіктің бірі болды. К.Байпақовтың деректеріне сүйенсек, VI–VIII ғасырларда Жібек жолының негізгі бағыттары Сирия, Иран, Орта Азия арқылы өтіп, Оңтүстік Қазақстан, Талас өңірі, Шу мен Жетісу арқылы Қытайға дейін жалғасқан. Осы аймақтардан 100-ден астам ортағасырлық қала мен елді мекеннің орны анықталған [5]. Отырар, Тараз, Сайрам, Сауран, Түркістан, Қаялық сияқты қалалар сауда, мәдени байланыс және жолаушылар қозғалысының маңызды орталықтарына айналды.

Бұл жолдармен көпестермен бірге елшілер, ғалымдар, дін таратушылар, қолөнершілер мен саяхатшылар да жүрді. Сондықтан керуен жолдары бойында саудамен қатар мәдени алмасу, дипломатиялық кездесулер, діни рәсімдер және түрлі қоғамдық басқосулар қалыптасты. Мысалы, 630 жылы буддистік саяхатшы Сюань-Цзянь Батыс Түрік қағанының ордасына барып, салтанатты қабылдауға қатысқан. К.Байпақов келтірген сипаттамада қағанның алтын гүлдермен безендірілген киіз үйде отырғаны, ал тарқандардың жібек киім киіп, ұзын дастарқанның екі жағына жайғасқаны айтылады [5]. Мұндай қабылдаулар сол дәуірдегі дипломатиялық және мәдени іс-шаралардың жоғары деңгейде ұйымдастырылғанын көрсетеді.

1220 жылғы моңғол шапқыншылығы бірқатар қалалардың дамуына кері әсер етті. Дегенмен кейінгі кезеңде, әсіресе «Рах Mongolica» тұсында, сауда жолдарының қауіпсіздігі қайта күшейіп, халықаралық керуен қозғалысы жанданды. Осы уақытта Марко Поло, Ибн Баттута сияқты саяхатшылардың Орталық Азия арқылы өтуі өңірдің транзиттік маңызын сақтап қалғанын аңғартады. Пеголотти жолнамасында Отырардан Амалеккоға дейінгі жолдың 45 күнге созылғаны көрсетіледі [5]. Бұл дерек керуен бағыттарының белгілі бір тәртіппен қалыптасқанын және жол бойында аялдайтын орындар болғанын білдіреді.

XIV ғасырдың соңы мен XV ғасырдың басында Әмір Темір дәуірінде сарайлық мәдениет пен сәулет өнері ерекше дамыды. С.И. Иноятов пен Х.А. Арипованың деректері бойынша, Бухарада 60-тан астам керуен-сарай болған, онда Үндістан, Қытай, Иран сияқты елдерден келген көпестер тоқтаған [15]. Осы кезеңде Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің салынуы да өңірдің діни-рухани маңызын күшейтті. 1389–1405 жылдары Әмір Темірдің бұйрығымен тұрғызылған бұл кешен кейін зиярат сапарларының ірі орталығына айналды [16].

Осылайша, Ұлы Жібек жолы мен Моңғол-Темір дәуіріндегі жәрмеңкелік-сауда жиындары, дипломатиялық қабылдаулар, сарайлық рәсімдер, діни ғұрыптар мен зиярат сапарлары қазіргі ивент-туризмнің тікелей формалары емес, адамдарды белгілі бір уақыт пен кеңістікке шоғырландырған тарихи оқиғалық тәжірибелер ретінде бағаланады. Олардың ұйымдастырушылық, коммуникациялық және мәдени қызметтері кейінгі кезеңдердегі оқиғалық қызметтің алғышарттарын қалыптастырды.

Екінші кезең – Қазақ хандығы дәуіріндегі дала оқиғалық тәжірибелерінің жүйесі (XV ғ. – 1731 ж.). XV ғасырдың ортасынан бастап Ұлы Жібек жолының бұрынғы маңызы біртіндеп әлсірей бастады. Бұған Орта Азия қалаларының саяси және демографиялық өзгерістері, теңіз сауда жолдарының ашылуы, сондай-ақ батыс бағыттағы жолдардың саяси қақтығыстар салдарынан шектелуі әсер етті [17]. Нәтижесінде Қазақстан аумағы арқылы өтетін халықаралық керуен саудасының көлемі азайды.

Алайда сыртқы сауда байланыстарының әлсіреуі даладағы іс-шаралар мәдениетін тоқтатқан жоқ. Керісінше, Қазақ хандығы кезеңінде ірі жиындар, хан сайлау рәсімдері, ас беру, ұлттық ойындар мен діни-рухани сапарлар ішкі қоғамдық байланысты сақтаудың маңызды құралына айналды. «Та'рих-и Рашиди» деректерінде Керей ханды таққа отырғызу рәсіміне алыс аймақтардан халық жиналғаны айтылады [7]. Бұл мұндай іс-шаралардың тек саяси емес, сонымен бірге адамдарды белгілі бір орталыққа тартатын оқиғалық сипатқа ие болғанын көрсетеді.

Қазақ хандығы кезеңіндегі іс-шараларды бірнеше негізгі бағытқа бөліп қарастыруға болады. Біріншісі – мемлекеттік-саяси іс-шаралар. Бұған ханды ақ киізге отырғызу, үлкен жиын-кеңестер, сұлтандар мен билеушілерге арналған салтанатты рәсімдер жатады. Екіншісі – спорттық және дәстүрлі ойындар. Байге, күрес, қыз қуу, аударыспақ, жамбы ату сияқты дәстүрлі жарыстар ірі жиындар мен мерекелік басқосулардың құрамдас бөлігі болды.

Үшінші бағыт – діни-рухани іс-шаралар. Бұл қатарға жиын-намаздар, Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне зиярат, әулие-әмбиелерге тағзым ету дәстүрлері жатады. Төртінші бағыт – мерекелік-мәдени іс-шаралар. Наурыз мерекесі, ас беру дәстүрі, той-думандар мен халықтық басқосулар дала қоғамының мәдени тұтастығын сақтауға ықпал етті.

Қазіргі ивент-туризммен салыстырғанда, мұндай дала жиындарында адамдардың белгілі

бір оқиғаға байланысты бір кеңістікке уақытша шоғырлануы сияқты ұқсас ұйымдастырушылық белгілер байқалады. Сондықтан оларды қазіргі ивент-туризмнің тікелей формасы емес, тарихи алғышарттарының бірі ретінде қарастыруға болады [1].

Сонымен қатар, Тәуке ханның «Жеті жарғы» заңдар жинағында жиын-тойлар мен қоғамдық тәртіпке қатысты нормалар болғаны туралы пікірлер кездеседі [18]. Бұл дала іс-шараларының кездейсоқ ұйымдастырылмағанын, олардың хандық билік жүйесімен және қоғамдық тәртіппен тығыз байланысты болғанын көрсетеді. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақ хандығы дәуіріндегі ірі жиындар мен мерекелер мемлекеттік, мәдени және рухани маңызы бар оқиғалар ретінде қалыптасты.

Үшінші кезең – Ресей империясы дәуіріндегі оқиғалық тәжірибелердің трансформациясы (1731–1917 жж.). Қазақстанның Ресей империясы құрамына кіре бастаған алғашқы кезеңінде дәстүрлі іс-шаралар жүйесі толық жойылып кеткен жоқ. Керісінше, той, ас беру, байге, ірі жиындар сияқты дала мәдениетіне тән оқиғалар бұрынғыдай қоғамдық өмірдің маңызды бөлігі болып қала берді. А.И.Левшин еңбегінде қазақ даласында жылына бірнеше рет ірі жиындар өтіп, оған жүздеген шаңырақтан адамдар жиналатыны айтылады. Мұндай жиындар тек той немесе ас беру рәсімі ғана емес, сауда жасау, дау шешу, қарым-қатынас орнату және рухани жаңғыру алаңы ретінде де қызмет атқарған [9]. Орынбор губернаторының 1786 жылғы есебінде жергілікті байгеге бірнеше мың адамның жиналғаны көрсетіледі [19].

XIX ғасырдың бірінші жартысынан бастап қазақ даласындағы іс-шаралар жаңа сипат ала бастады. 1832 жылы Бөкей Ордасында алғашқы ресми сауда жәрмеңкесінің ашылуы осы өзгерістің маңызды көрінісі болды. Жәрмеңкелерге әр аймақтан саудагерлер, қолөнершілер және жергілікті тұрғындар жиналып, оларды ірі оқиғалық орталықтарға айналдырды [20]. Петропавл, Семей, Верный сияқты қалалар да сауда, мәдени байланыс және қоғамдық жиындар өтетін маңызды кеңістікке айналды. М.П.Вяткиннің деректеріне сүйенсек, Семей жәрмеңкесіне он мыңнан астам адам жиналып, кей кездері мұндай шаралар бірнеше күнге созылған. 1860 жылы Семей жәрмеңкесінің жалпы айналымы 2,5 миллион рубльден асқаны бұл іс-шаралардың экономикалық маңызын көрсетеді [21].

XIX ғасырдың соңына қарай теміржол желілерінің салынуы оқиғалық тәжірибелердің кеңістіктік ауқымының ұлғаюына әсер етті. Транссібір магистралінің салынуы далалық

аймақтарды ірі орталықтармен байланыстырып, адамдардың алыс қашықтыққа қатынауын жеңілдетті. Осы кезеңде «Дала уалаяты газеті» мен «Айқап» журналы түрлі іс-шаралар туралы ақпарат таратып, мәдени және қоғамдық оқиғалардың кеңірек танылуына ықпал етті [22, 23]. Сонымен қатар Абай Құнанбаевтың айналасында өткен әдеби-музыкалық кештер, ақындар мен өнер адамдарының басқосулары өңірлік мәдени тәжірибелердің дамуына негіз болды. Зиярат дәстүрі де өз маңызын сақтап, Ясауи кесенесі мен Бекет-Ата мазарына бағытталған сапарлар жалғаса берді.

Осы кезеңдегі Ресей империясының ықпалы екі жақты сипат алды. Бір жағынан, отарлық саясат кейбір дәстүрлі іс-шаралардың еркін дамуын шектеді. Екінші жағынан, жәрмеңкелердің ресми ұйымдастырылуы, қалалардың дамуы және теміржол инфрақұрылымының қалыптасуы адамдардың қозғалысы мен іс-шараларды ұйымдастыру мүмкіндігін кеңейтті [20]. Сондықтан Ресей империясы дәуірін дәстүрлі дала оқиғалық тәжірибелерінің біртіндеп қалалық, сауда және ресми мәдени форматтарға ауысқан, кейінгі ивент-туризм үшін инфрақұрылымдық және ұйымдастырушылық алғышарттар күшейген кезең ретінде бағалауға болады.

Төртінші кезең – Кеңес дәуіріндегі бұқаралық іс-шаралардың институционалдануы (1917–1991 жж.). Кеңес дәуірінде бұқаралық іс-шаралар жүйесінің мазмұны айтарлықтай өзгерді. Бұл кезеңде бұқаралық мерекелер мен мәдени-спорттық шаралар көбіне мемлекеттік идеологиямен тығыз байланыста ұйымдастырылды. 1 мамыр демонстрациялары, Қазан төңкерісіне арналған шерулер, Спартакиадалар, мәдени онкүндіктер мен ВДНХ көрмесі сияқты іс-шаралар халықтың аумақаралық қозғалысына әсер етіп, кең көлемдегі ұйымдастыру тәжірибесін қалыптастырды [24].

Қазақ КСР тұсында ірі мемлекеттік мерекелерге қатысу үшін облыстардан Алматыға жыл сайын 15–20 мың адам жеткізілгені айтылады [12]. Спорттық іс-шаралар жүйесінде Халықтар Спартакиадасы маңызды орын алды. Ол 1956 жылдан бастап Мәскеуде төрт жыл сайын өткізіліп, оған Қазақстан делегациялары тұрақты қатысып отырды. Сонымен қатар, 1972 жылы пайдалануға берілген Медеу мұз айдыны халықаралық спорттық туризмнің маңызды нысандарының біріне айналды. Бұл жерде конькимен жүгіруден 200-ден астам әлемдік рекорд тіркелген [11].

Мәдени бағытта 1936 жылы Мәскеуде өткен Қазақ өнерінің алғашқы онкүндігі ерекше маңызға ие болды. Бұл шараға 350-ге жуық өнер

қайраткері қатысып, «Қыз Жібек» спектаклі сахналанды [12]. Кеңес дәуірінің соңына қарай Алматыда өткізілген «Азия дауысы» рок-фестивалі Қазақстанның халықаралық мәдени іс-шаралар кеңістігіне шыға бастағанын көрсетті. Ал ВДНХ көрмесі ірі көрме және іскерлік байланыс алаңы ретінде кейінгі МІСЕ-туризмге ұқсас көрмелік-іскерлік практикалардың кеңестік прототиптерінің бірі болды [25].

Туристік ұйымдар да бұл кезеңде белгілі бір рөл атқарды. 1958 жылы құрылған «Спутник» жастар халықаралық туризм бюросының Қазақстандағы филиалы 1965 жылы ашылып, Алматы, Шымкент, Түркістан, Бұхара бағыттары бойынша тақырыптық турлар ұйымдастыра бастады. Ал «Интурист» жүйесі негізінен шетелдік туристерге бағытталып, Алматы, Самарқанд және Бұхараны қамтитын Орталық Азия маршрутын дамытуға ықпал етті [14].

Бесінші кезең – Тәуелсіз Қазақстандағы қазіргі ивент-туризмнің қалыптасуы және дамуы (1991–2024 жж.). *Тұрақсыздану мен негіз қалану кезеңі (1991–2000 жж.)*. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары Қазақстан туризмі үшін күрделі кезең болды. Экономикалық қиындықтар туристік саланың уақытша тоқырауына әсер етті [12, б. 333]. Дегенмен дәл осы уақытта болашақ ивент-туризмнің дамуына негіз болатын халықаралық байланыстар қалыптаса бастады. 1991–1992 жылдары Қазақстан Қытай, Үндістан, Иран, Пәкістан және Сингапур сияқты елдермен дипломатиялық және экономикалық қатынастар орнатты [12, б. 328–329].

Осы кезеңдегі алғашқы іскерлік және көрмелік іс-шаралардың бірі ретінде 1991 жылы Алматыда өткен Иран өнімдерінің халықаралық көрмесін атауға болады. Көрмеге 600-ден астам Иран кәсіпорны қатысқан [12, б. 329]. Ал 1992 жылғы 24–28 ақпан аралығында Премьер-Министр С. Терещенко бастаған делегацияның Қытайға ресми сапары Қазақстанның халықаралық іскерлік байланыстарының кеңеюіне ықпал етті. Сонымен қатар осы жылдары Қазақстанның ЮНЕСКО-мен ынтымақтастығы қалыптасып, кейінгі мәдени және мерейтойлық іс-шаралардың халықаралық деңгейде ұйымдастырылуына алғышарт жасалды.

Жандану және халықаралық танылудың күшею кезеңі (2001–2010 жж.). 2000-жылдары Қазақстанда мәдени мерейтойларды, көрмелік жобаларды және туризммен байланысты халықаралық іс-шараларды ұйымдастыру тәжірибесі нығайды. Тараз қаласының 2000 жылдығы 2002 жылы республикалық деңгейде аталып өтті [26]. 2003 жылы Қожа Ахмет Ясауи

уи кесенесінің ЮНЕСКО Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілуі Түркістанның халықаралық мәдени-туристік танымалдығын арттырған маңызды институционалдық оқиға болды [27]. Осы кезеңде мерейтойлық және мәдени іс-шаралар елдің тарихи-мәдени мұрасын сыртқы аудиторияға таныту құралына айналды.

Ірі халықаралық іс-шаралар мен фестивальдік әртараптану кезеңі (2011–2024 жж.). 2011 жылғы 30 қаңтар – 6 ақпан аралығында Астана мен Алматы қалаларында VII қысқы Азия ойындарының өткізілуі Қазақстанның ауқымды спорттық оқиғаларды қабылдау және ұйымдастыру қабілетін көрсетті [28]. Кейінгі жылдары халықаралық мәдени, спорттық және фестивальдік іс-шаралардың рөлі күшейіп, оқиғалар дестинация имиджін қалыптастыру, туристік ағынды ынталандыру және қызмет көрсету секторын жандандыру құралдарының біріне айналды.

Түркістанның рухани туризм орталығы ретіндегі маңызы тәуелсіздік кезеңінде де сақталды. Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің ЮНЕСКО мәртебесі зиярат, мәдени және мерейтойлық іс-шараларды халықаралық туристік контексте ілгерілетуге қосымша мүмкіндік берді [27]. Бұл мысал тарихи зиярат тәжірибесінің қазіргі туристік өнімдермен ұштасу мүмкіндігін көрсетеді.

2010-жылдардан кейін мәдени фестивальдер мен этномәдени іс-шаралар Қазақстандағы ивент-туризмнің маңызды бағытына айналды. 2024 жылғы қазақстандық зерттеуде фестивальдердің дестинацияны ілгерілетуге, жергілікті инфрақұрылым мен қызмет көрсету секторына ықпалы көрсетіледі [2]. Бұл қазіргі кезеңдегі ивент-туризмнің тарихи оқиғалық тәжірибелерден айырмашылығын да айқындайды: қазіргі іс-шаралар арнайы туристік өнім, маркетинг, инфрақұрылым және кәсіби ұйымдастыру тетіктерімен жүйелі түрде байланысады.

Жоғарыда қарастырылған тарихи материалдарды жүйелеу барысында кезеңдеудің негізіне оқиғалық тәжірибелердің мазмұны мен формаларының өзгеруі, олардың ұйымдастырылу деңгейі, атқаратын функциялары және туристік мақсатта пайдаланылу сипаты алынды. Осы өлшемдер негізінде Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризмнің тарихи даму кезеңдері айқындалды. Олардың хронологиялық шеңберін, негізгі оқиғалық тәжірибелер мен іс-шара формаларын, тарихи мысалдары мен атқаратын функцияларын жүйелі түрде көрсету үшін 1-кесте ұсынылды.

1 кесте – Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризмнің тарихи даму кезеңдерінің жүйелік сипаттамасы

Кезең және хронологиялық шеңбер	Негізгі оқиғалық тәжірибелер мен іс-шара формалары	Тарихи мысалдар мен деректер	Негізгі функция
Б.з.д. III ғ. – XV ғ. ортасы (оқиғалық тәжірибелердің тарихи алғышарттары)	Сауда-жәрменкелік жиындар, дипломатиялық қабылдау, зиярат, сарайлық рәсімдер	Отырар, Тараз сауда орталықтары; Сюань-Цзяньнің Батыс Түрік қағанатына сапары (630 ж.); Ясауи кесенесі (1389–1405 жж.)	Мәдени алмасу, сауда, дипломатиялық және діни коммуникация
XV ғ. ортасы – 1731 ж. (дәстүрлі оқиғалық тәжірибелер кезеңі)	Хан сайлау рәсімі, байге, күрес, «ас», Наурыз, зиярат	Керей ханның таққа отыру рәсімі; дәстүрлі ас беру мен ұлттық ойындар; Ясауи кесенесіне зиярат	Қоғамдық біріктіру, саяси легитимация, мәдени және рухани байланыс
1731–1917 жж. (оқиғалық тәжірибелердің жаңа формаларының қалыптасуы)	Жәрменке, ат жарысы, мәдени басқосу, зиярат	Семей жәрменкесі; Бөкей Ордасы жәрменкесі (1832); әдеби-музыкалық басқосулар; теміржол арқылы қатынастың кеңеюі	Экономикалық, ақпараттық және әлеуметтік коммуникация
1917–1991 жж. (ұйымдастырылған бұқаралық іс-шаралар кезеңі)	Бұқаралық шерулер, Спартакиада, мәдени онкүндік, көрмелер, ұйымдастырылған турлар	Қазақ өнерінің онкүндігі (1936); Медеу (1972); «Азия дауысы» (1990); «Спутник» филиалы (1965)	Идеологиялық, мәдени, спорттық және ұйымдастырушылық

1991–2000 жж. (ивент-туризмнің қалыптасу кезеңі)	Халықаралық көрме, дипломатиялық және іскерлік іс-шаралар	Иран өнімдерінің халықаралық көрмесі (1991); Қазақстан делегациясының Қытайға сапары (1992); халықаралық байланыстардың кеңеюі	Іскерлік, дипломатиялық және нарықтық
2001–2010 жж. (ивент-туризмнің жандану кезеңі)	Халықаралық мерейтойлар, мәдени және ЮНЕСКО-мен байланысты іс-шаралар	Тараз қаласының 2000 жылдығы (2002); Ясауи кесенесінің ЮНЕСКО тізіміне енуі (2003)	Имидждік, халықаралық және мәдени-дипломатиялық
2011–2024 жж. (ивент-туризмнің халықаралық әртараптану кезеңі)	Ірі спорттық оқиғалар, мәдени және фестивальдік іс-шаралар	VII қысқы Азия ойындары (Астана–Алматы, 2011); 2011–2024 жж. мәдени-фестивальдік іс-шаралардың кеңеюі	Туристтік, имидждік, экономикалық және халықаралық
Ескерту: [2, 5, 7–14, 16–28] дереккөздер негізінде авторлар тарапынан құрастырылды			

Жүйелік кесте Қазақстан аумағындағы оқиғалық тәжірибелердің тарихи жағдайларға қарай өзгеріп отырғанын, ал қазіргі ивент-туризмнің сол тәжірибелердің кейбір ұйымдастырушылық және функционалдық сипаттарын жаңа институционалдық ортада жалғастырғанын көрсетеді. Ұлы Жібек жолы дәуіріндегі сауда жиындары мен дипломатиялық қабылдаулардан Қазақ хандығы кезеңіндегі мемлекеттік жиындар, ас беру рәсімдері мен ұлттық ойындарға, одан Ресей империясы тұсындағы жәрмеңкелер мен қалалық іс-шараларға дейін қоғамдық біріктіру, мәдени алмасу және экономикалық коммуникация функ-

циялары сақталды. Кеңес дәуірінде бұқаралық іс-шараларды мемлекеттік деңгейде ұйымдастыру тәжірибесі қалыптасып, тәуелсіздік кезеңінде бұл тәжірибелер нарықтық, туристік және халықаралық форматтармен ұштасып, қазіргі ивент-туризм жүйесіне айналды.

Қазақстандағы оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризм дамуының тарихи сабақтастығы мен кезеңдік ерекшеліктерін айқындау мақсатында олардың негізгі формаларына салыстырмалы талдау жүргізілді. 2-кестеде оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризмнің негізгі формаларының әр тарихи кезеңдегі көрініс табу ерекшеліктері жүйеленді.

2 кесте – Оқиғалық тәжірибелер мен ивент-туризм формаларының кезеңдік салыстырмасы

Оқиғалық тәжірибе / форма	Б.з.д. III ғ. – XV ғ. ортасы	XV ғ. ортасы – 1731 ж.	1731–1917 жж.	1917–1991 жж.	1991–2000 жж.	2001–2010 жж.	2011–2024 жж.
Саяси-мемлекеттік	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Спорттық	–	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Мәдени-фестивальдік	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Діни-рухани	✓	✓	✓	±	✓	✓	✓
Іскерлік-сауда	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ескерту: ✓ – айқын көрініс тапқан; ± – шектеулі немесе жекелеген түрде көрініс тапқан; – – кезеңге тән емес. Кесте [1, 13] дереккөздер және тарихи кезеңдер бойынша жинақталған деректер негізінде авторлар тарапынан құрастырылды							

Типологиялық кесте оқиғалық формалардың әр кезеңде бірдей деңгейде көрінбегенін көрсетеді. Саяси-мемлекеттік және мәдени сипаттағы іс-шаралар тарихи кезеңдердің барлығында түрлі нысанда кездеседі, ал спорттық формалар II–V кезеңдерде айқынырақ көрінеді. Діни-рухани, іскерлік-сауда және халықаралық сипаттағы тәжірибелер саяси және экономикалық жағдайларға байланысты әлсіреп немесе қайта жанданып отырды. Бұл салыстыру қазіргі ивент-туризмді ерте дәуірлерге тікелей телімей-ақ, оқиғалық тәжірибелер функцияларының тарихи сабақтастығын көрсетуге мүмкіндік береді.

Талқылау. *Кезеңдердің сабақтастық логикасы.* Жоғарыда берілген кестелер Қазақстан аумағындағы оқиғалық тәжірибелердің әр кезеңде тарихи жағдайға қарай өзгергенін көрсетеді. Дегенмен олардың негізгі әлеуметтік, мәдени және коммуникациялық функциялары толық жойылып кетпей, жаңа қоғамдық-саяси ортаға бейімделіп отырды. XV–XVII ғасырларда сыртқы керуен байланыстары әлсіреген кезде ішкі дала жиындарының, ас беру рәсімдерінің, ұлттық ойындар мен діни-рухани сапарлардың маңызы артты. Ресей империясы тұсында бұл тәжірибелер жәрмеңкелер, ресми мәдени іс-шаралар және қалалық басқосулар арқылы жаңа сипат алды. Кеңес дәуірінде бұқаралық іс-шаралар мемлекеттік жүйеге енгізілсе, тәуелсіздік кезеңінде жоспарланған оқиғалар нарықтық қатынастармен, халықаралық ынтымақтастықпен және дестинация имиджін қалыптастыру міндеттерімен ұштаса бастады.

Бұл өзгерістер оқиғалық тәжірибелердің Қазақстан тарихында бір бағытта ғана дамымағанын көрсетеді. Сыртқы байланыстар әлсіреген кезеңдерде ішкі мәдени және қоғамдық жиындар біріктіруші қызмет атқарса, халықаралық байланыстар кеңейген тұстарда іс-шаралар сыртқы аудиторияға бағытталып, мәдени алмасу, экономикалық байланыс және аумақты таныту функцияларын күшейтті. Қазіргі ивент-туризм осы тарихи функциялардың барлығын туристік өнім мен кәсіби ұйымдастыру жүйесі аясында біріктіреді.

Оқиғалық тәжірибелер функцияларының сабақтастығы. Зерттеу нәтижелері Қазақстан тарихындағы ірі жиындар мен іс-шаралардың бірнеше тұрақты қызмет атқарғанын көрсетеді. Ең алдымен, олар қоғамды біріктіру құралы болды. Кең аумақта шашыраңқы өмір сүрген халық үшін үлкен жиындар, ас беру рәсімдері, ұлттық ойындар мен мерекелер ортақ мәдени кеңістікті сақтауға мүмкіндік берді. Жібек жолы дәуірінде бұл қызмет

сауда және мәдени байланыстар арқылы көрінсе, Қазақ хандығы кезеңінде хандық жиындар мен дәстүрлі мерекелер арқылы жалғасты, ал Кеңес дәуірінде бұқаралық мерекелер мен мәдени онкүндіктер мемлекеттік ұйымдастыру жүйесіне енгізілді.

Сонымен қатар, іс-шаралар экономикалық және ақпараттық қызмет те атқарды. Жәрмеңкелер, базарлар, көрмелер мен фестивальдер саудасаттықты дамытуға, жаңа байланыстар орнатуға және аймақтар арасындағы қарым-қатынасты күшейтуге ықпал етті. Ірі жиындарда тек мерекелік шаралар ғана емес, жаңалық алмасу, шешім қабылдау, келіссөз жүргізу және қоғамдық пікір қалыптастыру үдерістері де қатар жүрді.

Кеңестік бұқаралық іс-шаралар жүйесінің екіжақтылығы. Бір жағынан, бұл кезеңде іс-шаралардың көпшілігі мемлекеттік идеологияға бағындырылып, қатысушылардың еркін таңдауы шектеулі болды. Коммерциялық мақсат, нарықтық тиімділік және туристік маркетинг қазіргі түсініктегідей толық қалыптаса қойған жоқ [1, 13]. Екінші жағынан, ірі бұқаралық шараларды ұйымдастыру, қатысушыларды орналастыру, тасымалдау және мәдени бағдарлама жасау сияқты тәжірибелер жинақталды. Спартакиадалар, мәдени онкүндіктер, ВДНХ және «Интурист» жүйесі кейінгі ивент-туризмнің ұйымдастырушылық алғышарттарының қалыптасуына әсер етті.

Тәуелсіздік кезеңіндегі халықаралық байланыстар мен ивент-туризм. Тәуелсіздік жылдарында жоспарланған іс-шаралар халықаралық дипломатиялық байланыстармен, іскерлік кездесулермен, мәдени алмасу бағдарламаларымен және спорттық жарыстармен ұштаса бастады. 1990-жылдардағы көрмелер мен ресми сапарлар жаңа халықаралық байланыстардың қалыптасуына ықпал етсе, 2000-жылдары мәдени мерейтойлар мен мұра нысандарын халықаралық деңгейде таныту тәжірибесі күшейді. Тараз қаласының 2000 жылдығы 2002 жылы аталып өтті [26], ал 2003 жылы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі ЮНЕСКО Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілді [27]. 2011 жылы Астана мен Алматыда VII қысқы Азия ойындарының өткізілуі Қазақстанның халықаралық ірі оқиғаларды ұйымдастыру мүмкіндігін көрсетті [28]. Осы үдерістер тәуелсіздік кезеңіндегі ивент-туризмнің халықаралық, имидждік және туристік функцияларының күшеюін сипаттайды.

Фестивальдердің экономикалық және әлеуметтік ықпалы. Р.А. Кулахметова мен Г.А. Кулахметованың зерттеуі фестивальдердің ивент-туризмді дамытудағы экономикалық ықпалын

айқын дәлелдейді. Фестивальді ұйымдастыру экономикалық пайданы тек ұйымдастырушыларға ғана емес, қонақ үйлер, кафелер, барлар сияқты қызмет салаларына да береді [2]. Дүние жүзіндегі жетекші фестивальдердің тәжірибесі, соның ішінде 2023 жылы 499,9 миллион доллар табыс әкелген Austin City Limits мысалы, Қазақстандағы фестивальдердің де жүйелі даму әлеуеті бар екенін көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеушілер фестивальдің бес оң ықпалын атайды: әлеуметтік имидж, бос уақытты өткізу мүмкіндігі, инфрақұрылым дамуы, жергілікті алға жылжыту және экономикалық өсім [3]. Бұл тізбе Қазақстан тарихындағы оқиғалық тәжірибелер мен тәуелсіздік кезеңіндегі ивент-туризмнің негізгі функционалдық сипаттамаларымен қабысады.

Халықаралық салыстырмалы контексте рухани туризм дестинациясы ретінде Түркістан. А. Малдыбек және әріптестерінің зерттеуінде Түркістанның «Кіші Мекке» символикасы түркілік интеграцияны, мәдени дипломатияны және ұлттық брендті күшейтетін трансұлттық сакралдық хаб ретінде пайымдалады. Тарихи тұрғыдан Ясауи кесенесіне зиярат Қазақ хандығы дәуірінен бері жалғасқан діни-рухани оқиғалық тәжірибелердің сабақтастығын көрсетеді. Қазіргі уақытта бұл мұра рухани туризм және ивент-туризм құралдарымен ұштаса алады. Халықаралық тәжірибеде Иранның Мешхед қаласы мен Түркияның Кония қаласы рухани мұраны инфрақұрылым, мәдени индустрия және заманауи туристік құралдармен біріктіре алады. Кониядағы Мевлана музейі, Сема рәсімдері мен халықаралық фестивальдер осы бағыттың үлгісін көрсетеді. Мұндай модельдер Түркістанда сопылық поэзия фестивальдері, «Ясауи жолы» маршруттары және цифрлық зиярат құралдары сияқты өнімдерді дамытудың теориялық негізін күшейте алады [4].

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу Қазақстандағы қазіргі ивент-туризмнің тарихи алғышарттары бірнеше кезең арқылы қалыптасқанын көрсетті. Ұлы Жібек жолы дәуіріндегі сауда жиындары, дипломатиялық қабылдаулар, сарайлық рәсімдер мен зиярат сапарлары қазіргі ивент-туризмнің тікелей формалары емес, адамдарды белгілі бір оқиға, рәсім немесе мақсат төңірегінде

шоғырландырған тарихи прототиптер ретінде айқындалды. Қазақ хандығы кезеңінде бұл оқиғалық тәжірибелер дала жиындары, ас беру рәсімдері, ұлттық ойындар мен діни-рухани сапарлар түрінде жалғасты.

Ресей империясы тұсында дәстүрлі оқиғалық тәжірибелер жәрмеңкелер, қалалық мәдени басқосулар және көлік қатынасының кеңеюімен жаңа сипат алды. Кеңес дәуірінде бұқаралық мерекелер, Спартакиадалар, мәдени онкүндіктер, көрмелер және ұйымдастырылған турлар арқылы ірі іс-шараларды орталықтандырылған түрде өткізу тәжірибесі қалыптасты. Ал тәуелсіздік кезеңінде жоспарланған іс-шаралар туристік өнім, маркетинг, халықаралық байланыс және дестинация имиджімен ұштасып, қазіргі мағынадағы ивент-туризмнің институционалдық және нарықтық формалары орныға бастады.

Зерттеудің негізгі ғылыми нәтижелері үш бағыттан көрінеді. Біріншіден, саяси-институционалдық орта, басым оқиғалық формалар, инфрақұрылым және институционалдану деңгейі негізінде авторлық кезеңдеу нақтыланды. Екіншіден, оқиғалық тәжірибелер мемлекеттік-саяси, спорттық, мәдени-фестивальдік, діни-рухани және іскерлік-сауда формалары бойынша типологиялық жүйеге келтірілді. Үшіншіден, қоғамдық біріктіру, мәдени алмасу, экономикалық коммуникация және аумақтық имидж қалыптастыру функцияларының тарихи сабақтастығы анықталды. Осы тұжырымдар ерте тарихи тәжірибелерді қазіргі «ивент-туризм» категориясымен теңестірмей, олардың қазіргі саланың қалыптасуына ықпал еткен алғышарттық мәнін көрсетуге мүмкіндік береді.

Осы тұрғыда Қазақстандағы ивент-туризмнің дамуын мемлекеттік саясаттан, халықаралық байланыстардан, мәдени дәстүрлерден және туристік инфрақұрылымнан бөлек қарастыру мүмкін емес. Болашақ зерттеулерде Алматы, Астана, Түркістан және басқа өңірлердің жеке кейстерін терең талдау, сондай-ақ осы мақаланың 2024 жылмен шектелген хронологиялық аясынан кейінгі ірі іс-шаралардың экономикалық, әлеуметтік және имидждік әсерін эмпирикалық деректер негізінде бағалау орынды.

Әдебиет тізімі

- 1 Getz D., Page S.J. Event studies: Theory, research and policy for planned events. – 4th ed. – Abingdon: Routledge, 2020. – 558 p.
- 2 Кулахметова Р.А., Кулахметова Г.А. Влияние фестивалей на продвижение событийного туризма в Казахстане // Туризм, досуг и гостеприимство. – 2024. – Т. 7. - №4. – С. 6–12. DOI: 10.59649/2959-5185-2024-4-6-12.
- 3 Bezirgan M., Yetginer S. The effect of the festivals on the development of tourism with the support of residents: The case study of Zeytinli Rockfest in Edremit / In: Strategic business models to support demand, supply, and destination management in the

- tourism and hospitality industry / eds. L.C. Carvalho, L. Calisto, N. Gustavo. – Hershey, PA: IGI Global, 2020. – pp. 111–132. DOI: 10.4018/978-1-5225-9936-4.ch006.
- 4 Малдыбек А., Шылмамбетов С., Жандарбек З., Сыздыкова Г. Түркістандағы рухани туризмді дамытудағы Қожа Ахмет Ясауи мұрасының рөлі: сакралдық география және халықаралық тәжірибе контексінде // Bulletin of the IUTH. – 2025. – №2(8). – Б. 180–194. DOI: 10.62867/3007-0848.2025-2.12.
- 5 Байпаков К. Великий Шелковый путь (на территории Казахстана). – Алматы: Адамар, 2007. – 496 с.
- 6 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 262 қаулысы «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» [Электрондық ресурс]. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000262> (қаралған күні: 03.09.2026).
- 7 Мирза Мухаммад Хайдар. Та’рих-и Рашиди / введение, пер. с перс. А. Урунбаева и др.; примеч. и указ. Р.П. Джапилов, Л.М. Епифановой. – Ташкент: Фан, 1996. – 727 с.
- 8 Унковский И.С. Посольство к зюнгарскому хун-тайчжи Цэван Рабтану капитана от артиллерии Ивана Унковского и путевой журнал его за 1722–1724 годы / изд. с предисл. и примеч. Н.И. Веселовского. – СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1887. – XLVI, 276 с.
- 9 Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких, орд и степей / под общ. ред. М.К. Козыбаева. – Алматы: Санат, 1996. – 656 с.
- 10 Тортонова Г.Ш. Ұлы Жібек жолы Қазақстан жерінде / Халық. ғыл.-практ. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындағы ортағасырлық қалалар. Средневековые города Великого Шелкового пути. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: мат. – Түркістан, 2018. – Б. 158–163.
- 11 Ердаuletov С.Р. География туризма: история, теория, методы, практика. – Алматы: Ғылым, 2000. – 336 с.
- 12 Қазақстан тарихы көне заманнан бүгінге дейін: бес томдық. – Т. 5: Қазіргі заманғы Қазақстан / ред. Қ.С. Алдажұманов. – Алматы: Атамұра, 2010. – 688 б.
- 13 Жигульский К. Праздник и культура: праздники старые и новые. Размышления социолога / пер. с польск. – М.: Прогресс, 1985. – 336 с.
- 14 Туризм как вид деятельности: учебник / И.В. Зорин, Т.П. Каверина, В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 287 с.
- 15 Иноятов С.И., Арипова Х.А. Бухара – жемчужина Великого Шелкового пути / Междунар. науч.-практич. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындағы ортағасырлық қалалар. Средневековые города Великого Шелкового пути. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: мат. – Түркістан, 2018. – С. 49–52.
- 16 Орынбекова Ә.Ә., Елжанов Б.Н. Ұлы Жібек жолы бойындағы Түркістан / Халық. ғыл.-практ. конф. «Ұлы Жібек жолы бойындағы ортағасырлық қалалар. Средневековые города Великого Шелкового пути. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: мат. – Түркістан, 2018. – Б. 131–135.
- 17 Liu X. The Silk Road in World History. – New York: Oxford University Press, 2010. – 168 p.
- 18 Артықбаев Ж.О. Қазақстан тарихы: оқулық-хрестоматия. – Астана: Фолиант, 2003. – 264 б.
- 19 Добросмыслов А.И. Тургайская область: исторический очерк. – Тверь: Типолитография Н.М. Родионова, 1902. – 524 с.
- 20 Козыбаев М.К. История и современность: проблемы истории Казахстана. – Алма-Ата: Ғылым, 1991. – 252 с.
- 21 Вяткин М.П. Очерки по истории Казахской ССР. Т. 1: С древнейших времен по 1870 г. – М.: ОГИЗ: Госполитиздат, 1941. – 367 с.
- 22 Әлжанов О. Қырдағы Рамазан айты // Дала уалаятының газеті. – 1895. – №11–12.
- 23 Байтұрсынұлы А. Мұсылмандар үшін Петербурда болатын кеңес жиылысы // Айқап. – 1914. – №7. – Б. 112–114.
- 24 Долженко Г.П. История туризма в дореволюционной России и СССР. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1988. – 192 с.
- 25 Усыскин Г.С. Очерки истории российского туризма. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: СПб.: Герда, 2007. – 207 с.
- 26 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 31 қаңтардағы № 157 қаулысы «2001–2002 жылдарда республикалық деңгейде өткізілетін мерейтойлар мен атаулы күндердің тізбесі туралы» [Электрондық ресурс]. - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010000157_ (қаралған күні: 03.09.2026).
- 27 UNESCO World Heritage Centre. Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi [Electronic resource]. - URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1103/> (accessed: 03.09.2026).
- 28 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 13 маусымдағы № 492 қаулысы «Астана және Алматы қалаларында 2011 жылғы 7-қысқы Азия ойындарын дайындау және өткізу туралы» [Электрондық ресурс]. - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000492_ (қаралған күні: 03.09.2026).

References

- 1 Getz D., Page S.J. Event studies: Theory, research and policy for planned events. – 4th ed. – Abingdon: Routledge, 2020. – 558 p.
- 2 Kulahmetova R.A., Kulahmetova G.A. Vlijanie festivalej na prodvizhenie sobytijnogo turizma v Kazahstane // Turizm, dosug i gostepriimstvo. – 2024. – Т. 7. - №4. – С. 6–12. DOI: 10.59649/2959-5185-2024-4-6-12.
- 3 Bezirgan M., Yetginer S. The effect of the festivals on the development of tourism with the support of residents: The case study of Zeytinli Rockfest in Edremit / In: Strategic business models to support demand, supply, and destination management in the tourism and hospitality industry / eds. L.C. Carvalho, L. Calisto, N. Gustavo. – Hershey, PA: IGI Global, 2020. – pp. 111–132. DOI: 10.4018/978-1-5225-9936-4.ch006.
- 4 Maldybek A., Shylmambetov S., Zhandarbek Z., Syzdykova G. Tırkistandary ruhani turizmde damytudary Kozha Ahmet Jasauı mұrasynuң rölі: sakraldyқ geografıja zhəne halyқaralyқ təzhiribe konteksinde // Bulletin of the IUTH. – 2025. – №2(8). – Б. 180–194. DOI: 10.62867/3007-0848.2025-2.12.
- 5 Bajpakov K. Velikij Shelkovyj put’ (na territorii Kazahstana). – Almaty: Adamar, 2007. – 496 s.

- 6 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздары № 262 қаулысы «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұзғырымдамасын бекіту туралы» [Jelektrondық resurs]. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000262> (қаралған күні: 03.09.2026).
- 7 Mirza Muhammad Hajdar. Ta'rih-i Rashidi / vvedenie, per. s pers. A. Urumbaeva i dr.; primech. i ukaz. R.P. Dzhililovoj, L.M. Epifanovoj. – Tashkent: Fan, 1996. – 727 s.
- 8 Unkovskij I.S. Posol'stvo k zjungarskomu hun-tajchzhi Cjevan Rabtana kapitana ot artillerii Ivana Unkovskogo i putevoj zhurnal ego za 1722–1724 gody / izd. s predisl. i primech. N.I. Veselovskogo. – SPb.: Tip. V. Kirshbauma, 1887. – XLVI, 276 s.
- 9 Levshin A.I. Opisanie kirgiz-kazach'ih, ili kirgiz-kajsackih, ord i stepej / pod obshh. red. M.K. Kozybaeva. – Almaty: Sanat, 1996. – 656 s.
- 10 Tortonova G.Sh. Yly Zhibek zholy Қазақстан zherinde / Halyk. fyl.-prakt. konf. «Yly Zhibek zholy boyjndary ortarasyrlyk қалалар. Srednekovye goroda Velikogo Shelkovogo puti. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: mat. – Tyrkistan, 2018. – B. 158–163.
- 11 Erdavletov S.R. Geografija turizma: istorija, teorija, metody, praktika. – Almaty: Fylym, 2000. – 336 s.
- 12 Қазақстан тарихы көне заманнан бығынға дейін: бес томдық. – Т. 5: Қазіргі заманғы Қазақстан / red. Қ.С. Aldazhymanov. – Almaty: Atamyra, 2010. – 688 b.
- 13 Zhigul'skij K. Prazdnik i kul'tura: prazdniki starje i novye. Razmyshlenija sociologa / per. s pol'sk. – M.: Progress, 1985. – 336 s.
- 14 Turizm kak vid dejatel'nosti: uchebnik / I.V. Zorin, T.P. Kaverina, V.A. Kvartal'nov. – M.: Finansy i statistika, 2005. – 287 s.
- 15 Inojatov S.I., Aripova H.A. Buhara – zhemchuzhina Velikogo Shelkovogo puti / Mezhdunar. nauch.-praktich. konf. «Yly Zhibek zholy boyjndary ortarasyrlyk қалалар. Srednekovye goroda Velikogo Shelkovogo puti. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: mat. – Turkestan, 2018. – S. 49–52.
- 16 Orynbekova Ә.Ә., Elzhanov B.N. Yly Zhibek zholy boyjndary Tyrkistan / Halyk. fyl.-prakt. konf. «Yly Zhibek zholy boyjndary ortarasyrlyk қалалар. Srednekovye goroda Velikogo Shelkovogo puti. The Medieval Cities of the Great Silk Way»: mat. – Tyrkistan, 2018. – B. 131–135.
- 17 Liu X. The Silk Road in World History. – New York: Oxford University Press, 2010. – 168 p.
- 18 Artykbaev Zh.O. Қазақстан тарихы: оқулық-hrestomatija. – Astana: Foliant, 2003. – 264 b.
- 19 Dobromyslov A.I. Turgajskaja oblast': istoricheskij ocherk. – Tver': Tipolitografija N.M. Rodionova, 1902. – 524 s.
- 20 Kozybaev M.K. Istoriya i sovremennost': problemy istorii Kazahstana. – Alma-Ata: Gylim, 1991. – 252 s.
- 21 Vjatkin M.P. Ocherki po istorii Kazahskoj SSR. T. 1: S drevnejshih vremen po 1870 g. – M.: OGIZ: Gospolitizdat, 1941. – 367 s.
- 22 Əlžhanov O. Kyrdary Ramazan ajty // Dala ualajatyның gazeti. – 1895. – №11–12.
- 23 Bajtyrsynly A. Mұсылmandar үшін Peterborda bolatyn кеңес zhiylыsy // Ақпар. – 1914. – №7. – B. 112–114.
- 24 Dolzhenko G.P. Istoriya turizma v dorevoljucionnoj Rossii i SSSR. – Rostov-na-Donu: Izd-vo Rostovskogo un-ta, 1988. – 192 s.
- 25 Usyskin G.S. Ocherki istorii rossijskogo turizma. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.; SPb.: Gerda, 2007. – 207 s.
- 26 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 31 қаңтардағы № 157 қаулысы «2001–2002 жылдарда республикалық деңгейде өткізілетін мережілер мен атаулы кындердің тизбесі туралы» [Jelektrondық resurs]. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010000157> (қаралған күні: 03.09.2026).
- 27 UNESCO World Heritage Centre. Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi [Electronic resource]. - URL: <https://whc.unesco.org/en/list/1103/> (accessed: 03.09.2026).
- 28 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 13 маусымдары № 492 қаулысы «Astana және Almaty қалаларында 2011 жылғы 7-қысық Azija oıyndaryn dajyndau және өtkizu turaly» [Jelektrondық resurs]. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000492> (қаралған күні: 03.09.2026).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ // ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ // INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

«Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)»

Тимурқызы Хадіша – Халықаралық туризм және меймандостық университетінің 2-курс магистранты, Түркістан қ., Қазақстан

«Автор для корреспонденции (первый автор)»

Тимурқызы Хадіша – магистрант 2-го курса Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

«Corresponding author (first author)»

Timurkyzy Khadisha – 2nd-year master's student, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan
e-mail: khadisha.timurkyzy@iuth.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3176-1864>

Дүйсенбек Тоғжан Нұрланқызы – Халықаралық туризм және меймандостық университетінің 2-курс магистранты, Түркістан қ., Қазақстан

Дүйсенбек Тоғжан Нұрланқызы – магистрант 2-го курса Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

Duisenbek Togzhan Nurlankyzy – 2nd-year master's student, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan

e-mail: togzhan.duisenbek@iuth.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5405-7680>

Баубеков Ахатбек Абдирасилұлы – Халықаралық туризм және меймандостық университетінің 2-курс магистранты, Түркістан қ., Қазақстан

Баубеков Ахатбек Абдирасилұлы – магистрант 2-го курса Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

Baubekov Akhatbek Abdirasiluly – 2nd-year master's student, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan

e-mail: akhatbek.baubekov@iuth.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4148-6708>

Тагманов Урманбек Сарманович – PhD, Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қ., Қазақстан

Тагманов Урманбек Сарманович – PhD, Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Казахстан

Tagmanov Urmanbek Sarmanovich – PhD, International University of Tourism and Hospitality, Turkistan, Kazakhstan

e-mail: urmanbek.tagmanov@iuth.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2960-9816>

Мақала түскен күні: 03.06.2026

Мақала басылымға қабылданған күні: 15.09.2026

Құрметті авторлар!

«Туризм, демалыс және қонақжайлылық» ғылыми-теориялық журналында мәліметтерді жариялау Open Journal System (OJS) - ғылыми мақалаларды онлайн-ұсыну және пікір беру жүйесін пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Тіркеу немесе авторландыру «Мақаланы жіберу» бөлімінде қол жетімді - <http://46.34.130.122/index.php/tlh>. Журналдың сайты <http://tlh.kz/>

МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Редакциялық кеңес журналдың ғылыми бағыттары бойынша бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды. Мақала электрондық форматта (doc, .docx, .rtf форматта), текжурнал сайтының (Open Journal System - OJS) функционалдығымен жүктеу арқылы ұсынылады.

Журналдың пішімі: Microsoft Word (doc). Парақ пішімі: А4. Жоғарғы және төменгі жиегі – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см. Негізгі қаріп: Times New Roman. Негізгі мәтіннің қаріп өлшемі: 12 кегль. Кестелердің, сілтемелердің, сызбалардың, кестелердің, диаграммалар мен суреттердің мәтінінде кіші өлшемдегі қаріпті (10-11 кегель) пайдалануға рұқсат етіледі. Жоларалық интервал: дара. Мәтінді туралау: ені бойынша, сөз тасымалысыз болу тиіс. Азат жол (қызыл жол): 1,0 см.

Мақалада мәтін суреттердің жанына емес, төмен жағына жазылады. Суреттер анық болуы керек, олардағы жазулар оңай оқылуы керек. Суреттер мен кестелерде қол болмауы керек. Суреттер тұтас пішімде болуы тиіс (жекелеген бөліктерді, фигураларды, жазбаларды және т.б. біріктіріп сурет жасауға болмайды). Барлық суреттер мен кестелер нөмірленуі керек. Кестелер мен суреттерді нөмірлеу бөлек жүргізіледі. Мақала мәтінінде міндетті түрде кестелерге, суреттерге, графиктерге сілтемелер болуы тиіс. Барлық кестелер мен суреттердің дереккөз сілтемелері көрсетілуі тиіс (егер кесте немесе сурет басқа жерден алынған болса) немесе авторлардың суреті болса, қол қойылуы тиіс. Статистикалық деректерді пайдаланған кезде кестелер мен суреттерде көрсетілуі тиіс - (Авторлар деректер негізінде құрастырған).

Формулаларды жасау үшін тек стандартты Microsoft Office құралдарын пайдаланыңыз.

Мақаланы журналға жариялауға берген кезде төменде көрсетілгендерге жол берілмейді:

- беттерді нөмірлеу;
- мәтінде беттердің алшақтықтарын пайдалану;
- автоматты бет сілтемелерін пайдалану;
- автоматты тасымалдарды пайдалану;
- сирек немесе тығыздалған әріптік аралықты пайдалану;
- мақаланың бөлімдері ішінде қалың қаріппен мәтінді белгілеу.

Әдебиет тізімдерінің сілтемелері тік жақшада рәсімделеді:

Қазақ тілінде - [1]; [1, б. 78]; [189, б. 42-43].

Орыс тілінде - [1]; [1, с.78]; [189, с. 42-43].

Ағылшын тілінде - [1]; [1, б.78]; [189, р. 42-43].

Мақала көлемі – 7 беттен кем болмауы керек.

Мақаланың түпнұсқалығы кем дегенде 70% болуы керек. Түпнұсқалығы 50% және одан жоғары болса, егер мақалада пайдаланылған материал және авторлық қорытындылар толық талданған болса, бір ақпарат көзінен бұрыс және көп көлемде ақпарат алынбаған жағдайда шолу мақалаларына қабылданады.

Мақала келесі ережелерге сәйкес рәсімделуі тиіс: жоғарғы сол жақ бұрышында –FTAMP, бос жолдан кейін, ортасында авторлардың тегі және аты-жөнінің инициалы (5 автордан көп емес), төменірек ЖОО-ның немесе ғылыми мекеменің атауын, мемлекет пен қала атауын жазу керек. Ортасында бос жолдан кейін мақаланың атауы бас әріптермен жазылады. Бос жолдан кейін, парақтың ені бойынша бос жолдан кейін – аңдатпа (100-200 сөз аралығында) және 5-7 түйін сөздер және бос жолдан кейін, мақаланың мәтін жазылады. Мақаланың соңында бос жолдан кейін әдебиет тізімі көрсетіледі. Әрі қарай, аударылған әдебиеттер тізімі.

Мақала атауы, авторлардың толық аты-жөні, аңдатпа және түйін сөздер үш тілде (қазақ, орыс, ағылшын) болуы тиіс. Аударма сапалы және мамандар тарапынан орындауы керек. Жеке парақта авторлардың толық аты-жөні, ғылыми (академиялық) дәрежелері мен ғылыми атақтары (бар болса), лауазымы, кафедра, ұйым, қызметтік мекен-жайлары, телефондары және e-mail адресі толық көрсетіледі.

Аңдатпа орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде **100-200 сөзден** тұрып, мақаланың мазмұнын көрсету керек, себебі көптеген оқырмандар үшін бұл зерттеу туралы негізгі ақпарат көзі болады.

Барлық қысқартулар мақалада бірінші рет қолданған кезде толық жазылуы керек.

Мақаланың құрылымы: Кіріспе (зерттеудің өзектілігі, мақсаты мен міндеттері); **Әдістер мен материалдар, Нәтижелер, Талқылау, Қорытындылар, Қаржыландыру** туралы ақпарат, **Әдебиет тізімі**.

Автордың (лардың) аты-жөнін*, мақаланың атауын және «Аңдатпа», «Түйін сөздер», «Кіріспе» (зерттеудің өзектілігі, мақсаты мен міндеттері), «**Әдістер мен материалдар**», «**Нәтижелер**», «**Талқылау**», «**Қорытындылар**», «**Қаржыландыру** туралы ақпарат», «**Әдебиет тізімі**» бөлімдерінің атауларын қалың қаріппен жазып көрсету қажет.

Бірінші автор автордың бас әріптерінен кейін латынша «a» әрпімен көрсетілуі керек; хат-хабарларға арналған автор латынша «b» әрпімен көрсетілуі керек, мысалы, ¹Құлбаев А.Т.^a, ²Бектурғанов Ә.Е.^b

«**Әдістер мен материалдар**» бөлімі мыналарды қамтуы керек:

- зерттеу жүргізу үрдісі;
- үлгі сипаттамасы: эксперимент немесе сауалнама қатысушылардың саны, жынысы, жасы және басқа да сипаттамалары;

- зерттеу барысында қолданылған әдістер мен әдістемелердің сипаттамасы;
- талдау және статистикалық өңдеу әдістері және репродуктивтілікті қамтамасыз етудің басқа тәсілдері.

Сандық деректерді ұсыну кезінде талдау мен статистикалық өңдеудің заманауи әдістерін қолдану қажет

Библиографияда негізгі жұмыстардан және соңғы 5 жылдағы жарияланымдардан басқа, Web of Science, SCOPUS, РҒДИ (РИНЦ) базаларына кіретін жоғары дәйексөзді шетелдік және қазақстандық журналдардың мақалаларына сілтемелер болуы тиіс. Авторлар өз еңбектерін 30%-дан аспайтын көлемде дәйексөз ретінде пайдалана алады. Мәтіндері интернет желісінде қолжетімді болса, барлық дереккөздер үшін URL мекенжайын (сілтемені) және жүгіну күнін көрсету ұсынылады.

Әдебиеттер тізімін (алфавит бойынша емес) мәтіндегі дереккөздердің аталуына қарай, мақаланың соңында көрсету керек. Қазақ және орыс тілдерінде әдебиеттер тізімі МС7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама «Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» талаптарына сәйкес рәсімделеді (Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитетінің тізіміне кіретін басылымдарға қойылатын талаптар).

Авторлар библиографиялық мәліметтердің дұрыстығына жауап береді.

Жарияланбаған диссертациялық жұмыстарға сілтеме жасауға жол берілмейді.

Әдебиеттер тізімінде пайдаланылған дереккөздердің дұрыс сипаттамасы келтірілген жарияланым оның авторлары мен олар ұсынатын ұйымдардың ғылыми қызметін бағалау кезінде ескерілетіндігінің кепілі болып табылады.

Әдебиеттер тізімінде кириллицада ұсынылған жұмыстар болған жағдайда, әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет:

Біріншісі - түпнұсқада;

Екіншісі - романизацияланған алфавитпен (транслитерация <http://www.translit.ru>).

Мысалы:

Әдебиет тізімі

1 Сайлау Т.Б. Теория управления тренировочным процессом в спорте / IX Междунар. науч. конф. «Тенденции развития спорта высших достижений»: сб. науч. тр. – М.: ЦНИИС, 2022. – С. 34-37.

References

1 Sajlau T.B. Teorija upravljenja trenirovochnym processom v sporte / IX Mezhdunar. nauch. konf. «Tendencii razvitiya sporta vysshih dostizhenij»: sb. nauch. tr. – M.: CNIS, 2022. – S. 34-37.

Ағылшын тіліндегі мақалаларда әдебиеттер тізімі тек ағылшын тілінде ұсынылады, мысалы:

References

1 Arcelli, E., Canova R. Trenirovka v marafonskombege: nauchni podhod [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ. – 2000. – 70 p.

2 Kiryanov M.A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education. – 2010. – №24 (200). – pp. 125-128.

3 Krotee M.L. Management of Physical Education and Sport. McGraw-Hill Humanities / Social Sciences / Languages. – 2006. – 624 p.

Авторлар туралы мәліметтер

Жеке бетте әрбір автор туралы қосымша мәліметтер көрсетіледі: толық аты-жөні қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде, ғылыми (академиялық) дәрежелер мен ғылыми атақтары (болған жағдайда), лауазымы, ұйымы, байланыс телефондары, қолданып жүрген e-mail адресі, ORCID цифрлық сәйкестендіргіші URL (сілтеме).

«Туризм, демалыс және қонақжайлылық» журналында мақалаларды жариялау ақылы негізде жүзеге асырылады және редакциялық жұмыстың келесі кезеңдерін қамтиды: сыртқы қосарлы құпия рецензиялау; мақаланы «Антиплагиат» жүйесінде тексеру; техникалық және тілдік редакциялау; беттеу және баспалық дайындық; Crossref деректер базасында орналастыру, DOI идентификаторын тағайындау.

Мақаланы жариялау құны (формат А4, 12 кегль, 1,0 интервал, қаріп Times New Roman) **25 000** теңгені құрайды.

Сыртқы құпия пікір берушілерді редакциялық кеңес тағайындайды.

Мақаланы, редакция жариялауға қабылдау туралы хабарлағаннан кейін ғана, төлем төменде көрсетілген банктік деректемелер бойынша жүзеге асырылады (ҚР азаматтары үшін ағымдағы шот ашу қажет):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)
ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN
Account: KZ 07856000000011507 (KZT);
KZ 578560000004009529 (EURO);
KZ 218560000005479598 (USD);
KZ 5085622203309006737 (RUB)

RNN 600700016358
BIN 010840001890
SWIFT KCJBKZKX
КБс 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ
Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

¹Жаксыбекова Д.К.², ²Нұрқайдар Н.Е.

¹Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

²ЖШС «EVISA TRAVEL», Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКСКУРСИЯЛАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ

Жаксыбекова Динара Кабировна, Нұрқайдар Назерке Ертисқызы
Қазақстандағы инновациялық экскурсиялардың түрлері

Аңдатпа. 100- 200 сөз

Түйін сөздер: 5-7 сөз

Жаксыбекова Динара Кабировна, Нуркайдар Назерке Ертисқызы
Виды инновационных экскурсий в Казахстане

Аннотация. 100-200 слов

Ключевые слова: 5-7 слов

Zhaxybekova Dinara Kabirovna, Nurkaidar Nazerke Yertiskyzy
Types of innovative excursions in Kazakhstan

Abstract. 100-200 words

Key words: 5-7 words

Кіріспе...мақала мәтіні

Әдістер мен материалдар. ...мақала мәтіні

Нәтижелер. ...мақала мәтіні

Талқылау. ...мақала мәтіні

Қорытындылар. ...мақала мәтіні

Қаржыландыру туралы ақпарат

Әдебиет тізімі

1 Сындрлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. – Текст: электронный // Әділет: [сайт]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1900002019> (қолданылған күні: 13.01.2023).

2 Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 қаулысы. – Текст: электронный // Әділет: [сайт]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000360> (қолданылған күні: 13.01.2023).

3 Основы инновационной деятельности. Ответственный редактор – С. В. Мальцева. Москва - Юрайт – 2019. – 527 с.

References

1 Syndarly қоғамдық dialog - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. – Текст: jelektronnyj // Әділет: [sajt]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1900002019> (koldanylған kыni: 13.01.2023).

2 Қазақстан Respublikasynың turistik salasyn damytudың 2019 - 2025 zhyldarға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Respublikasy Үкіметінің 2019 zhyлғы 31 мамырдағы № 360 қаулысы. – Текст: jelektronnyj // Әділет : [sajt]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000360> (қолданылған kыni: 13.01.2023)..

3 Osnovy innovacionnoj dejatel’nosti. Otvetstvennyj redaktor – S. V. Mal’ceva. Moskva – Jurajt – 2019. – 527 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР:

Жаксыбекова Динара Кабировна – DBA; Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

Жаксыбекова Динара Кабировна – DBA; Казахская академия спорта и туризма, город Алматы, Республика Казахстан
Zhaxybekova Dinara Kabirovna – DBA; Kazakh Academy of Sport and Tourism

e-mail:

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0995-1266>

Пікір берушінің пікіріне сәйкес мақала авторларға қайта өңдеу және түзету үшін қайтарылған жағдайда, мақала 20 жұмыс күні ішінде түзетілген нұсқа түрінде қайтарылуы тиіс. Көрсетілген түзету мерзімнен кеш түскен мақалалар жаңадан түскен мақала ретінде қарастырылады. Редакция қажетті нақтылаулар мен қысқартулар жасау құқығын, сондай-ақ авторларға өз мақалаларын қысқартуды ұсыну құқығын өзіне қалдырады.

Уважаемые авторы!

Публикация материалов в научно-теоретическом журнале «Туризм, досуг и гостеприимство» осуществляется с использованием Open Journal System (OJS) – системы онлайн-подачи и рецензирования научных статей. Регистрация или авторизация доступны в разделе «Отправить материал» – <http://46.34.130.122/index.php/tlh>. Сайт журнала <http://tlh.kz/>

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

Редакционный совет принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Статья представляется в электронном формате (в форматах .doc, .docx, .rtf) посредством ее загрузки через функционал сайта журнала (Open Journal System – OJS).

Формат файла: Microsoft Word (docx). Формат листа: А4. Поля: верхнее и нижнее — 2 см, левое — 3 см, правое — 1 см. Основной шрифт: Times New Roman. Размер шрифта основного текста: 12 пунктов. Допускается использование шрифта меньшего размера (10-11 пунктов) в тексте таблиц, ссылок, схем, графиков, диаграмм и рисунков. Межстрочный интервал: одинарный. Выравнивание текста: по ширине, без переноса слов. Абзацный отступ (красная строка): 1,0 см.

Рисунки в тексте статьи располагаются без обтекания текстом. Рисунки должны быть четкими, надписи на них — легко читаемыми. Подписи не должны быть частью рисунков или таблиц. Рисунки должны иметь цельный формат (не допустимо составление рисунка из отдельных частей в виде вставок, фигур, надписей и т.д.). Все рисунки и таблицы должны быть пронумерованы. Нумерация таблиц и рисунков ведется раздельно. В тексте статьи обязательно должны содержаться ссылки на таблицы, рисунки, графики. Все таблицы и рисунки должны иметь ссылку на источник (если таблица или рисунок заимствованы) или подписаны «Рисунок/фото автора (-ов)». При использовании статистических данных в таблицах и рисунках должно быть указано – (Составлено автором (-ами) на основе данных...).

Для составления формул использовать только стандартные средства Microsoft Office.

При подаче статьи для публикации в журнал не допускается:

- нумерация страниц;
- использование в тексте разрывов страниц;
- использование автоматических постраничных ссылок;
- использование автоматических переносов;
- использование разреженного или уплотненного межбуквенного интервала;
- выделение текста жирным шрифтом внутри разделов статьи.

Ссылки на литературу оформляются в квадратных скобках:

На казахском языке - [1]; [1, б. 78]; [189, б. 42-43].

На русском языке - [1]; [1, с. 78]; [189, с. 42-43].

На английском языке - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

Объем статьи – не менее 7 страниц.

Оригинальность статьи должна быть не менее 70%. Для обзорных статей допускается оригинальность в объеме 50% и выше, при наличии в статье полноценного анализа использованного материала и авторских выводов, отсутствии некорректных заимствований, отсутствии заимствований большого объема из одного источника.

Статья должна быть оформлена в строгом соответствии со следующими правилами: в верхнем левом углу – МРНТИ, через пустую строку по центру – фамилия и инициалы автора (-ров) (не более 5 авторов), ниже без пропуска наименование вуза или научного учреждения, город и страна. Через пустую строку по центру прописными буквами – название статьи. Далее через пустую строку по ширине страницы – аннотация (от 100 до 200 слов) и ключевые слова (5-7 слов) и через пустую строку – текст статьи. В конце статьи через пустую строку – «Список литературы». И далее транслитерированный список литературы.

Название статьи, ФИО авторов (полностью), аннотация и ключевые слова должны быть на трех языках (казахский, русский, английский). Перевод должен быть качественным и выполнен специалистами.

Аннотация, объемом **100-200 слов**, на русском, казахском и английском языках, должна отражать содержание статьи, поскольку для большинства читателей она будет главным источником информации о проведенном исследовании.

Все аббревиатуры и сокращения должны быть расшифрованы при первом использовании в статье.

Структура статьи: Введение (актуальность, цель и задачи исследования); Материалы и методы; Результаты; Обсуждение; Заключение; Информация о финансировании (при наличии); Список литературы.

Необходимо выделить жирным шрифтом **ФИО автора (-ров)***, **наименование статьи** и наименования разделов: «**Аннотация**», «**Ключевые слова**», «**Введение**» (актуальность, цель и задачи исследования), «**Материалы и методы**», «**Результаты**», «**Обсуждение**», «**Заключение**», «**Информация о финансировании**», «**Список литературы**».

Первого автора необходимо отметить латинской буквой «а» после инициалов автора, автора для корреспонденции необходимо отметить латинской буквой «b» например, ¹Иванов И.И.^a, ²Петров П.П.^b

Раздел «**Материалы и методы**» должен содержать:

- процедуру проведения исследования;
- описание выборки: число участников эксперимента либо опроса, пол, возраст и другие характеристики;
- примененные в ходе исследования методы и методики с их описанием;
- методы анализа и статистической обработки и другие способы обеспечения воспроизводимости.

При представлении количественных данных необходимо использовать современные методы анализа и статистической обработки.

Библиография должна содержать, помимо основополагающих работ, публикации последних 5 лет, приветствуются ссылки на статьи из высокоцитируемых зарубежных и казахстанских журналов входящих в базы: Web of Science, SCOPUS, РИНЦ. Самоцитирование допустимо в объеме не более 30% источников. Рекомендуются указывать URL (ссылку) и дату обращения для всех источников, тексты которых доступны в сети Интернет.

Список литературы следует составлять по мере упоминания источников в тексте (не по алфавиту) и размещать в конце статьи. Стиль оформления списка литературы на казахском и русском языках согласно ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (требование к изданиям, входящих в перечень КОКСОН).

Авторы несут ответственность за верность библиографических данных.

Не допускаются ссылки на неопубликованные диссертационные работы.

Правильное описание используемых источников в списках литературы является залогом того, что цитируемая публикация будет учтена при оценке научной деятельности ее авторов и организаций, которые они представляют.

В случае наличия в списке литературы работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах:

первый – в оригинале;

второй – романизированным алфавитом (транслитерация - <http://www.translit.ru>).

Например:

Список литературы

1 Сайлау Т.Б. Теория управления тренировочным процессом в спорте / IX Междунар. науч. конф. «Тенденции развития спорта высших достижений»: сб. науч. тр. – М.: ЦНИИС, 2022. – С. 34-37.

References

1 Sajlau T.B. Teorija upravljenja trenirovochnym processom v sporte / IX Mezhdunar. nauch. konf. «Tendencii razvitija sporta vysshih dostizhenij»: sb. nauch. tr. – M.: CNIIS, 2022. – S. 34-37.

В статьях на английском языке список литературы представляется только на английском языке, например:

References

1 Arcelli, E., Canova R. Trenirovka v marafonskombege: nauchni podhod [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ. – 2000. – 70 p.

2 Kiryanov M.A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education. – 2010. – №24 (200). – pp. 125-128.

3 Krotee M.L. Management of Physical Education and Sport. McGraw-Hill Humanities / Social Sciences / Languages. – 2006. – 624 p.

Сведения об авторах.

На отдельной странице указываются дополнительные сведения о каждом авторе: ФИО полностью на казахском, русском и английском языках*, ученые (академические) степени и ученые звания (при наличии), должность, организация, контактные телефоны, действующий e-mail, URL (ссылку) цифрового идентификатора ORCID.

Публикация статей в журнале «Туризм, досуг и гостеприимство» осуществляется на платной основе, с учетом следующих этапов редакционной работы: внешнее двойное слепое рецензирование; проверка статьи в системе «Антиплагиат»; техническое и языковое редактирование; верстка и издательская подготовка, размещение в базе Crossref, присвоение DOI-идентификатора.

Стоимость публикации статьи составляет **25 000 тенге**. Рецензентов для внешней рецензии назначает Редакционный совет.

Оплата за публикацию статьи осуществляется только после сообщения редакции о принятии к публикации и производится по указанным ниже банковским реквизитам (для граждан РК необходимо открыть текущий счет):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)
ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN
Account: KZ 07856000000011507 (KZT);
KZ 578560000004009529 (EURO);
KZ 218560000005479598 (USD);

KZ 5085622203309006737 (RUB)
RNN 600700016358
BIN 010840001890
SWIFT KCJBKZKX
КБс 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ
Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ

МРНТИ 13.01.

Агелеуова А.Т.^а, Винокурова Е.И.
Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан

ПАМЯТНИКИ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАЗАХСТАНА КАК ОБЪЕКТЫ ТУРИЗМА

Агелеуова Айгуль Токтархановна, Винокурова Елена Ивановна
Памятники культурного наследия Казахстана как объекты туризма

Аннотация. 100-200 слов
Ключевые слова: 5-7 слов

Агелеуова Айгуль Токтархановна, Винокурова Елена Ивановна
Қазақстанның мәдени мұра ескерткіштері туризм объектілері ретінде

Аңдатпа. 100-200 сөз
Түйін сөздер: 5-7 сөз

Ageleuova Aigul Toktarkhanovna, Vinokurova Elena Ivanovna
Monuments of cultural heritage of Kazakhstan as objects of tourism

Abstract. 100-200 words.
Key words: 5-7 words
Введение... текст статьи
Материалы и методы. ... текст статьи
Результаты. ... текст статьи
Обсуждение. ... текст статьи
Заключение. ... текст статьи
Информация о финансировании ... текст

Список литературы

- 1 Хоруженко К.М. Культурология: Энциклопедический словарь. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 639 с.
- 2 Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия. - Текст : электронный // веб-сайт ООН : [сайт]. - URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/heritage.shtml (дата обращения: 04.02.2025).
- 3 Матюхина Ю.А. Организация туристской индустрии. – М.: Альфа-М: ИНФРА-М, 2012. – 304 с.

References

- 1 Horuzhenko K.M. Kul'turologija: Jenciklopedicheskij slovar'. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1997. – 639 s.
- 2 Konvencija ob ohrane vseirnogo kul'turnogo i prirodnoo nasledija. - Tekst : jelektronnyj // veb-sajt OON : [sajt]. - URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/heritage.shtml (data obrashhenija: 04.02.2025).
- 3 Matjuhina Ju.A. Organizacija turistskoj indusirii. – M.: Al'fa-M: INFRA-M, 2012. – 304 s.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

Агелеуова Айгуль Токтархановна, кандидат философских наук, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан.

Агелеуова Айгуль Токтархановна, философия ғылымдарының кандидаты, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қаласы, Қазақстан.

Ageleuova Aigul Toktarkhanovna, candidate of philosophical sciences, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan.

e-mail:

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9541-5046>

*В случае возвращения статьи авторам для переработки и исправления, согласно отзыву рецензента, статья должна быть возвращена в течение **20 рабочих дней** в виде доработанного варианта. Статьи, поступившие с доработки позднее указанного срока, рассматриваются как вновь поступившие. Редакция оставляет за собой право производить необходимые уточнения и сокращения, а также право предложить авторам сократить свою статью.*

Dear Authors!

The publication of materials in the scientific-theoretical journal "Tourism, leisure and hospitality" is carried out using the Open Journal System (OJS) - a system of online submission and review of scientific articles. Registration or authorization is available in the section "Make a Submission". The journal's website <http://tlh.kz/>.

REQUIREMENTS FOR REGISTRATION OF ARTICLES

The editorial board accepts previously unpublished articles on the scientific areas of the journal. The article is submitted in electronic format (in .doc, .docx, .rtf formats) only by uploading it through the functionality of the journal's website (Open Journal System - OJS).

File format: Microsoft Word (doc). Sheet size: A4. Margins: upper and lower - 2 cm, left - 3 cm, right - 1 cm. Body type: Times New Roman. Body text size: 12 pt size. It is allowed to use a smaller size (10-11 pt size) in the text of tables, links, diagrams, graphs, diagrams, and figures. Line spacing: single. Text justification: breadthwise, without word break. Paragraph indents (red line): 1.0 cm.

Figures in the text of the article are located without text circumfluence. Figures should be clear and legible. Captions should not be part of figures or tables. Figures should have an integral format (it is not permissible to compose a figure from separate parts in the form of inserts, figures, inscriptions, etc.). All figures and tables should be numbered. Tables and figures are numbered separately. The text of the article must contain references to tables, figures, graphs. All tables and figures must have a link to the source (if the table or figure is borrowed) or signed "Figure/photo of the author (s)". When using statistical data, tables and figures should indicate - (Compiled by the author (s) based on data ...).

To compose formulas use only standard Microsoft Office tools.

While submitting an article for publication in the journal, it is not allowed:

- pagination;
- use of page breaks in the text;
- use of automatic paging links;
- using automatic hyphenation;
- using sparse or condensed letter spacing;
- text highlighting in bold type within sections of an article.

References to literature are made in square brackets:

In Kazakh language - [1]; [1, 6. 78]; [189, 6. 42-43].

In Russian language - [1]; [1, c. 78]; [189, c. 42-43].

In English language - [1]; [1, p. 78]; [189, p. 42-43].

The volume of the article – at least 7 pages.

The originality of the article must be at least 70%. If there is a full analysis of the used material and the author's conclusions in the article, the absence of incorrect borrowings, and the absence of large amounts of borrowing from one source, originality in the amount of 50% is allowed for review articles.

The article must be drawn up in strict accordance with the following rules: in the upper left corner - IRSTI, through an empty line in the center - the surname and initials of the authors (no more than 5 authors), below without space the name of the university or scientific institution, city, and country. Through an empty line in the center in capital letters - the title of the article. Then, through an empty line across the width of the page - an Abstract (from 100 to 200 words) and keywords (5-7 words) and an empty line - the text of the article. At the end of the article through an empty line - "References". Then a transliterated list of references.

The title of the article, full names of authors, abstract, and keywords should be in three languages (Kazakh, Russian, and English). The translation must be of high quality and performed by specialists. On a separate sheet, the full name, patronymic, and surnames of the authors, academic degrees and academic titles (if any), position, organization, telephones, and e-mail are indicated.

An Abstract, volume 100-200 words in Kazakh, Russian, English languages should reflect the content of the article, as far as it will be the main source of information about the study for most readers.

All abbreviations must be deciphered when it is used in the article for the first.

Structure of the article: Introduction (relevance, purpose and objectives of the study); Materials and methods, Results, Discussion, Conclusions, Funding information (if available), References.

It is necessary to observe in bold **the full name of the author* (s), the title of the articles, and the titles of the sections: "Abstract", "Keywords", "Introduction"** (relevance, purpose, and objectives of the study), **"Materials and methods", "Results", "Discussion", "Conclusions", "Funding information", "References"**.

The first author must be indicated by the Latin letter "a" after the author's initials; the corresponding author must be indicated by the Latin letter "b", for example, ¹Ivanov I.I.^a, ²Petrov P.P.^b

Section **"Materials and methods"** should contain:

- Research procedure;
- Sample description: the number of participants in the experiment or survey, gender, age, and other characteristics;
- Methods and techniques used in the course of the research with their description;
- Methods of analysis and statistical processing and other methods of ensuring reproducibility.

The bibliography should contain, in addition to the fundamental works, publications of the last 5 years, references to articles from highly cited foreign and Kazakh journals included in the bases are welcomed: Web of Science, SCOPUS, and RSCI. Self-citation is permissible in the amount of no more than 30% of sources. It is recommended to indicate the URL (link) and the date of reference for all sources, the texts of which are available on the Internet.

The list of references should be compiled as the sources are mentioned in the text (not alphabetically) and drawn up under 7.1-2003 “Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drawing up “. The authors are responsible for the accuracy of the bibliographic data.

The list of references should be compiled as the sources are mentioned in the text (not alphabetically) and displayed at the end of the article. Style of the references list in Kazakh and Russian languages according to AUSS 7.1-2003 “Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and compilation rules” (the requirement for publications included in the committee for quality assurance in education and science list).

The authors are responsible for the accuracy of the bibliographic data.

Links to unpublished dissertations are not allowed.

A correct description of the used sources in the bibliography is a guarantee that the cited publication will be taken into account when evaluating the scientific activities of authors and the organizations that they represent.

If there are works presented in the Cyrillic alphabet in the list of references, it is necessary to submit the list of references in two versions:

- the first is in the original;
- the second - in a Romanized alphabet (transliteration - <http://www.translit.ru>).

For example:

Список литературы

1 Сайлау Т.Б. Теория управления тренировочным процессом в спорте / IX Междунар. науч. конф. «Тенденции развития спорта высших достижений»: сб. науч. тр. – М.: ЦНИИС, 2022. – С. 34-37.

References

1 Sajlau T.B. Teorija upravljenja trenirovochnym processom v sporte / IX Mezhdunar. nauch. konf. «Tendencii razvitiya sporta vysshih dostizhenij»: sb. nauch. tr. – M.: CNIIS, 2022. – S. 34-37.

In English articles, the bibliography is presented only in English, for example:

References

1 Arcelli, E., Canova R. Trenirovka v marafonskombege: nauchni podhod [Training in marathon running: a scientific approach]. Moscow, House Terra-Sport Publ. – 2000. – 70 p.

2 Kiryanov M.A., Kalinin I.N., Kharitonova L.G. [Rheographic performance athletes cyclic sports]. Bulletin of the South Ural state University. Ser. Education, Healthcare Service, Physical Education. – 2010. – №24 (200). – pp. 125-128.

3 Krotee M.L. Management of Physical Education and Sport. McGraw-Hill Humanities / Social Sciences / Languages. – 2006. – 624 p.

Information about the authors

On a separate sheet, additional information about each author is indicated: full name in Kazakh, Russian and English, academic degrees and academic titles (if any), position, organization, contact numbers, valid e-mail, URL (link) ORCID digital identifier.

Articles published in the journal “Tourism, Leisure, and Hospitality” are subject to a fee and include the following editorial stages: external double-blind peer review; article checking using the Antiplagiarism System; technical and language editing; layout and editorial preparation; placement in the Crossref database; and assignment of a DOI identifier.

The cost of article publication is **25,000 tenge**.

Reviewers for external review are appointed by the Editorial Board.

Payment for the publication of an article is carried out only after the editorial board informs about acceptance for publication and is made according to the bank details indicated below (for citizens of the Republic of Kazakhstan, you must open a current account):

NAO KAZ AKAD SPORTA I TURIZMA (KAZAST)
ABAY AVENUE, 85, ALMATY, KAZAKHSTAN
Account: KZ 07856000000011507 (KZT);
KZ 578560000004009529 (EURO);
KZ 218560000005479598 (USD);
KZ 5085622203309006737 (RUB)

RNN 600700016358
BIN 010840001890
SWIFT KCJBKZKX
BC 16 JSC BANKCENTERCREDIT, ALMATY KZ
Branch: SWIFT KCJBKZ1ALM

SAMPLE REGISTRATION OF THE ARTICLE

IRSTI 71.37.75

Evloyeva A.S.^a, Utegenova Zh.S.
Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Republic of Kazakhstan

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE FORMATION OF A SUSTAINABLE TOURISM INDUSTRY IN AKMOLA REGION

Yevloyeva Aza Sultanovna, Utegenova Zhuldyz Sairanovna

The role of small and medium enterprises in the formation of a sustainable tourism industry in Akmola region

Abstract. 100-200 words.

Key words: 5-7 words

Евлоева Аза Султановна, Утегенова Жулдыз Сайрановна

Ақмола облысының тұрақты туристік индустриясын қалыптастырудағы шағын және орта бизнесінің маңызы

Аңдатпа. 100-200 сөз

Түйін сөздер: 5-7 сөз

Евлоева Аза Султановна, Утегенова Жулдыз Сайрановна

Роль малого и среднего бизнеса в формировании устойчивой туристской индустрии Акмолинской области

Аннотация. 100-200 слов

Ключевые слова: 5-7 слов

Introduction...the text of an article

Materials and methods. ...the text of an article

Results. ...the text of an article

Discussion. ...the text of an article

Conclusions...the text of an article

Funding information...the text

References

- 1 Choutka M. Stadium struktury sportovich vukonu. - Prague, 1970. - pp. 11-57.
- 2 Krotee M.L. Management of Physical Education and Sport. McGraw-Hill Humanities / Social Sciences / Languages. – 2006. – 624 p.
- 3 Ciascai O.R. Dezsi Ş. Rus K.A. Cycling Tourism: A Literature Review to Assess Implications, Multiple Impacts, Vulnerabilities, and Future Perspectives // Sustainability. – 2022. - Vol. 14. - Iss. 15. - Art. 8983. DOI: 10.3390/su14158983.
- 4 Cycling tourism insights. <https://www.visitscotland.org/research-insights/about-our-visitors/interests-activities/cycling-tourism> (date of access: 20.10.2024).

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS:

Aza Yevloyeva – MSc in Tourism, lecturer, Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan.

Евлоева Аза Султановна – туризм магистрі, лектор, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., Қазақстан.

Евлоева Аза Султановна – магистр туризма, лектор, Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, Казахстан.

e-mail:

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7524-6633>.

*In case if the paper is returned to the author for further corrections according to the reviewer's comments it should be reviewed and resubmitted within **20 working days**. The articles resubmitted after the deadline are considered as newly submitted. The Editorial board keeps the right for refinements and reductions. The Editorial board can ask the authors to abbreviate their articles*

Ескертпе үшін / Для заметок / Notes